

Kõrgem Kunstikool Pallas

Maaliosakond

**Mahajäetud ja hävimisohus hoonete siseviimistluse
dokumenteerimine**

Lõputöö

Danel Ülper

Juhendaja: PhD Kurmo Konsa

Tartu 2023

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Mahajäetud ja hävimisohus hoonete interjööri dokumenteerimine varasemalt	6
1.1. Varemed	6
1.2. Varemed pildil	7
1.3. Varemed kaardil ja kirjasõnas	11
2. Mahajäetud hoonete siseviimistluse dokumenteerimise välitööd 2021-2023.....	14
2.1. Metoodika	15
2.2. Ida-Virumaa välitööd	16
2.3. Uuringud Valgas	20
2.4. Valga–Ape–Valga uurimisretk	23
2.5. Sonda–Mustvee–Tartu uurimisretk	26
2.6. Tartu–Kolga–Jaani–Türi–Juuru–Pärnu uurimistek.....	31
2.7. Pärnu–Mõisaküla–Viljandi uurimistek.....	33
2.8. Tsirguliina–Kaagjärve–Võru uurimisretk	36
2.9. Muud uuritud objektid.....	38
3. Välitööde tulemuste analüüs	41
3.1. Hooned gruppide kaupa	41
3.2. Välitöödel dokumenteeritud viimistluslahendused	49
3.3. Mahajäetud hoonete dokumenteerimise tulevikuperspektiiv	53
Kokkuvõte	55
Summary	57
Kasutatud kirjandus	59

Lisa 1: Mahajäetud õigeusu kirikute siseviimistlus Arne Maasiku fotode põhjal	64
Lisa 2: Välitööde dokumentatsioon.....	67

Sissejuhatus

Eestis on väga palju mahajäetud ja hävimisohus hooneid, mis võivad potentsiaalselt sisaldada tähelepanuväärset informatsiooni siinsete siseviimistlus- ja ruumikujundustavade kohta. Valdav osa neist hoonetest pole ka riikliku ega kohaliku tasandi kaitse all. Kuigi eesti arhitektuuri argisemat osa, nagu talud, koolimajad, vallamajad, raudtee ehitised jms, on viimastel kümnenditel küllalt kaardistatud ja uuritud, on peamiselt siiski keskendunud ajaloolisele ja arhitektuursele poolele ning interjööri ja selle uurimine on vähem või rohkem fookusest välja jäänud. Lisaks ajaloolastele ja muinsuskaitsetele on oma panuse mahajäetud hoonete dokumenteerimisse andnud ka omal käel hüljatud paiku väisavad inimesed. Neid aga huvitab ennekõike hüljatud keskkond tervikuna oma romantilisel ja metafüüsilisel kujul, mistõttu ei kajasta nende dokumentaalsed ülestähendused süstemaatiliselt hoonete siseviimistlust. Käesolev töö üritab heita valgust just sellele katmata segmendile.

Minu lõputöö eesmärk on dokumenteerida mahajäetud ja hävimisohus hoonete siseviimistlust, ennekõike rullmustreid, trafarettmustreid, erinevaid seinte värvimise lahendusi ja tapeete, aga ka muud olulist, mis on mõne konkreetse interjööri iseloomu määranud. Esimeses peatükis annan ülevaate varasematest uurimustest, projektidest ja ettevõtmistest, mille käigus on dokumenteeritud mahajäetud ja hävimisohus hoonete siseviimistlust, teises peatükis kirjeldan 2021.-2023. aastani läbiviidud mahajäetud hoonete interjööri dokumenteerimise välitöid ja tutvustan olulisemaid leide ning kolmandas peatükis analüüsin kogutud materjali. Töö oluline osa on ka lisana esitatud välitööde dokumentatsioon, kust leiab detailse info uuritud objektide kohta.

Muinsuskaitse praktikas ei tule väga sageli ette olukordi, mille käigus kaardistatakse laialdaselt argisemate hoonete interjööri ja siseviimistlust. Käesolev töö annab selleks hea võimaluse ning kogutud teabest võib tulevastel uurijatel olla palju kasu. Näiteks on viimastel aastatel päevakorda tulnud rullmustrite uurimine ja väärtustamine. 2021. aastal kaitses Agathe Marie Sarap rullmustrite teemalise lõputöö Kõrgemas Kunstikoolis Pallas ning ka kinnisvara omanike seas leidub neid, kes soovivad rullmustreid konserveerida ja

eksponeerida, rääkimata mustirullide taaskasutamisest kaasaegses interjöörikujujunduses. Mahajäetud hoonete siseviimistluse dokumenteerimine võib anda rullmuustrite uurimisele palju kasulikku sisendit. Rullmuustrite kõrgeaeg jääb Eestis 20. sajandi keskpaika. Hoonetes, mis on praeguseni pidevalt kasutuses olnud, on rullmuustrid hilisemate värvi ja tapeedikihtide all ning sageli raskesti kättesaadavad. Hüljatud hoonetes, eriti nendes, mis on juba kümneid aastaid tühjalt seisnud, on rullmuustrid tihtipeale kõige pealmises kihis ja hästi säilinud. Samas nende ehitiste varemestuv seisund ei tarvitse seda informatsiooni kauaks uurijate käeulatusse jätta.

Kristiina Ribelus rõhutab oma magistritöös, mis käsitleb Tartu trafarettmaalinguid, vajadust inventeerida maalinguid ka teistes linnades ja mujal (Ribelus 2017: 90). Ribelus keskendub oma töös ennekõike miljööaladel paiknevatele maalingutele, mida seadused otseselt ei kaitse. Võib siiski arvata, et suuremates linnades nagu Tartu ja Tallinn on maalingute säilimine või vähemalt dokumenteerimine potentsiaalsem, kui väikelinnades, endistes monofunktsionaalsetes asulates ja maal. Ka sellest vaatest usun, et püüdlus mahajäetud hoonete uurimise kaudu täiendada olemasolevaid teadmisi ajaloolise interjööri kohta, on õigustatud.

Mahajäetud hoonetes, ennekõike elumajade seintel, on sageli ühtedeks nooremateks viimistluskihtideks nõukogudeaegsed tapeedid. Ka nende uurimine on päevakorral ning võimalik, et käesoleva lõputöö tulemusena dokumenteeritud tapeedid rikastavad tervikpilti sellestki viimistlusajaloo osast.

Täna oma kursusekaaslast Melissa Tihhonovat, kes aitas välitöid läbi viia ning kellela poleks käesolev töö selliseid mõõtmeid omandanud, samuti oma juhendajat, Kurmo Konsat, heade ja sisukate nõuannete ning innustavate sõnade eest. Samuti tänan kõiki õppejõude, koolikaaslasi, sõpru ja perekonda, kes on ühel või teisel moel mind aidanud, toetanud ja inspireerinud.

1. Mahajäetud ja hävimisohus hoonete interjööri dokumenteerimine varasemalt

Eestis pole küll varasemalt korraldatud uuringuid, välitöid või muid ettevõtmisi, mille peamiseks eesmärgiks oleks laialdaselt dokumenteerida mahajäetud ja hävimisohus hoonete siseviimistlust, aga erinevad autorid on siiski mitmesugustelt lähtepositsioonidelt hüljatud hoonete ja neis peituvaga kokku puutunud. Järgnevas püüan anda ülevaate olulisematest varasematest allikatest, mis vähemalt osaliselt puudutavad mahajäetud ja hävimisohus hooneid ja nende interjööri dokumenteerimist või millest võib olla kasu tulevaste välitööde läbiviimisel.

1.1. Varemed

Mahajäetud hooneid ja varemeid iseseisva nähtusena on Eestis esmakordselt põhjalikumalt käsitletud seoses Väliskunsti Muuseumis (Kadrioru lossis) toimunud näitusega "Unistuste arheoloogia. G. B. Piranesi graafika" (14.12.2001-15.09.2002) ning viimase raames aset leidnud konverentsil "Varemed. Vahemerest Läänemereni" (1.-2.04.2002). Konverentsi ettekannetest koostati raamat pealkirjaga "Varemed" (Maiste, Polli 2004). Nagu raamatu nimi ütleb, on põhitähelepanu just varemetel nende tähendusel ja väärtustel, aga peatutakse ka aktuaalsetel muinsuskaitse teemadel. Juttu tehakse antiikvaremetest, nende konserveerimisest, varemetest G. B. Piranesi gravüüridel, aga ka Rotermanni kvartali planeeringust ja Jaani Seegi varemete eksponeerimisest. Tulenevalt teemapüstitusest on käsitus ennekõike arhitektuurikeskne ning siseviimistlusest ja interjööri dekoorist või selle fragmentidest ei räägita. Teose kõige intrigeerivamaks artiklikuks võiks pidada Leonhard Lapini kirjutist "Möödunud sajandi varemed" (Lapin 2004: 197-199). See on ilmselt üks esimesi kordi, mil vaadatakse otsa nõukogudeaegsele arhitektuuripärandile ning esitatakse küsimusi selle saatuse kohta. Lapin käsitleb nõukogude ajast pärit hoonete varemeid, "mis ei kanna meieni varasema kultuuri suursugusust, eelnenud elu vaimseid väärtusi, vaid pigem rõhutavad lühiajalisust kui igikestvust" (Samas 197). Ajastuomaselt häbimärgistab Lapin nõukogudeaegsete ehitiste varemeid ja koormab neid ajaloolise taagaga. "Kultuuri ja arhitektuuri neis otsida oleks mõttetu, ka metafüüsika on hilisem juurdemõeldis, heatahtlik

soovunelm näha oma minevikku kaunimana, kui see oli. Mittepüsivatest materjalidest objektidena pole neis midagi igavikulist, isegi mitte paakuva materjali võlu, lagunemisprotsessi ilu, sest eterniit, silikaat ja betoon ka lagunevad inetult." (Samas 198-199). Ent ometigi rõhutab ta vajadust neid mitte "tuimalt õhkida" ja läheneda igale objektile eraldi. Ühtlasi peab Lapin oluliseks ka hävitatavate objektide dokumenteerimist, kuna "me ei tea veel, millist informatsiooni kannavad tulevikku meile nii vastumeelsetena näivad okupatsiooniaegsed rajatised" (Samas 199).

1.2. Varemed pildil

Kui ülal kirjeldatud teos on pigem ideeline teejuht varemetemaailma, siis Rein Muuluka 2016. aastal välja antud raamat „Abandonia” annab põhjaliku ülevaate eri ajastute varemetest Eestis. Lisaks fotomaterjalile püüab autor ka teose avasõnas esseistlikult hüljatust mõtestada, kirjeldada ja analüüsida, puudutades muu seas ka konserveerimist (Muuluka 2016: 11-15). Raamat on jagatud enam-vähem objekti tüübi järgi peatükkideks, autor võtab peatükkide alguses põgusalt kokku käsitletava ajaloolise tausta. Pildi allkirjade infotihedus ja viited objekti asukohale on ebaühtlase põhjalikkusega esitatud ning autor põhjendab sellist valikut vajadusega objektide endi huvides kas vähendada nende leitavust või vastupidi suurendada seda. Lisaks sellele tahab Muuluka pakkuda ka inimlikku avastamisrõõmu, mida kõige täpne kirjeldamine kindlasti vähendaks. Autor ütleb ka, et "siinne raamat ei ole reisijuht – kuigi ka sellena kasutatav...". (Samas 14) Käesoleva lõputöö raames läbi viidud välitööde jaoks objektide ja uurimispiirkondade valimisel leidis "Abandonia" tõesti ka reisijuhina kasutamist.

Rein Muuluka on üks tähelepanuväärsemaid mahajäetud paikades uitajaid Eestis, kes on sisemisest kirest juhitud pildistanud hüljatud hooneid, rajatisi ja nende jälgi maastikus. Teda huvitab ennekõike mahajäetus ja hääbumine ning selle pildile püüdmine, mille poolest ta erineb nii eesti fotograafidest/fotokunstnikest, kui ka muinsuskaitsetest ja ajaloolastest, kellel tavaliselt pole nii kitsast spetsialiseerumist just mahajäetusele ja varemete. Tehtu süstemaatilise ja taseme poolest tuleb ta eredalt esile teiste mahajäetud paikades uitajate seas. Oma fotosid on ta publitseerinud kahe raamatuna ja sotsiaalmeedia platvormil Instagram.

2022. aastal ilmus Rein Muuluka teine raamat, "Vaiksed väljad, tasased laaned". Kui "Abandonia" käsitles valdavalt paiku, mis on olnud vähem või rohkem avalikud, siis "Vaiksed väljad, tasased laaned" keskendub hüljatud taludele, ehk pigem isiklikule ruumile (Muuluka 2020). Kui esimese raamatu materjal oli kogutud üle Eesti, siis teine raamat kajastab vaid Eesti kaguosa: "alljärgnev valmis aastail 2016-2020, rännakutel alguse ja lõpuga Tartus, Võrtsjärve juurest algavast, sealt Jõgeva ja Kallaste kaudu Peipsini jõudvast mõttelisest kaarest ja Peipsist, edasi Valgani kulgevast riigipiirist ümbritset Lõuna-Eestist, rõhuga Põlva- ja Võrumaal..." (Muuluka 2022: 3). Neis raamatut sissejuhatavates ridades on esitatud ka kogu taustainfo ülesvõetud paikade kohta. Seetõttu ei anna teos edasi süstemaatilist ja täpsete kirjeldustega ülevaadet antud piirkonna mahajäetud taludest, vaid pigemini on tegemist poeetilise üldistusega. Ka raamatu ülesehitus on pigem kunstipärane kui teaduslik-asjalik, matkides justkui mahajäetud paiga külastamist: kõigepealt on eksterjöõri pildid – justkui saabumine talu juurde, sellele järgnevad interjöõri pildid ehk sisenemine hoonesse ja lõpus on jälle eksterjöõrid markeerimaks lahkumist hüljatud paigast. Kuigi fotod on raskesti seostatavad konkreetsete talude ja nende taustainfoga, on siseruumi pildid kõnekas tõend eesti taluinterjöõri ilmest 90ndatel ja nullindatel – vähemalt sellest perioodist näikse pärinevat uusimad esemed ruumides.

Kuna Rein Muulukat huvitab hüljatus kui selline, pole ta kindlasti sihipäraselt jäädvustanud interjöõridekoori. Ühtlasi on oluline märkida, et ta teeb eranditult must-valgeid fotosid, mistõttu ei saa tema piltidelt infot viimistluse värvuse kohta. "Abandonias" on tähelepanuväärset viimistlust jäänud pildile kõige enam peatükis, mis käsitleb mõisaid. Detailseid pilte on nii maalingutest kui ka stukkdekoorigest (Muuluka 2016: 43-56). Mahajäetud (õigeusu) kirikute peatükis on interjöõrivaated Lihula ja Penuja kirikust (Samas 216-218), kusjuures viimasel on jäädvustatud lakke maalitud avariilises seisus ikoon (Samas 218) (pilt 1). Võib-olla, et oma kaduvuse tõttu moodustavad kõige



Pilt 1. Maalitud ikoon Penuja õigeusu kiriku laes. Foto: Rein Muuluka. (Haav 2016)

väärtuslikuma osa jäädvustatud interjööri viimistlusest nõukogude-aegsetes sõjaväerajatistes paiknevad sõjaväe kunstnike tehtud maalingud (Samas 185-201). Pildile on jäänud ka Kiviõli kaevanduse peahoones (lammutatud) asunud sgrafiito tehnikas pannoo (Samas 96).

Raamatus "Vaiksed väljad, tasased laaned" on tähelepanuväärset interjööri viimistlust vähe. Peamiselt võib näha erinevaid valdavalt nõukogudeajast pärit tapeete, üht, pühase nurga järgi oletatavasti Setomaal asuvat ruumi ehib ka püstistest laudadest lambrii (Muuluka 2022: 60-61), ühes hoones on näha palkseinale riputatud ikooni (Samas 120-121), ühes avaramas toas on seinale asjaarmastajalikult maalitud veekogu luikedega (Samas 146-147). Kõigist interjöörifotodest leidub ainult ühel rullmustrit (Samas 182-183). Trafarettmustreid ja stukkdekoori pole võimalik üheltki fotolt tuvastada.

Ka professionaalsed arhitektuurifotograafid on jäädvustanud hüljatud hooneid, aga reeglina huvitab neid rohkem vorm, rütm, ehituslikud kihistused jms. Jüri Okase fotoraamatus "Väike moodsa arhitektuuri sõnastik" (Okas 1995) leidub neli siseviimistlust kajastavat fotot, aga arusaadavatel kunstilistel põhjustel puudub fotode kohta igasugune taustainfo, mis paraku vähendab nende dokumentaalset väärtust.

Ka teine tuntud eesti arhitektuurifotograaf, Arne Maasik, on muu hulgas rohkesti pildistanud räämas ning mahajäetud hooneid. Kuna aga fotograafi huvitab pigem arhitektuuri suur vorm ning detailid ei oma tema loomingus erilist tähtsust, siis leidub tema fotode hulgas vähe selliseid, mis annaksid edasi olulist informatsiooni mahajäetud hoonete siseviimistlusest. Mõned siiski on, esmajoones vääriskid mainimist raamatu "Õigeusu kirikud, kloostrid ja kabelid Eestis" (Plaat, Maasik 2011) jaoks ülesvõetud mahajäetud ja/või varemetes kirikute interjöörid, mida antud raamatus on umbes 20. Suur osa fotodest on väga informatiivsed ja annavad edasi olulist teavet konkreetsete kirikute interjööri kujundusest (pilt 2; Lisa 1).



Pilt 2. Kõrgetasemeliselt teostatud laemaalinguga Tõhela-Murru kiriku interjäär. Foto: Arne Maasik (Eesti fotokunstimess 2014)

Lisaks eelnevale on Arne Maasikul kunstiliselt väga mõjus fotoseeria, mis kujutab Saaremaal Himmiste külas asuva Saalemi palvemaja interjööri (Maasik 2020). Ühtlasi on need fotod ka väga suure dokumentaalse väärtusega, kujutades 1930ndatel ehitatud ja väga autentsena säilinud, aga ebamäärase tulevikuga palvemaja interjööri kõrge tehnilise ja kunstilise tasemega (pilt 3).

Kitsamalt hüljatud mõisatest on raamatu koostanud arhitektuuriajaloolane Ants Hein (Hein 1996). Raamatu piiratud mahtu arvestades, on fokuseeritud kõige silmapaistvamatele näidetele. Teos sisaldab nii ajaloolist pildimaterjali kui kaasaegseid fotosid mõisahoonetest, sh ka



Pilt 3. Himmiste palvela interjäär. Foto: Arne Maasik (Maasik)

interjööridetailidest nagu maalingud, stukkdekoor, ahjud jm. Raamatus on antud ülevaade käsitletud mõisate ajaloost, kusjuures üsna põhjalikult on kajastatud ka mõisate lähiajalugu ning võrreldud seisundi muutumist viimaste kümnendite jooksul. Ilmselt oli raamatu koostamise ajal mõisapärandi seis üsna nukker ning eessõna ei hellita lugejat helgete lootustega. Peab siiski märkima, et raamatus käsitletud neljateistkümnest hüljatud mõisast on seitse tänaseks enam-vähem restaureeritud ning ükski pole maapealt täiesti kadunud, ehk on sellesse oma panuse andnud ka Ants Heina teos...

Paljude hüljatud paikade kohta leiab pilte ja kirjeldusi internetist, mahajäetud paikades uitajate blogidest ja facebooki gruppidest, aga ka meediaväljaannete regulaarsetest artiklitest tuntumate "kummituslinnade" kohta, milliseid ilmub iga aasta või paari tagant. Olulist informatsiooni hävimisohus hoonete interjööri kohta seal just sageli, aga üht-teist võib vilunud silm siiski leida. Üldiselt on rohkem materjali suurte hüljatud hoonete või komplekside kohta, mis pakuvad rohket seiklemissõõmu ning mille hüljatud olek on jõulisem, kummituslikum ja grotesksem. Kõige vähem kajastamist leiavad suurematest teedest ja asulatest eemale jäävad väiksed üksikobjektid. Olemas on ka hüljatud paikade veebikaart (Hüljatud Eesti kaart 2022), aga sellel kajastatud hooned on üsna juhuslikud ning kirjeldused napid. Rohkesti leidub ka videomaterjali, aga tavaliselt selle kvaliteet ei võimalda kujutatud objektide siseviimistluse kohta olulisi järeldusi teha. Suurema osa käesoleva töö raames uuritud objektide interjööri kohta neist allikatest infot ei leia.

1.3. Varemed kaardil ja kirjasõnas

Kui mahajäetud paikades uitajate materjalide hulgas leiavad vähe kajastamist väiksed üksikobjektid, mis asuvad kaugemal suurematest teedest ja asulatest, siis RMK eestvedamisel loodud pärandkultuuri kaardirakendus (Pärandkultuuri kaardirakenduse kirjeldus 2023) aitab seda tühimikku täita. Kuigi arusaadavalt ei leia kaardirakendusest infot mahajäetud hoonete siseviimistluse kohta, siis on see väga kasulik näiteks talude ja metsavahikohtade maastikust otsimisel, samuti ka maastikus nähtud objektide kohta info hankimisel. Kaardirakenduses on ära toodud ka hinnang objekti seisundi kohta ning suurem osa objekte on varustatud fotodega. Peab siiski mainima, et pärandkultuuri inventeerimise projektid viidi läbi aastatel 2005-2011, mistõttu võib osade objektide puhul kirjeldus ja täna

nähtav tegelikkus mõneti erineda. Lisaks pärandkultuuri kaardirakendusele on olulisemate objektide kohta koostatud raamatud maakondade kaupa.

Endiste jõukamate talude eluhoonete ehk häärberite kohta on Heiki Pärdi koostanud kolm raamatut (Pärdi 2005; 2007; 2010). Raamatutes on iga talu kohta pilt ja lühike kirjeldus, mis sisaldab andmeid nii talu ajaloost kui kohaga seotud pärimusest, aga ka arhitektuuri kirjeldust ja hinnangut hoone seisundile (kui ehitis on kaasajal alles). Juhtudel kus autor on teadlik märkimisväärsetest interjööridetailidest, mainib ta ka neid. Suurejoonelisemate taluinterjööride kohta leiab pildimaterjali Heiki Pärdi hilisematest uuemat taluarhitektuuri käsitlevatest raamatutest (Pärdi 2012; 2021).

Eesti Wabariigi aegsete uudisasunduste talude kohta on Elo Lutsepp kirjutanud põhjaliku magistritöö (Lutsepp 2006). On tähelepanuväärne, et lisaks asunduste rajamisega seonduvale ajaloolisele ja poliitilisele taustale, rajatud asunduste kirjeldustele ning hoonete ehitamisel kasutatud projektidele, ei lähe autor mööda ka siseviimistlusest ning on esitanud talle teadaoleva info selle kohta.

Kuna meie kaasaegse füüsilise keskkonna määravad suuresti 20. sajandil ehitatud hooned (Eesti 20. sajandi... 2012: 4), pärineb ka suurem osa mahajäetud ja hävimisohus hooned just läinud sajandist. Seetõttu on hüljatud hoonete interjööri uurimisel palju abi Muinsuskaitseameti poolt läbiviidud programmi "Eesti 20. sajandi väärtusliku arhitektuuri kaardistamine ja analüüs" materjalidest, mis on huvilistele kättesaadavad kultuurimälestiste registrist. Programmi raames koostati väärtuslike ehitiste kohta maakondlikud aruanded ning eraldi alusuuringud raudteearhitektuurist, vallamajdest, palvemajadest ja maakoolimajadest. Maakondlike aruannete koostajad pole üldiselt oma ontlikkuses võõrastesse majadesse kolama läinud (vähemalt ei kajastu see aruannetes), erandina mainiksin siinkohal vaid Viljandimaa aruandes olevat kirjeldust Abja linavabrikandi häärberi kohta, aga hoolimata sellest on kogutud teave väärtuslik ka hävimisohus hoonete interjööri dokumenteerimise seisukohast, sisaldades olulist infot paljude uurimist väärivate hoonete ning nende seisundi kohta.

Olulise grupi mahajäetud hooneist moodustavad monofunktsionaalsete asulate ehitised. Viimastest on kirjutanud Henry Kuningas magistritöö. Tulenevalt monoasulate majanduslikest ja demograafilistest eripäradest (Kuningas 2015: 101-102), leidub just neis kõige kontsentreeritumalt mahajäetud ja hävimisohus hooneid.

Teine suur rühm mahajäetud hooneid on nõukogude okupatsiooni aegsed sõjaväerajatised, mida on inventeeritud Muinsuskaitseameti poolt läbiviidud militaarpärandi uuringu käigus. Kuigi sõjaväe arhitektuur ja interjäär on tavaliselt lakoonilise ja utilitaarse iseloomuga (Tähiste 2018: 90), siis moodustab omaette pärandiliigi nõukogudeaegne sõjaväekunstnike looming, mida on uurinud ja kaardistanud Hilikka Hiiop ja Robert Treufeldt. Kuna neid nn militaarmaalinguid on suhteliselt vähe säilinud, on nad lisaks kujutavatele ja dekoratiivsetele töödele inventeeritud ka laialt levinud käsitsi maalitud tarbetekste (Hiiop, Treufeldt 2021: 93). Nõukogudeaegsete sõjaväerajatiste siseviimistluse kõige märkimisväärsema osa moodustavadki militaarmaalingud, mistõttu võib selle projektiga ka olulisema osa nende rajatiste interjööri viimistlusest dokumenteerituks lugeda. Nõukogudeaegseid sõjaväerajatisi on ka küllalt palju jäädvustanud militaarhuvidega inimesed ning lihtsalt mahajäetud paikades uitajad.

Viimaks peab nentima, et ka riiklike kultuurimälestiste hulgas leidub *de facto* mahajäetud ja hävimisohus hooneid. Nende kohta leiab infot ja varasemaid kirjeldavaid andmeid kultuurimälestiste registrist.

2. Mahajäetud hoonete siseviimistluse dokumenteerimise välitööd 2021-2023

Selles peatükis annan ülevaate lõputöö raames läbiviidud mahajäetud ja hävimisohus hoonete interjööri dokumenteerimise välitöödest. Välitöödega sai alustatud üsna juhuslikult, omamata laiemat tegevusplaani, ajendatuna sisemisest soovist ja usust selle tegevuse vajalikkusesse. Olin koos kursusekaaslase, Melissa Tihhonovaga, 2021. aasta augustis Sillamäel suvitamas ning lisaks Sillamäele soovisin laiemalt tutvust teha Ida-Virumaa tööstus- ja kaevandusasulate arhitektuuriga. Esimesena saigi ette võetud lühike jalgrattasõit Viivikonnasse, endisesse kaevandusasulasse, mida on ajakirjanduses tituleeritud ka "Eesti kuulsaimaks kummituslinnaks" (Selline... 2017). Tulenevalt omandatavast seinamaalingute restauraatori haridusest, huvitas meid lisaks mahajäetud ja varemeis stalinistlike hoonete arhitektuurile ka nende siseviimistlus. Varemete vahel uidades sai õige ruttu selgeks, et Viivikonnas on säilinud väga suures ulatuses 1940ndate ja 1950ndate aastate siseviimistlust, peamiselt erinevad rullmustrid, aga sekka ka tapeete ja mõned trafarettmustrid. Need leiud andsid suuniseid ka pikema Ida-Virumaa rattaretkesse korraldamiseks. Kui esmasel Viivikonnas käimisel oli meil kaasas ainult telefon ja fotoaparaat leidude jäädvustamiseks, siis pikema retke jaoks hankisime küpsetuspaberit, mille peale oleks võimalik trafarettmustritest kontaktkoopiaid teha ja Melissa joonistas käsitsi väikse mõõtketi, millega anda fotodele mastaap. Pikema retke käigus jäädvustasime põhjalikumalt veel Viivikonna leiude, samuti õnnestus üht-teist avastada ka Ahtmest ja Sompast.

Paratamatult tekitasid rohked leiud Ida-Virumaalt soovi jätkata mahajäetud hoonete interjööri uurimisega. Rullmustrite dokumenteerimist innustas ka Agathe Marie Sarapi 2021. aasta kevadel kaitsstud lõputöö (Sarap 2021). 2021. aasta sügisel sai veel tehtud mõned põgusad mahajäetud hoonete uurimise päevad: rattaretk Põlvamaal, Valgas puithoonete ja Tartus Liivi 5 interjööri uurimine. Paralleelselt püüdsin planeerida ka tulevasi uurimispiirkondi ning selgemini sõnastada ja piiritleda oma tegevuse eesmärgid. Kõige intensiivsem välitööde läbiviimise periood oli 2022. aasta kevadest sügiseni. Pistelisi uuringuid oli ka hiljem.

2.1. Metoodika

Tulenevalt asjaolust, et välitööd said alguse ilma mingisuguse suurema plaani olemasoluta, on ka uurimise ja dokumenteerimise metoodika mõneti muutlik olnud, arenedes koos kasvavate kogemuste ning ette tulevate väljakutsetega.

Kui esimesel uurimisretkel oli fookuses peamiselt stalinistlik arhitektuur, siis üldiselt on uuritud objektide valikut mõjutanud järgnevad asjaolud:

- mahajäetud või hävimisohus olek, tulenevalt sellest kriteeriumist on uuritud peamiselt ääremaastuvates piirkondades või monofunktsionaalsetes asulates asuvaid hooneid. Valdav osa uuritud objektidest asuvad kas Lõuna-Eestis või Ida-Virumaal;
- mitmekesine tüübiline esindatus, välitöid kavandades olen oluliseks pidanud uurida võimalikult erinevaid hoonetüüpe;
- ehitusaeg kuni aastani 1980. Kuigi üldiselt on arvatud, et rullmustreid kasutati kuni 1950ndate aastateni, siis mustrirulli kasutamise õpetus püsib Eestis välja antud maalrikäsiraamatutes kuni 1976. aastani (Ribelus 2017: 87-88), mistõttu võib arvata, et neid kasutati ka peale 1950ndaid aastaid. Valdav osa uuritud hooneid on siiski ehitatud enne 1955. aastat ning kõige uuema hoone dateering kõigub 1960ndate ja 1970ndate vahel (Meleski klaasivabriku valvuriputka). Rullmustrite kasutamise ajalise ülempiiri osas on kõnekas asjaolu, et paljudes sõjajärgsel ajal (peamiselt 40ndate lõpp, 50ndate algus) ehitatud hoonetes leidis mitu kihti erinevaid rullmustreid.

Tulenevalt nii välitööde vormist kui ka uuritud objektide spetsiifikast, on dokumentatsiooni põhjalikkus objektiti varieeruv. Kuna objektide vahel liikumiseks oleme peamiselt kasutanud jalgratast ning ühe objekti juurest teiseni jõudmine kestab niiviisi sageli tunde, siis on palju olnud olukordi, kus oleme jõudnud mõne hooneni õhtusel ajal ning kas saabuva hämaruse või veel kaugel asuva ööbimispäiga pärast pole saanud seda uurida ja dokumenteerida piisava põhjalikkusega. Samuti mõjutab oluliselt objektide vahel liikumist ja lageda taevala all töötamist (varemed) ilm.

Peamiseks uurimismeetodiks objektidel on vaatlus. Sageli on tulnud ette ka pealmiste tapeedikihvide osalist seinalt maha rebimist, et näha eelnenud viimistluskihte. Samuti oleme teinud ka skalpelliga väikseid avanguid, et saada aimu viimistluskihtide arvust ja järjestusest. Mõlemat tegevust on oluliselt mõjutanud asjaolu, et põhimõtteliselt tegutseme ilma loata võõra vara keskel. Sellest tulenevalt olen kohtades, kus on näha omanikupoolse tegevuse jälgi, vältinud tapeetide rebimist ja skalpelliga avangute tegemist. Varemets hoonete puhul pole aga sondažide tegemiseks reeglina vajadust kuna loodusjõud on pealmised kihid nagunii maha pesnud või pudedaks muutnud.

Aja jooksul on arenenud ka leidude dokumenteerimise meetodika. Kui trafarettmuustritest võtsime võimalusel algusest peale kontaktkoopiaid (pilt 4), siis rullmustreid esialgu ainult pildistasime mõõtketiga. 2022. aasta suvel tekkis idee, kuidas rullmuustritest täpset otsevaates jäädvustust saada: selleks märgime mustri pinnale korrapärase nelinurga nurgad (nurkade välja mõõtmiseks kasutasime A2



Pilt 4. Melissa Tihhonova Viivikonnas trafarettmuustrist kontaktkoopiat võtmas

mõõdus paberit), pärast saab Photoshopis *perspective cropi* tööriistaga lõigata seinale märgitud ristküliku otsevaates välja. Esimest korda katsetasime seda meetodit Sonda-Mustvee-Tartu uurimisretkel. Kirjeldatud viisil saadud jäädvustused on töös märgitud sõnaga “otsevaade”.

2.2. Ida-Virumaa välitööd

Välitööd toimusid kahe osana: Viivikonnale pühendatud uurimispäev 4. augustil 2021 ja 9.-14. augustini väldanud pikem uurimisretk. Kõige lihtsamini ligipääsetav ja seetõttu ilmselt ka kõige leiduderohkem oli Viivikonna, kus õnnestus uurida kaheksat mahajäetud ja vähem



Pilt 5. Peegelväli ja rullustriga interjäär Viivikonnas, Rahu 10

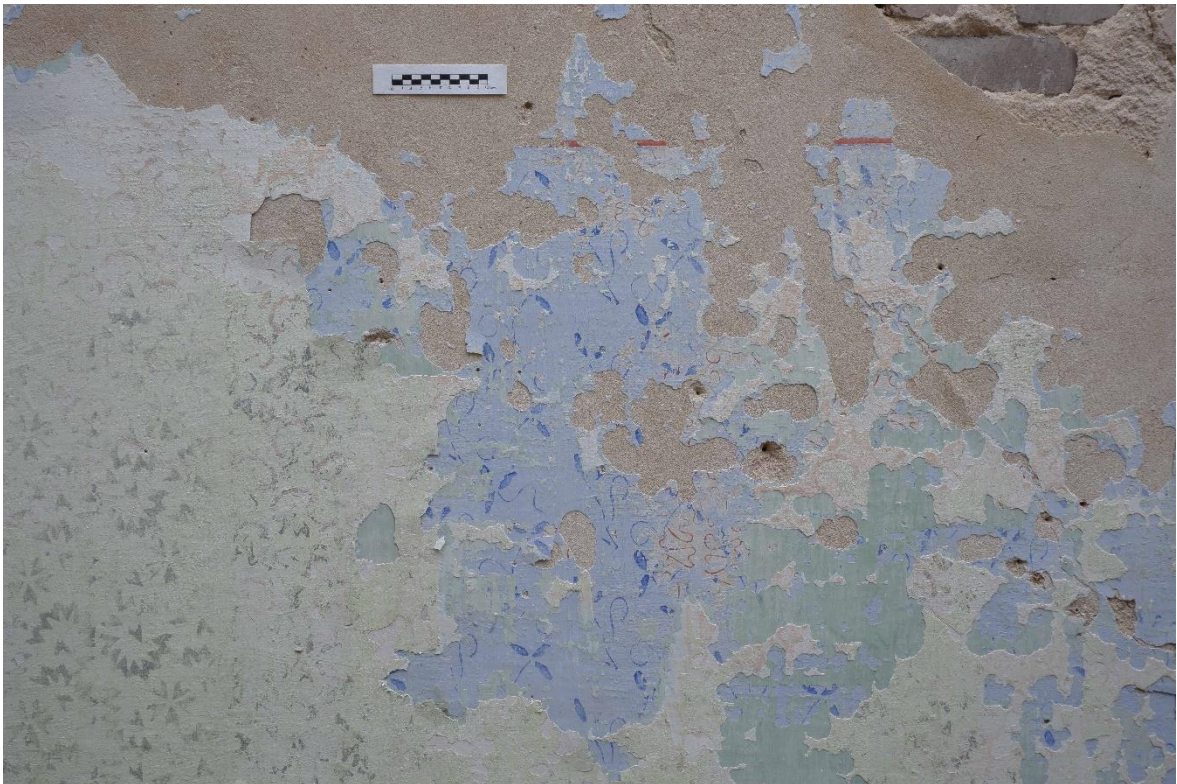
või rohkem varemeis hoonet (pilt 5). Peamiselt oli ruumide dekoreerimiseks kasutatud rullmustreid (pilt 6 ja 8), mida õnnestus uuritud hoonetest tuvastada üle 30 erineva. Lisaks rullmustritele leidsime ka mõned trafarett-bordüürid, millest kaks on küllaltki tähelepanuväärsed. Leitud trafarettmusterid on olnud kombineeritud rullustriga (pilt 7), mis katab mustrist allapoole jäävat seinapinda. Ühe hoone (Kaevurite 27) ruume oli peamiselt dekoreeritud tapeetidega.



Pilt 6. Hästi säilinud rullmuster Viivikonnas, Rahu 10



Pilt 7. Omanäoline maaling koos rullmustriga selle all. Sillamäe tee 21, Viivikonna



Pilt 8. Mitu kihti rullmustreid Viivikonnas, Rahu 9



Pilt 9. Sompa kaevanduse administratiivhoone

Lisaks Viivikonnale õnnestus uurida kaht hoonet Ahtmes ja Sompa kaevanduse administratiivhoonet (mälestise reg. nr 13887). Ahtmes uuritud hoonetest sisaldas tähelepanuväärset dekoori ainult Ahtme mnt 30. Sealt õnnestus leida veel mõned lihtsamad trafarettmusterid ja mitmeid rullmustreid. Sompa kaevanduse administratiivhoones (pilt 9) leidis rullmustreid, lihtsat horisontaalselt kaheks jagatud seinapinda ning hoone tagumise tiiva moodustavas kahe korruse kõrguses spordisaalis (Sompa 1997-2003: 59) on säilinud võrdlemisi suurejooneliselt maalitud tahveldiste fragmente (pilt 10).



Pilt 10. Maalitud tahveldised Sompa kaevanduse spordisaalis

Ida-Virumaa on mitmeski mõttes erandlik piirkond Eestis. 1940ndatel ja 50ndate alguses, kui asuti seda piirkonda industrialiseerima, siis koostasid loodavate kaevandus- ja tööstusasulate projekte üleliidulised projekteerimisasutused (Volkov 1980: 65). Seetõttu on nende asulate arhitektuur erinev mujal Eestis realiseeritud projektidest (Volkov 1980: 67). Sel taustal tekib paratamatult küsimus, et kas ka siseviimistluse osas on erinevusi võrreldes ülejäänud Eestiga. Kas näiteks Viivikonnas kasutatud rullmustrid on erinevad mujal kasutatuist jne. Omaette põnev küsimus on ka, et kas Sompka kaevanduse administratiivhoonega sama projekti järgi ehitatud teiste kaevanduste hoonetes on spordisaali dekoreeritud samuti monumentaalsete maalitud tahveldistega. Eestis kasutati sama projekti veel Jõhvi külje all asunud (Kaevandus... 2019) kaevanduses nr 2 (Tohver ja Raag 2008: 204), Sompka naabruses kaevanduses nr 4 (Kaup ja Nugis 2008: 226-227) ja Tammiku kaevanduses (pilt 11). Viimane neist on alles ja võimaldaks seda küsimust uurida.



Pilt 11. Tammiku kaevanduse administratiivhoone

2.3. Uuringud Valgas

Valga on üks huvitavamaid väikelinnu Eestis. Piirilinnale omaselt paljurahvuseline (eestlased, venelased, lätlased, ukrainlased, valgevenelased, Eesti suurim roomade kogukond) ning auväärse keskaega ulatuva ajaloo (Altoa 2019: 149-151). Valga õitseag

jääb 19. sajandi lõppu ja 20. sajandi algusesse, mil linnast sai oluline raudteesõlm (Hansar 2019: 456). Just sellest perioodist pärineb väärtuslikum osa Valga arhitektuurist: ühe- ja kahekorruselised puitmajad, raudteearhitektuur, suurejoonelised historitsistlikud ja juugendlikud kivihooned. Veidi varasemast ajast on säilinud rohkelt vanabalti tüüpi maju. Valgast leiab ka hoonetüüpe, mida mujal Eestis kohtab harva, näiteks kõrge räästaalusega trempel- ehk nivendiseinaga majad, puidust kahekorruselised kortermajad, mille teise korruse korterite sissepääs on lahendatud hoovipoolse galerii kaudu, erinevat tüüpi pisikesed paari toaga puidust elumajad (Orro 2017: 193-198).

Hoolimata väärtusliku pärandi rohkusest Valgas, on selle seisund ja säilimine probleemne. Valga puhul on tegemist jõudsalt kahaneva väikelinnaga, sealse kahanemise eripäraks on aga see, et tühjaks jäävad pigem vanemad ja väärtuslikumad hooned, mitte nõukogudeaegsed tüüpkortermajad. Sellele on kaasa aidanud ka asjaolu, et nõukogude ajal vanu puitmaju remontides, ei moderniseeritud nende elutingimusi, mistõttu on neil väga tugevalt küljes halva elukvaliteedi kuvand. (Orro 2022: 58-59) Vaatamata sellise praktika üldisele kahjulikule mõjule Valga puitarhitektuuri säilimisele, lubab see asjaolu oletada, et alles olevates hoonetes on suurema tõenäosusega säilinud sajanditaguseid ja vanemaid viimistluskihte.



Pilt 12. Võru 16, Valga

Käesoleva lõputöö raames korraldasin Valgas kaks põgusat välitöö päeva 27. septembril ja 11. detsembril 2021. aastal. Esimesel neist sai peamiselt otsitud linnaruumist potentsiaalseid uurimisobjekte ja dokumenteeritud rullmustreid stalinistlikus hoones aadressil Võru 16 (pilt 12). Teisel välitöö päeval väisasin koos kursusekaaslase, Melissa Tihhonovaga, 19. sajandi lõpust pärit puidust elumaju aadressidel Uus 16 (pilt 13) ja 23. Kui Võru 16 on korraliku katuse all, siis Uus 16 ja 23 on mõlemad avariilises seisus ning nende hävimine võib halvimal juhul olla vaid aastate küsimus. Uus 16 õnnestus uurida ainult kitsast lõiku tänavapoolsest uksest avaneva ruumi seinast, kuna sisse langenud vahelagi ei lubanud uksi rohkemal määral avada. Ruumi viimistlemiseks oli kasutatud läbivalt tapeete, kusjuures vanimad pärinevad ilmselt 19. sajandi lõpust või 20.



Pilt 13. Uus 16, Valga

sajandi algusest. Kõige varasem tapeet (pilt 14) on väga sarnane Paidest Tallinna 13 II korruse tänavapoolsest toast leitud, mis on dateeritud perioodi 1870-1880 (Klandorf, Ribelus, Vissel 2019: 63). Uus 23 õnnestus tervet maja külastada, leidis nii rullmustreid, tapeete, trafarettmusterit kombineerituna rullmusteri või kaltsumustriga kui ka üks võimalik maalitud tahveldise fragment.

Oliver Orro on Valga hävimisohus puithoonete kohta ütelnud, et "osa elanike ja lausa ohtlikuks muutunud maju on tarvis lammutada, kuid kindlasti tuleks need eelnevalt korralikult dokumenteerida, mis mõnelgi juhul peaks hõlmama ka viimistlusuuringuid" (Orro 2017: 197-198). Arvestades Valga rohket hävimisohus arhitektuuripärandit, oleks selle siseviimistluse dokumenteerimiseks vaja ilmselt ette võtta analoogseid suuremahulisi uuringuid nagu Eesti Kunstiakadeemia poolt läbiviidud välisviimistluse uuringud 2015. aastal, mis hõlmasid 38 hoonet (Vilgota, Kaganovitš 2017: 82). Käesoleva töö raames läbiviidud välitööde käigus selgus, et Valga hävimisohus hoonete hulgas ei leidu ülemäära palju niisuguseid, mille interjöörid on vabalt ligipääsetavad, see on ka põhjus, miks sai uuritud vaid kolme hoonet. Seetõttu oleks vaja taoliste uuringute jätkamisel teha kindlasti koostööd hoonete omanike ja linnavõimuga. Peab aga arvestama, et tulenevalt vajadusest pääseda siseruumidesse, on ettevõtmine vaevalisem, omanikega kontakteerumine ja selgitustöö pole ilmselt kergete killast.



Pilt 14. Tapeedid Uus 16 interjööris

2.4. Valga–Ape–Valga uurimisretk

Uurimisretke esmaseks ajendiks oli minu huvi kunagise Valga–Mõniste–Ape kitsarööpmelise raudtee vastu. Soovisin näha palju on maastikus alles märke poolesaja aasta eest suletud raudteeliinist. Seejärel tõstus ka küsimus, et palju on säilinud selle raudteega seotud hooned ning kas osa neist võivad olla ka mahajäetud või hävimisohus ning seeläbi pakkuda materjali käesoleva töö jaoks. Kunagine raudtee trass on ära märgitud pärandkultuuri kaardirakenduses, jaamahoonete ja muude raudtee taristu objektide osas pole siiski ülevaade täielik, mistõttu tuli retke käigus ette ka üllatusi. Raudtee arhitektuuri kohta andis hea ajaloolise ja tüpoloogilise ülevaate Muinsuskaitseameti 20. sajandi arhitektuuri programmi raames koostatud raudteearhitektuuri alusuuring (Välja 2012). Valga–Ape kitsarööpmelise raudteega seotud hoonetest on seal siiski ära toodud ainult Mõniste jaama tööliste maja (Samas 89-90), mis on kahtlemata säilinud hoonetest kõige tähelepanuväärsem ja ilmselt ka kõige elujõulisem. Kuna tegemist on tänapäeval jõudsasti ääremaastuva piirkonnaga, oli algusest peale õhus võimalus, et teele jääb lisaks raudteega seotud hoonetele mõni hävimisohus talu või muud huvitavat.

Retk sai jalgratastega ette võetud ajavahemikus 26.04.2022-28.04.2022 koos kursusekaaslase Melissa Tihhonovaga. Teekond oli kavandatud kulgema võimalikult suurel määral mööda ajaloolist Valga–Ape raudtee trassi. Valgas raudtee trassi alguses Saviaugu tänaval selgus, et raudtee ja selle äärsed objektid on ka maastikus märgistatud ning mööda kunagist trassi kulgeb matkarada. Siiski esineb ka lõikusid, mis pole jalgrattaga läbitavad ja kus matkarada teeb seetõttu kõrvalepõikeid või kulgeb raudteega paralleelset maanteed mööda. Tulenevalt ööbimispaigaks valitud metsaonni asukohast ja piiratud ajalisest ressursist, jäi ka Koikküla–Hargla lõik ajaloolisel raudteetrassil meie poolt läbimata.

Esimene uuritud objekt oli Kaagjärve raudteejaama juurest paistnud (pilt 15) Rautina järve kõrgel kaldal asuv Järve-Sapranu talu.



Pilt 15. Järve-Sapranu talu paistmas Kaagjärve raudteejaama juurest



Pilt 16. Järve-Saprani talu eluhoone järvepoolne fassaad

Kuigi talu elumaja annab häärberi mõõdu välja (pilt 16), pole seda Heiki Pärdi taluhäärberite raamatutes (Pärdis 2005; 2007; 2010) mainitud. Talu pole ilmsesti päris hüljatud, hoovil leidis omanikupoolse tugevuse tunnusmärke (sissesõiduteele mitte väga ammu kuhjatud killustiku hunnik), aga hoonete, eriti kõrvalhoonete, seisund pole just kiita. Elumajas on säilinud põnev seinteviimistlusajalugu: juugendlik trafarettmuster suure toa lae all (pilt 17), 4 erinevat rullmustri mitmes toas ja mõned nõukogudeaegsed tapeedid.



Pilt 17. Juugendlik trafarettbordüür ja hilisema rullmustri fragmendid Järve-Saprani talus

Järgmise päeva uuritavad objektid olid kõik seotud raudteega: Kalli raudteevahi elamu kompleks, kunagise Mõniste jaama juurde kuuluv väike köetav hoone ja Mõniste jaamast umbes kaks kilomeetrit Ape poole raudtee trassist paremale jääv korstnata hoone. Seinaviimistlus oli säilinud ainult esimeses. Mainitustest teine ja kolmas on lihtsad rõhtpalkehitised, mis on tõenäoliselt algselt olnud kaetud eestiajal moes olnud püstise laudisega. Mõniste jaama juures olev hoone on tõenäoliselt sama tüüpi nagu Sindi ja Koogiste jaama ülesõiduvahi majakesed (Välja 2012: 91). Mõnistest Läti poole jääv ehitis on arvatavast olnud mingit sorti kuur või ladu, millele täpset analoogi raudteearhitektuuri alusuuringust ei suutnud leida. Pärandkultuuri kaardirakenduse andmetel on seal asunud raudteevahi maja.



Pilt 18. Rullmuster Hargla lähistel asuvas raudteevahi majas. Foto: Melissa Tihhonova

Hargla külje all asuv Kalli raudteevahi maja pärineb tõenäoliselt tsaariajast või 1920ndatest, mil olid veel siin-seal tarvitusel varasema perioodi ehitusvõtted (Välja 2012: 66). Lisaks vahimajakesele on säilinud ka kokku ehitatud saun-kuur, kelder ja veel mingisuguse hoone vare. Hoonete seisund on halb, aga veel mitte avariiline. Vahimaja ruumiplaan koosneb toast, köögist, esikust ja kuivkäimlast. Seinte viimistlusest saab rääkida toa ja köögi puhul. Esimestes viimistluskihtides on seinad olnud tüüpiliselt kaheks jagatud, kus alumine osa on tumedamas toonis, ülemine heledam ja kahe pinna kokkupuute kohta markeerib kolmandat

värvi horisontaalne joon. Toa seinu on hiljem kaunistanud ka rullmuster (pilt 18). Uusimad viimistluskihid on mõlemas ruumis nõukogudeaegsed tapeedid. Tubadevaheline uks on ilmselt olnud algselt aaderdatud.

Viimasel välitöö päeval kulges meie tee suuremalt jaolt Valga–Ape raudtee trassist eemal, mistõttu polnud uuritavad objektid raudteega seotud. Siseviimistlust õnnestus uurida Tiitsa külas asuvas Siine talus ja Tiitsa karjamõisa moonakate majas. Esimeses ei leidunud midagi märkimisväärtset peale ühe nõukogudeaegse tapeedi.



Pilt 19. Rullmuster Tiitsa karjamõisa moonakatemajas

Tiitsa karjamõisas õnnestus dokumenteeri-

da nii lihtsat horisontaalselt kaheks jagatud seinalahendust kui ka hõbedase värviga teostatud rullmustrit (pilt 19). Hilisemad viimistluskihid olid ühevärvilised.

2.5. Sonda–Mustvee–Tartu uurimisretk

Ajavahemikus 28.06.2022-01.07.2022 sai koos Melissa Tihhonovaga ette võetud rattaretk Sondast Tartusse. Ka selle retke keskseks teljeks oli kunagine kitsarööpmelise raudtee trass, sedapuhku Sondast Mustveesse. Raudteerajatistest oli aga olulisem 1930ndatel rajatud Peressaare asundusküla (Lutsepp 2006: 78-79), mis jääb enam-vähem Sonda–Mustvee raudteelõigu keskele.

Peressaarse planeeriti umbes 150 asundustalu (Lutsepp 2006: 80), millest valmis ehitati 77 (Pärdi 2021: 206) ning praeguseeni on maastikus vähem või rohkem loetavad enam kui 60 talu. Mahajäetud talumaid on hakatud kasutama metsa kasvatamiseks. Peressaare asundustalud on rajatud Erika Nõva koostatud asundustalu tüüpprojektide järgi (Samas 200-201, 206), milles on nii elu kui majandusruumid toodud ühe katuse alla. Kuigi tee äärde jäi üle kahekümne asundustalu, siis sai interjööri uuritud vaid viiel ning sellel on ka omad põhjused. Kuna enamused Peressaare asundustalusid on juba väga pikalt varemetses olnud ning



Pilt 20. Tüüpiline interjäär Peressaares, Sinilille talu

sademed on siseviimistluse ammu maha pesnud, siis ei tundunud nendeni läbi kõrge heina tungimine vaeva väärivat. Lisaks raskendas tööd kurnavalt palav ilm ning välitööde ajakava sundis samuti tegema optimaalseid valikuid. Uuritud taludest olid kaks varemetes ning kolmel veel katus peal. Tee äärde jäi ka kolm asundustalu, kus võis kohata omaniku tegevuse jälgi, ehkki kohalike suulise ütluse järgi on ainult kaks kasutuses.



Pilt 21. Robustne rullmuster Pontu talu interjööris

Esimene uuritud talu, Sinilille nimeline, kuulus nende hulka, kus siseviimistlusest polnud midagi alles (pilt 20), võis vaid imetleda nopsa-süsteemis laotud tsementkivist seinu. Järgmisena sumasime läbi kõrge heina Pontu talu varemeni, kus õnnestus tuvastada uksepalendil ja osaliselt säilinud seinakrohvil jämeda joonega neljalehelise õie motiiviga punakat rullmustrit (pilt 21). Seejärel



Pilt 22. Rullmuster Lassi talus asundustalus, Peressaares. Otsevaade

samasugust kaheks jaotatud seinä skeemi kui ka laialt levinud viinamarjamotiiviga rullmustrit (pilt 22). Kasemetsa talus ei õnnestunud varasemaid viimistluskihte uurida, kuna seinad olid kaetud puitlaastplaadiga, millel võis näha vaid kuni kaht kihti nõukogedeageid tapeete.



Pilt 23. Peressaare kooli interjäär



Pilt 24. Trafarettbordüürid Peressaares

uurisime tänapäeval Agni nimelisele krundile (katastri nr 81501:002:0033) jäävatest asundustaludest lääne poolt teist. Eluruumides on seal varasemas viimistluskihis olnud lihtne kahene jaotus: tumedam seinä põhiosa, valge laealune ning neid üksteisest eraldav kitsas triip. Hilisemad viimistluskihid on ühevärvilised. Järgmisena tutvusime Lassi ja Kasemetsa taludega. Esimeses oli kasutatud nii

26. aprillil 2023 sai autoga ette võetud täiendavad uuringud Peressaares, mille käigus külastasin veel 28 talu ja Peressaare koolimaja. Koolimajas oli kasutatud ainult lihtsat kaheks jagatud seinalahendust (pilt 23). Valdav osa uuritud taludest oli varemeis ning siseviimistlusest oli parimal juhul säilinud mõni väheütlev krohvilaik. Erandiks oli Liiva nimelisele krundile (katastri nr 81501:002:0023) jäävast kahest talust idapoolsem (pärandkultuuri registri nr 130:TAK:075), kus oli kasutatud eluruumide dekoreerimiseks lihtsaid trafarettbordüüre (pilt 24). Elutoa seinad on heleoranžid ning valget laealust ehib dünaamilise moega tumedam oranž muster. Eluköögi seinä põhiosa on sinakashall ning

laealust kaunistab tumesinine rombidest koosnev mustririba. Elutoa mustrit on dokumenteerinud ka Elo Lutsepp oma magistritöös (2006: illustratsioon 99).



Pilt 25. Stiilne 1930ndate interjäär Piilsi raudteejaamas

Sonda–Mustvee raudtee arhitektuurist on üsna vähe säilinud. Välitööde käigus õnnestus uurida Peressaare raudteetöölise maja (Lutsepp 2006: 83) ja Piilsi raudteejaama, mõlemad on eestiaegsed ehitised. Peressaare raudteetöölise maja on lihtne krohvitud seintega ühekorruseline puithoone, mis on tänaseks praktiliselt varemeis. Interjööri kujunduses on kasutatud nii kahevärvilist horisontaalset jaotust kui ka üht rullmusterit eri ruumides erinevat värvi. Piilsi jaama puhul on tegemist H. Otlodi tüüpprojekti järgi valminud stiilse funktsionalistliku silikaattellistest hoonega (Välja 2012: 81-82). Hoone on küll võrdlemisi hästi säilinud, aga seisab kasutuseta ja on igaühele avatud. Jaamahoone sisaldas nii reisijaid teenindavaid ruume kui ka elukortereid ning teisel korrusel on ühes ruumis säilinud ka rullmuster. Muidu on seinad valdavalt horisontaalselt kaheks jagatud, alumine osa tumedamat värvi, ülemine hele. Maalritööst olulisemad on antud hoones säilinud originaalsed 30ndate ukсед-aknad, puidust lambriid jms (pilt 25). Peale ajalooliste kihistuste

on võib hoone teisel korrusel näha huvitavat seinamaalingute galeriid, mis näib liigituvat pigem graffiti alla. Üks maalingutest on siiski tähelepanuväärsem ning kujutab nõukogude sümboolikaga rongi (pilt 26). Näib, et tegemist on suhteliselt ammu teostatud tööga, millest annab tunnistust nii kasutatud värv ja kujutamiski viis kui ka kulumus. Võimalik, et see on teostatud juba nõukogude perioodil, mil hones veel elati ning sel juhul on tegemist kellegi kodu ehtinud taiesega. Omal moel väärrib see kindlasti tähelepanu.



Pilt 26. Seinale maalitud rong Piilsi raudteejaama teisel korrusel. Foto: Melissa Tihhonova

Lisaks asundustaludele ja raudteejaamadele õnnestus uurida Kuivaste metsavahikohta Suigu külas ja Veski talu Kadrina külas. Esimeses olid osaliselt säilinud valge laealusega sinised seinad, teises oli kogu siseviimistlus hävinud.

2.6. Tartu–Kolga–Jaani–Türi–Juuru–Pärnu uurimistek

2022. aasta augustis võtsime Melissa Tihhonovaga ette kõige pikem käesolevas töös käsitletava uurimisretke, mis vältas 1. augustist 9. augustini. Arvestades retke pikkust, kogunes uuritud objekte suhteliselt vähe. Selle peamiseks põhjusteks olid ilmselt väljasõidu vähesem planeeritus ning kesisemad teadmised Kesk-Eesti kohta võrreldes Ida-Eestiga, aga ka asjaolu, et väisatud piirkonnas on vähem mahajäetud objekte kui näiteks Ida-Virumaal või Lõuna-Eestis.

Esimene uuritud objekt oli Kavilda õigeusu kirik Tartumaal (mälestise reg. nr. 7247). Ülal mainitud Arne Maasiku fotoseeria õigeusu kirikutest sisaldab ka fotosid Kavilda kiriku interjööri. Kahjuks pole neil näha vaadet ukse poole. Ust ümbritseb palmetti meenutavatest motiividest sinine trafarettmuster (pilt 27) ning ukse kohale on olnud lilla maalitud õigeusu rist. Rist pole tervenisti säilinud, aga tema kujus võib veenduda kui vaadata Tartu maakonna õigeusu kirikute inventeerimisdokumendis olevat interjööri-fotot (Pantelejev 1987: 18).



Pilt 27. Kavilda kiriku ust ääristav trafarettmuster. Foto: Melissa Tihhonova

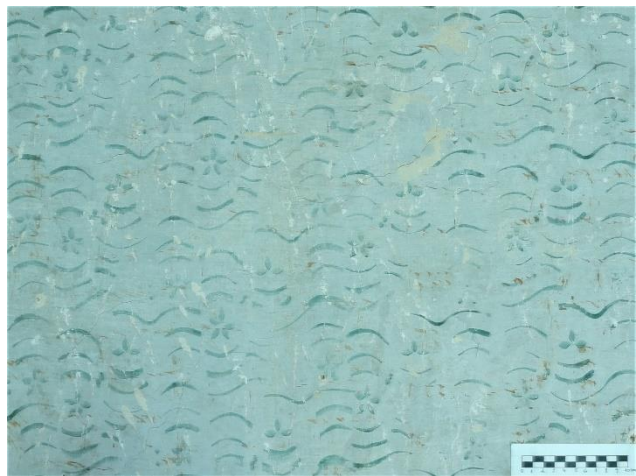
Välitööde kõige põnevamateks objektideks olid Meleski ja Rõika vabrikuasulad Viljandimaal, ehkki ega seal paljut uurida saanud. Meleskis külastasime klaasivabrikut ning selle nõukogudeajast pärit valvuriputkat, mille seintelt leidsime rullmustri. Rõikas õnnestus väisata 18.-19. sajandi vahetusel ehitatud kahekorruselise töölistemaja (Orro 2019: 524) esimese korruse ruume. Tegemist on väga võluvalt maalähedase klassitsismimõjulise hoonega (pilt 28), mis on väga autentsena säilinud, aga mille seisund on halb (kui mitte avariiline). Kuigi hoonel on enam kui kahe sajandi pikkune ajalugu seljataga, ei suutnud me leida ühtki viimistluskihti, mida võiks kindlalt pidada 20. sajandi eelseks. Kuna tegemist on ikkagi tööliste majaga, siis ei tarvitsenud seal ka varasemal ajal mingisugust



Pilt 28. Peeglivabriku tööliste maja Rõikal

märkimisväärset dekoori olla. Samas on teada, et 19. sajandi teisel poolel oli Rõikal/Meleskis kohapeal ka maaler, kes täitis asulate tellimusi (Samas 525).

Ühes ruumis oli varaseimas kihis valgele lubi- või liimvärvile tehtud sinine säbruline pind, mille lõpetas lae all samas toonis horisontaalne triip. Kuna värv oli pude (kihi nägemiseks tuli eemaldada pealmised nõukogudeaegsed tapeedid) ja säilinud fragmentaarselt, siis ei ole võimalik üheselt väita, kas tegemist on mingisuguse kaltsumustriga või rullmustriga. Ühes teises toas oli aga hilisemate tapeetide all säilinud kena rullmuster (pilt 29). Esimese korruse loodepoolses otsas asunud korteri kagupoolses toas võis lae all näha lihtsat trafarettmustrit (pilt 30), mis lõpetas seina põhiosa. Muster on ilmselt seinale kantud liiga vedela värviga või on olnud trafarett kehvast materjalist, igatahes ei näe teostus just kõige professionaalsem välja. Mustri väiksus ja lihtsus, aga ka kasutatud värvitoonid meenutavad 20ndatel ja 30ndatel moes olnuid (Ribelus 2017: 81-86). Rõika töölistemaja vääriks ilmselt täiendavat uurimist, eriti põhjusel, et meil ei õnnestunud pääseda teisele korrusele ega ka osadesse esimese korruse ruumidesse.



Pilt 29. Rullmuster Rõika töölistemajas, otsevaade



Pilt 30. Trafarettmuster Rõika töölistemajas

Uuritud objektidest tuli märkimisväärset viimistlust välja veel Soosaare mõisast, Arussaare õigeusu kiriku vaimulikumajast ja Juuru õigeusu kirikust. Soosaare mõisa varasemates viimistluskihtides on seinu kaunistanud erinevates värvide maalitud tahveldised, ühes ruumis oli näha ka seina ülaosas õrna lillemustrit. Arussaare vaimulikumajast ei õnnestunud tähelepanuväärset maalriviimistlust leida, aga see-eest on seal säilinud kaunid algupäraseid tsaariaegsed puidust lambriid, uste-akende piirdeliistud ja ahjud (pilt 31). Juuru õigeusu kiriku interjööri on varasemalt head pildid teinud Aarne Maasik, välitöödel sai lähemalt uuritud just ruumide viimistlust. Kuigi arhitektuurselt on Juuru õigeusu kirik maakirikutest uhkemaid, on selle seinte viimistlus äärmiselt lihtne: Tumedamas toonis lambrii ja heledam seina põhiosa. Lambrii on tehtud kaltsuga säbruliseks ning selle lõpetab peenike triip.



Pilt 31. Arussaare kiriku vaimulikumaja interjäär

2.7. Pärnu–Mõisaküla–Viljandi uurimistek

Retk sai koos Melissa Tihhonovaga ette võetud 04.09.2022-08.09.2022. See on siia maani olnud üks leiduderohkemaid välitöid. Selle retke fookuses olid ennekõike taluhooned, aga teele jäi ka Pärnu–Mõisaküla kitsarööpmelise raudtee objekte ja muud.

Esimeseks uuritud hooneks oli Surju raudteejaam (mälestise reg. nr. 16815), mille siseviimistluse olulisima osa moodustavad originaalsed puitdetailid nagu piirdeliistud, lambriid ja talalaed, aga ka säilinud ahjud. Maalriviimistlusest õnnestus põgusal vaatlusel tuvastada erinevaid maalitud tahveldiste ja seinapinda raamistavate joonte fragmente. Jaama kõrval asuvas väikses kolmeteljelises raudteetöölise elamus (Välja 2012: 28-30) oli säilinud lae all seinapõhiosa ja laealust eraldav peenike sinine triip.

Järgmisel päeval olid esimesed uuritud objektid Läti piiri ääres asuva Tuuliku küla kauplus ja algkool. Mõlemad on katusega lagunevad lihtsad puithooned, sisuliselt varemed, mille siseviimistlusest on vähe säilinud. Poes on näha ühevärvilise sinise seinajuppi, valge laealuse bordüüriosaga. Säilinud on ka 30ndate stiilis klaasitud kahepoolse ukse üks pool. Algkooli hoones on kõige selgemini loetav ruum, millel on säilinud talalagi ning ahju soemüüri võib näha jälge enam-vähem võrdselt kaheks jagatud seinakujundusest, kus alumist ja ülemist eri värvi osa eraldab üksteisest kolmandat värvi joon.

Seejärel jäid järjest teele kolm suurejoonelist taluhäärberit: Peratsaare, Reinu ja Raksti, esimesed kaks Reinu külas ja teine Lanksaarel. Peratsaare elumajast (pilt 32) leidsime hulganisti rullmustreid, mis pärinevad ilmselt ajast kui maja oli kasutusel kolhoosi kontori või töeliskorteritena (Pärdi 2005: 79). Varasemate viimistluskihtide kohta ei õnnestunud midagi teada saada. Reinu talu häärberil on katus ja vahelaed sisse vajunud



Pilt 32. Peratsaare talu rullmustriga dekoreeritud interjäär

ning seetõttu oli selle sisemust raske uurida, aga akendest vaadates, ei paistnud märkimisväärset säilinud viimistlust. Raksti tallu jõudsime juba õhtu hakul ning kahjuks ei saanud me seal põhjalikumalt uurimist läbi viia. Ühest toast õnnestus siiski leida juugendlik geomeetiline trafarettbordüür. Raksti talu vääriks kindlasti täiendavat uurimist.

Kolmandal päeval ei jäänud teele märkimisväärsete leidudega objekte. Õhtul Mõisakülla jõudes oli aeg kahjuks liiga hiline, et uurida tüüpprojekti järgi ehitatud tsaariaegseid 9-teljelisi raudteetöölise elamuid. Neid tasuks kindlasti lähitulevikus uurida ja dokumenteerida, kuna tegemist on autentselt säilinud, aga ilmselt pöördumatult hävingule määratud ehitistega (pilt 33).



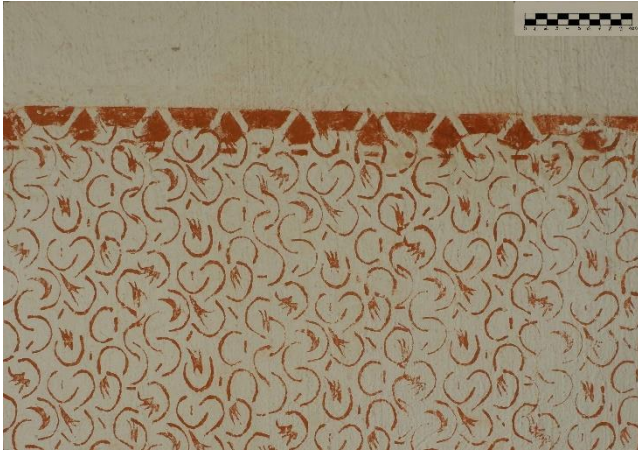
Pilt 33. Raudteetöölise majad Mõisakülas

Neljandal päeval jäi teele viis talu, mille interjööri õnnestus uurida. Taludest ainus, kus leidis tähelepanuväärset siseviimistlust oli Aravälja talu Turva külas. Aravälja talu on Põhja-Eesti tüüpi rehielamust (Tihase 1974: 116) ümber ehitatud taluhäärber, mis oli ühtlasi Johannes Vares Barbaruse sünnikoduks (Pärandkultuuri kaardirakendus). Tänapäevaks on talu nukras seisus, rehielamu majanduspool on kokku varisenud, rehetoa ja kambrite osa veel püsti ja katuse all. Interjööris on



Pilt 34. Juugendlik mitmevärviline trafarettornament Aravälja talus.
Foto: Melissa Tihhonova

säilinud nii rullmustreid kui nõukogudeaegseid tapeete, ühest toast õnnestus hilisemate viimistluskihtide alt leida tore mitmevärviline juugendlik trafarettbordüür (pilt 34). Lisaks taludele jäi teele ka 1953. aastal ehitatud Rimmu hüdroelektrijaam (Uus... 1954). Tänapäevaks on hüdroelektrijaama hoone pikalt kasutuseta olnud ning hooldamatuse tagajärjel avariilises seisus. Hoone kõik ruumid on viimistletud ühtmoodi: seinte ja lagede alustoon on valge, seinte alumine pool on kaetud punakaspruuni rullmustriga, mille lõpetab lihtne geomeetiline samas toonis trafarettmuster (pildid 35 ja 36).



Pilt 35. Rullmustri pind ja seda lõpetav trafarettmuster, otsevaade



Pilt 36. Rimmu hüdroelektrijaama interjäär

2.8. Tsirguliina–Kaagjärve–Võru uurimisretk

Uurimisretk toimus 7.10.2022-09.10.2022 ja selle keskmes oli Valgamaa ja Võrumaa see osa, mis jääb Valga–Koidula raudtee ümbrusesse. Algse plaani järgi pidanuks teekond lõppema Põlvamaal, Verioras, aga jalgratas läks Nursi kandis katki, mistõttu lõppes retk juba Võrus.

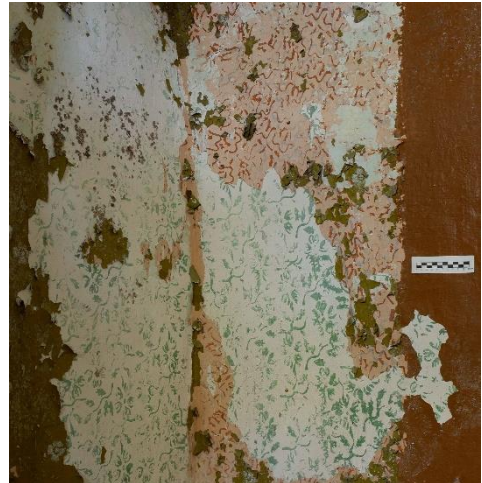
Esimeseks uuritud objektiks oli Vilaski raketibaas, mille hoonetest sai tutvutud mitmesuguste garaažidega (pilt 37) ja muude väiksemate hoonetega. Valdavalt oli siseviimistluses kasutatud lihsat seinapinna kaheks jagamist, kus alumine osa on tumedamat värvi ja ülemine heledam ning neid eraldab üksteisest kolmandat värvi peenike triip. Mõnevõrra põnevamad olid



Pilt 37. Garaaž Vilaski raketibaasis

mitmesugused garaažid, aga ka saun, mille seintelt võis leida venekeelset supergraafikat.

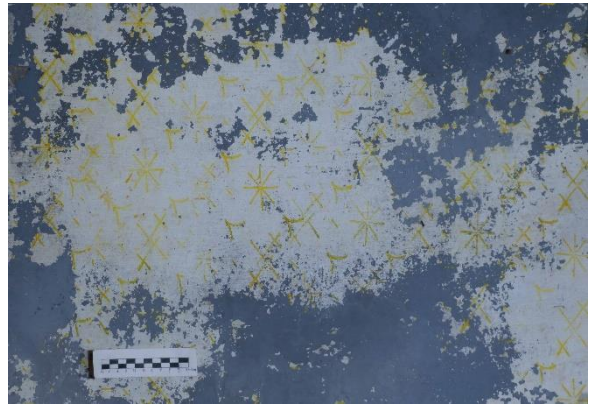
Kogu retke kõige leidurohkemaks objektiks oli Kaagjärve mõisa teenijatemaja (mälestise reg. nr. 23126), mille kõigi ruumide viimaseks viimistluskihiks olid erinevad rullmustrid (pildid 38-40). Mõnes ruumis oli ka näha mitut kihti rullmustreid. Võimalik, et varasemates kihtides on säilinud veel huvitavaid viimistluslahendusi, aga kuna hoones oli omaniku tegevuse jälgi, siis ei pidanud sobilikuks loata sondaažide tegemist.



Pilt 38. Mitu kihti rullmustreid Kaagjärve mõisa teenijatemajas



Pilt 39. Mitme värviga tehtud rullmuster Kaagjärve mõisa teenijatemajas, otsevaade



Pilt 40. Lihtne rullmuster Kaagjärve mõisa teenijatemajas, otsevaade

Välitööde teisel päeval õnnestus uurida kaht lähestikku asuva talu interjööri Antsla lähistel Oe külas. Esimene neist oli Kõõli metsavahikoht (Pärandkultuuri kaardirakendus). Talu elumaja on tõenäoliselt Eesti esimesel iseseisvusperioodil ehitatud, millele viitab nii hoone üldkuju kui ka osade akende horisontaali rõhutav ruudujaotus (pilt 41). Hoone interjööris on osaliselt säilinud tõenäoliselt nõukogudeaegsed tapeedid,



Pilt 41. Kõõli metsavahikoha horisontaali rõhutav aken koos pealmise tapeediga

muud märkimis-väärset viimistlust ei õnnestunud tuvastada. Teine uuritud objekt oli avariilises seisus saviseintega Nuti talu, mille eluhoone kõik toad olid ühes varasemas kihis viimistletud laialt levinud rullmustriga. Hilisemateks viimistluskihtideks olid nõukogudeaegsed tapeedid.

Retkel jäi tee äärde veel vähemalt kolm potentsiaalset uurimisobjekti: Väike-Vähero talu Korijärve külas, Kivimurru talu Hänike külas ja Kurenurme koolimaja. Lisaks väärriks kindlasti põhjalikumat uurimist ja dokumenteerimist Kaagjärve mõisa teenijatemaja, aga siis võiks selle tegevuse ka objekti omanikuga kooskõlastada.

2.9. Muud uuritud objektid

Lisaks mitmeid päevi vältavatele uurimisretkedele sai tehtud ka lühikesi ühe päeva sisse mahtuvaid välitöid mõne konkreetse paiga või objekti uurimiseks. Järgnevas annan ka neist põgusa ülevaate.

01.09.2021 võtsin ette ühepäevase rattaretke Põlvamaa idaossa. Uuritud sai nelja talu interjööri, tähelepanuväärset viimistlust rullmustrite näol esines ainult Ruusa lähedal Võukülas asuvas Sulsi talu elumajas.

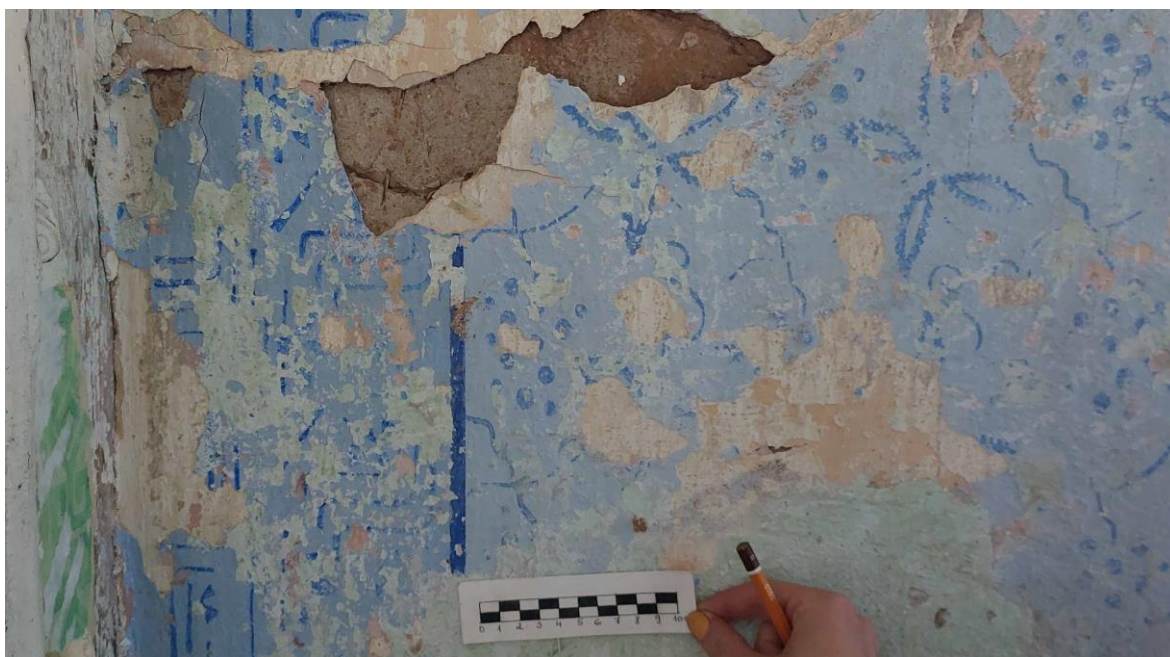
25. detsembril 2021 käisime koos Melissa Tihhonovaga uurimas Tartus aadressil Liivi 5 asuvat kahekorruselist tsaariaegset puitmaja (mälestise reg. nr. 6985). Hoone avad on valdavalt suletud, aga aeg-ajalt on mõni auk siiski lahti. Meil õnnestus uurida maja põhjapoolse trepikojaga ühenduses olevaid ruume. Antud hoone interjööri viimistluse materjalid on uurijale üsna tänamatud: tsementkrohv ja õliemulsioonvärvid. Siiski õnnestus tuvastada kolm erinevat rullmustrit ja kahes teise korruse



Pilt 42. Laemaalingu fragmendid, Liivi 5, Tartu

ruumis, mis on algselt moodustanud ühtse ruumi, paljandusid kooruva õlivärvi alt maalitud kassetid (pilt 42).

10. -12. juuni 2022 ette võetud väljasõidul Põlva- ja Võrumaa piirialadel, sai uuritud Tellase-Tindi talu Tellaste külas, Kõlli kauplust Tamme külas ja Lepassaare raudteetöölise maja. Viimane loetletust oli leiduderohke, raudteetöölise eluruume ehtisid mitmesugused rullmustrid (pilt 43)



Pilt 43. Ühe rullmusteriga dekoreeritud seina nurkasid piirab vertikaalse raamistusena teine rullmuster, Lepassaare raudteetöölise elamu

28. jaanuaril 2023 uurisime koos Melissa Tihhonovaga Lehtse turbatööstuse asulat Rabasaares. Tegime kogu asulale tiiru peale, aga mingisugust terviklikku ülevaadet hoonete siseviimistlusest ei õnnestunud saada ja seda kahel põhjusel: esiteks on paljude hoonete põrandad osaliselt väga kehvast seisust ning me ei riskinud seetõttu mitmetesse hoonetesse üldse minna, teiseks oli ilm külm ning ei võimaldanud pikalt ühe koha peal töötada, eriti kui oli tarvis midagi paljakäsi teha. Interjööri õnnestus uurida hoones nr 1 ehk tööliste suviühiselamus (Eensalu ja Pihel 2012: 2), hoones nr 16 ehk tööliste ühiselamus (Samas), hoones nr 5 ehk juhataja kaksikelamus (Samas) ja hoones nr 7 ehk kontoris (Samas). Uuritud hoonetest teises leidsime eest rikkalikult erinevaid rullmustreid (pilt 44), ka ülejäänud

hoonetes jäid varasemate viimistluskihtidena silma rullmustrid, mis lubab oletada, et neid leidub ka mujal. Seetõttu tuleks kindlasti tulevikus Rabasaare asula hoonete interjööri viimistlust põhjalikult uurida ja dokumenteerida. Seesuguse ettevõtmise peaks ilmselt kooskõlastama Kaitseväe esindajatega, kuna Rabasaare liidetakse Kaitseväe keskpõlügeniga ning seal hakatakse korraldama linnalahingute õppusi.



Pilt 44. Ühiselamu teise korruse aknast paistev kahe mustirulliga teostatud korstnaja ja seina viimistlus, Rabasaare

3. Välitööde tulemuste analüüs

Välitöödel sai kogutud palju mitmekesist informatsiooni Eestis asuvate mahajäetud ja hävimisohus hoonete siseviimistlusest. Järgnevas püüan analüüsida kogutud materjali ning visandada uurimise tulevikuperspektiivi.

3.1. Hooned gruppide kaupa

Olen jaganud uuritud hooned järgnevateks gruppideks: stalinistlikud hooned (13), talud ja metsavahikohad (24), 1930ndate uusasunduste talud (32), Valga puitarhitektuur (2), raudteega seotud hooned (6), õigeusu kirikuga seotud (3), Meleski ja Rõika vabrikuasulad (2), Rabasaare turbatööstusasula (5) ja muud hooned (16), kokku 103 hoonet. Hoonete jagamisel gruppideks olen lähtunud nii nende funktsioonist (taluelamud ja metsavahikohad, uusasunduste talud), ehitamise ajast ja stiilist (stalinistlikud hooned), seotusest ühe valdkonna või organisatsiooniga (raudteearhitektuur, õigeusu kirikuga seotud hooned) ja seotusest kindla paigaga ja ansamblilise kuuluvusega (Meleski ja Rõika, Rabasaare). Valga puitarhitektuur on seejuures seotud nii kindla paiga kui ka ajastu ja stiiliga.

Ülal kirjeldatud segajaotus on käesoleva töö juures kõige sobilikum, kuna võimaldab uuritud objektid kõige sisukamalt ja ilmekamalt jaotada, rebimata neid sealjuures lahti oma olemuslikust kontekstist. Näiteks kui võtta aluseks ainult funktsioon ja käsitleda Valga puithooneid lihtsalt elumajadena oleks see üsna väheütlev, nende puhul on oluline nii asukohaga seotud eripärad, ajalooline taust kui ka spetsiifilised säilimisega seotud probleemid. Samuti oleks antud juhul õigeusu kirikute ja vaimulikumajade eraldi käsitlemine tervikut hägustav, kuna nii nende loomise kui ka hävimise põhjuste ring on reeglina omavahel seotud. Samas kui võtta aluseks ainult hoonete ehitamise aeg ja stiil, siis paljude hoonete puhul oleks see võrdlemisi kasutu, kuna olulisematel dokumenteeritud viimistluskihtidel ei tarvitse olla seost hoone ehitusajaga. Näiteks Lepassaare raudteetöölise majas olid kõige väärtuslikumateks leidudeks rullmustrid, millest vanimad on tõenäoliselt tehtud vähemalt 30-40 aastat peale hoone valmimist, kui valitsevad

moevoolud olid algsest hoopis erinevad. Ka viimistluslahenduste kohene lahtisidumine hoonetest, kus nad asuvad, tekitab mitmeid probleeme: leiu konteksti kaotamine, osade leidude puhul on neid väga raske liigitada nii sisuliselt kui ajastuliselt ning see tingiks tulemusi analüüsides palju segadust.

Stalinistlikud hooned

Stalinistlik arhitektuur on üks selgepiirilisemaid epohhe eesti ehituskunsti ajaloos, piirdudes peaaegselt kümne sõjajärgse aastaga (Kunstileksikon 2001: 408). Käesoleva töö käigus sai uuritud 13 stalinistlikku hoonet, neist 12 on selgete stiilitunnustega, üks sel ajal ehitatud utilitaarhoone, mille vorm ei väljenda nii selgelt konkreetset stiili. Külalastatud hoonetest viis on korterelamud, kaks on esinduslikud kaevanduste administratiivhooned, kaks on avaliku funktsiooniga hooned (pood ja haigla), üks on tootmishoone (hüdroelektrijaam) ja 3 puhul pole hetkel täpselt teada nende algne sihtotstarve. Ehitusaegset viimistlust õnnestus tuvastada 10 hoones.

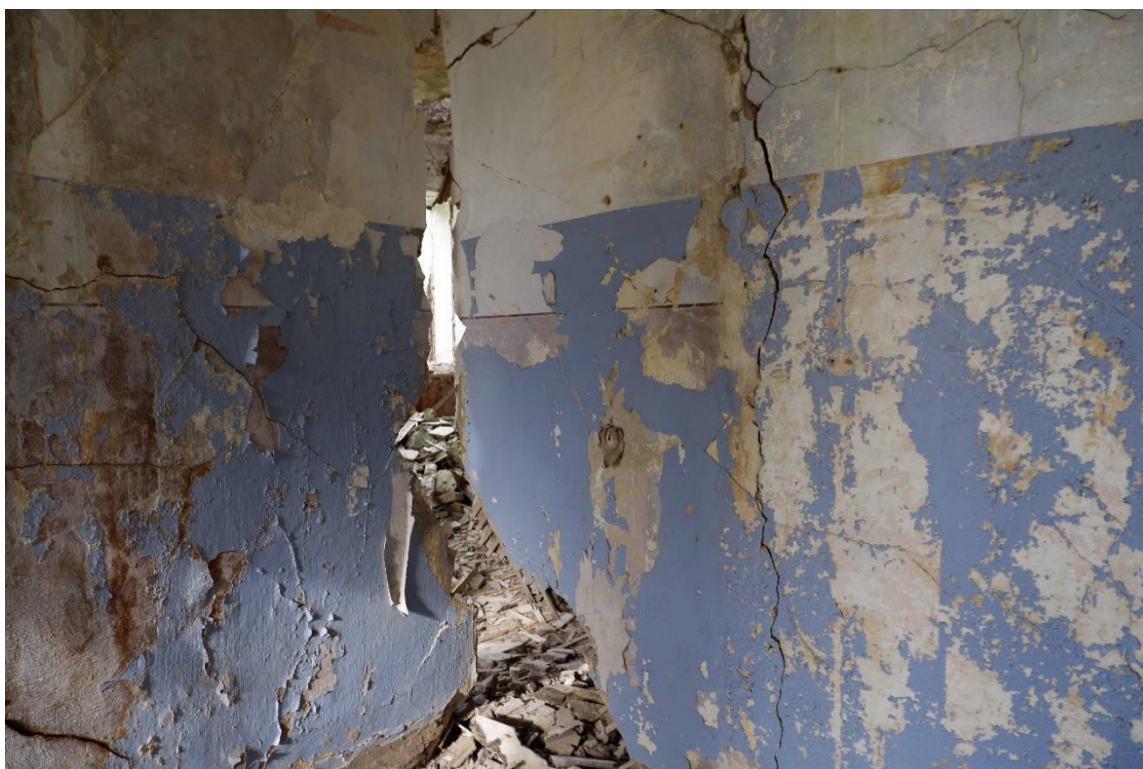
Valdavalt on uuritud hoonete seinte esimestes viimistluskihtides olnud kasutusel kahene jaotus: seinapõhiosa on kaetud rullmustri, selle lõpetab seinapõhiosa ülemises osas peenike triip ning viimasest ülespoole jääv seinapõhiosa on laega sama tooni valge (pilt 45). Sageli on rullmustri taustaks olev seinapõhiosa valgest tumedama tooniga värvitud. Teinekord järgneb seinapõhiosa ülaosas rullmustrit lõpetavale triibule ka trafarettmuster, millised on Ida-Virumaal Eesti kontekstis suhteliselt võõrapäraste motiividega.

Avaliku funktsiooniga hoonetes, aga ka elumajade trepikodades, on rohkem kasutatud ilma rullmustrita lihtsat kahest jaotust, kus sein on horisontaalselt kaheks enam-vähem võrdseks osaks jagatud ning neid eraldab üksteisest



Pilt 45. Tüüpiline rullmustri viimistluslahendus Viivikonnas

peenike joon. Kui sarnast seinaskeemi järgitakse ka hilisemates viimistluskihtides, siis enamasti ilma pindasid eraldava jooneta (pilt 46). Sompas kaevanduse administratiivhoones leidis ka seinalahendus kus alumine osa oli ühtlaselt tumedama värviga kaetud ning ülemisele heledamale osale oli rullmuster trükitud. Rimmu hüdroelektrijaamas on võrdselt kaheks seinaosaks jagatud lahendus saavutatid valge seina alumise poole rullmustriga katmise teel, rullmustrit lõpetab pisike geomeetiline trafarettmusteri riba. Ahtmes leidis ka kahene jaotus kus alumise seiniosa lõpetab trafarettmuster.



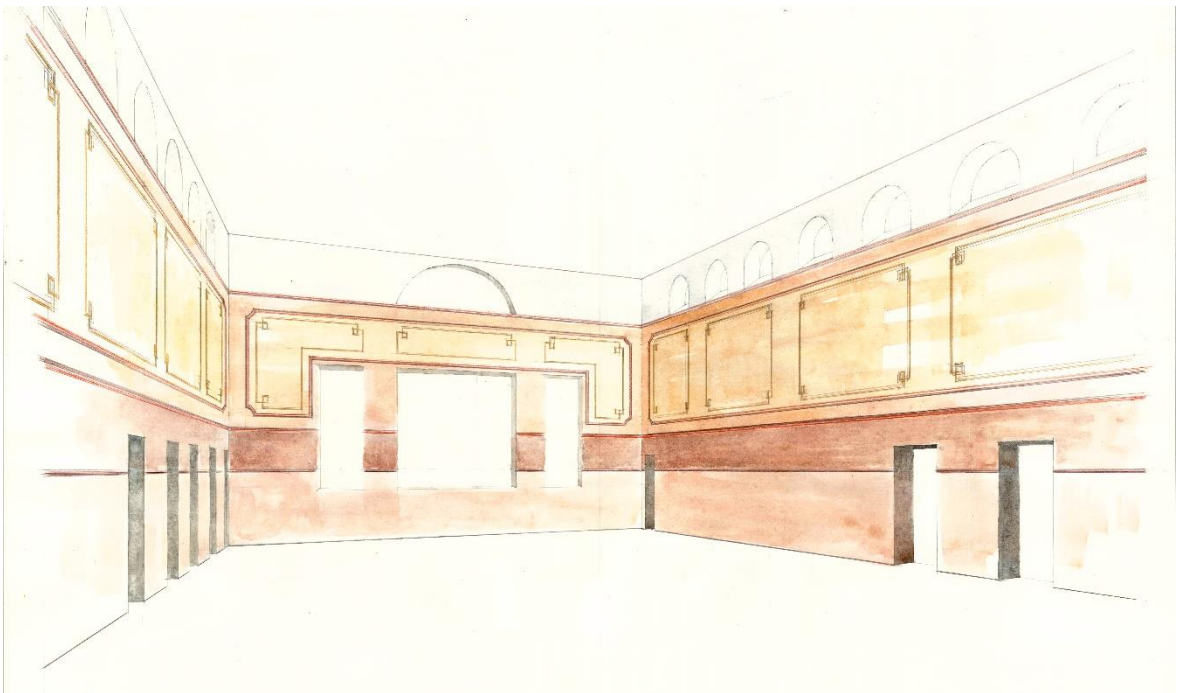
Pilt 46. Kaheks võrdseks osaks jagatud seinapind Sompas. Sama viimistlusskeemi on kasutatud ka pealmises kihis

Eluruumide laed, mida uuritud objektidest paljudel pole säilinud, on olnud valged ja peegelvõlviga.

Arhitektuurselt esindavad uuritud objektidest ajastu kõrgstiili ainult Sompas ja Viivikonna kaevanduste administratiivhooned, mistõttu sisaldab nende interjäär kaht kõige ekstreemsemat viimistlusleidi. Viivikonnas kaunistab kaevanduse peahoone vestibüüli massivne kassetlagi (pilt 47), Sompas on kõige suurejoonelisemaks ruumiks spordisaal, mille seintele on maalitud monumentaalsete mõõtmetega tahveldised (pilt 48).



Pilt 47. Massiivne kassettlagi Viivikonna kaevanduse peahoones



Pilt 48. Sompka kaevanduse spordisaali seinte viimistluse rekonstruktsioon

Hilisemates kihtides järgneb stalinistlikes hoonetes kõik see, mis igalpool mujal: tummistes toonides õlivärvid ja eluruumides ka tapeedid. Rimmu hüdroelektrijaamas pole ainsana seinu hiljem üle värvitud ning terves ulatuses on nähtav algne viimistlus.

Stalinistliku interjööri kohta on teada, et "nii välis- kui sisearhitektuursete detailide üle toimetati samasugust kontrolli nagu kõigi teiste teostamisele minevate tööde üle. Sellesse nomenklatuuri mahtusid ukse- ja aknasulused, väravad, võred, piirded, ahjuuksed, pliidiplaadid, ventilatsioonirestitid, laearmatuurid, lambid, kontaktid, kraanid, tapeedid ja mööbliriided" (Kodres 1998: 146). Sel taustal on huvitav, et samal ajal kasutatud rullmusterid on reeglina täiesti apoliitilised ja ideoloogiavabad ning reeglina pole neil ka otsest stiililist seost valitseva kaanoniga. Kaudselt võib stalinismist mõjutatuks pidada ehk vaid baroklikest tapeedimustritest mõjutatud rullmustreid (pilt 49).



Pilt 49. Barokset tapeedimustrit meenutav rullmuster

Talud ja metsavahikohad

Uuritud talude seas on nii vanu põlistalusid, uhkeid taluhäärbereid kui ka erinevaid eestiaegseid asunikutalusid. Taluhäärberitest ja ühest eelmise sajandi alguses moderniseeritud rehielamust õnnestus leida stiilseid juugendlikke trafarettbordüüre. Mujal olid esimeseks viimistluslahenduseks valgeks lubjatud seinad, mõnel juhul ka mingi heleda tooniga värvitud. Suurem osa taludest leitud siseviimistlusest pärineb nõukogudeajast ning selle järjestus vanemast alates on tavaliselt rullmuster, õlivärv, tapeet. Vahel lisandub enne viimaseid tapeete veel pingupapp või mingisugune plaatmaterjal (papp, puitlaastplaat vms). Teinekord on rullmustreid ka mitu kihti. Kindlasti ei saa välistada, et rullmustreid võidi ka Eesti Wabariigi päevil teha, ehkki rohkem kohtab neid taluelamutes, mis on olnud

hiljem kasutusel kolhoosikontorite või tööliskorteritena. Kui stalinistlike hoonete puhul on rullmustrite teostus üsna standartne, st et tõenäoliselt tegid neid professionaalsed maalrid, siis taludes torkab silma rohkem tehnilisi erisusi. Üheks kõige põnevamaks leiuks selles vallas on märjale krohvile fresko tehnikas teostatud rullmuster Järve-Saprani talus Valgamaal (pilt 50).



*Pilt 50. Fresko tehnikas rullmuster Järve-Saprani talus.
Foto: Melissa Tihhonova*

1930ndate uusasunduste talud

Uusasundustest sai ainsana uuritud Peressaaret, mis on suurim nii talude üldarvu kui hüljatud talude osakaalu poolest. Külastatud 32-st talust oli siseviimistlus säilinud ainult 9-s. Varasemates viimistluskihtides on pigem olnud kas valgeks lubjatud seinad või tooniga põhiosa ning sellele järgnenud valge laealune. Kahest talust õnnestus siiski tuvastada eripärasemat viimistlust, ühes robustse ilmega rullmustrit, mis võib olla teostatud ise valmistatud mustrirulliga ja teises kaks stiilset trafarettbordüüri lahendust. Hilisemates kihtides ei erine Peressaare asundustalud muudest taluhoonetest või kui siis ainult rullmustrite epohhi vähese esindatuse osas. Asundustalude puhul peab arvestama, et säilinud viimistlusega uuritud objektide hulk on väike ning sisaldab küllaltki eripäraseid lahendusi, mistõttu ei saa kogutud materjalist mingisuguseid lõplikke järeldusi teha.

Valga puitarhitektuur

Valga hävimisohus rikkalikust puitarhitektuurist õnnestus külastada vaid kaht hoonet, mis pärinevad mõlemad 19. sajandist ja esindavad nn alevimaja tüüpi. Ühes neist oli rikkalik tapeetide galerii, kusjuures vanemad neist pärinevad tõenäoliselt 19. sajandi lõpust ja 20. sajandi algusest. Teises hoones oli üks vanema ilmega tapeet ning mitmeid maalriviimistluse lahendusi.

Raudteega seotud hooned

Raudteega seotud üheksast hoonest õnnestus siseviimistlust leida kuuest, neist kaks jaamahooneid ja neli raudteetöölise elamud. Jaamahoone-tes on interjööri iseloomu suuresti dikteerinud arhitektuursed detailid nagu puidust lambriid, piirdeliistud jms (pilt 51) ning maalritöö omab vähemat tähtsust. Raudteetöölise eluruumides on jälgitav kirev viimistlusajalugu. Esimeste (tsaari-



Pilt 51. Jaamahoone interjäär Surjus

aegsete) viimistluskihtide seas leidub nii ühevärvilist seinalahendust kui ka muidu pigem avalikele ruumidele omast horisontaalselt enam-vähem kaheks jagatud seinapinda. Hiljem on kasutatud ka rullmustreid, mille rohkusega paistis erilisel silma Lepassaare raudteetöölise elamu. Rullmustritele järgnevad jällegi õlivärv ja tapeedid.

Õigeusu kirikuga seotud hooned

Õigeusu kirikuga seotud hoonetest sai uuritud vaid kaht kirikut ja üht vaimulikumaja. Suurema ülevaate mahajäetud ja hävimisohus õigeusu kirikutest annavad ülal mainitud Arne Maasiku fotod ning järgneva hinnangu andmisel tuginen ka neile. Üldiselt torkab silma sinise värvi lembus. Tavaliselt on seinte alumine osa tumedamat tooni, ülemine osa hele, enamasti valge (pilt 52). Heledat seiniosa on teinekord ilmestatud veel maalitud tahveldiste või mõne lihtsa mustri-ribaga kas tumeda osa kohal,



Pilt 52. Tüüpilise maa õigeusu kiriku viimistluslahendus Kavilda kirikus

lae all või mõlemas kohas. Lakke/võlvidele on maalrid neis kirikuis harva tikkunud, erandiks vaid kõrgetasemelise laemaalinguga Tõhela-Murru kirik. Sageli on võidukaare kohale kirjutatud mõni piibli tsitaat. Välitöödel uuritud kirikud on kirjeldatu tüüpilised näited.

Lisaks kirikutele külastatud Arussaare vaimulikumaja interjöörikuunduse elegantsema osa moodustasid puidust lambriid, piirdeliistud, ukсед ja uhked ahjud. Varasemates kihtides olid seinad ilmselt valgeks lubjatud. Hilisemateks loetavateks kihtideks on vaid nõukogudeaegne õlivärv ja tapeedid.

Meleski ja Rõika

Meleski-Rõika õnnestus uurida vaid kaht hoonet, millest üks on kõige vanem välitöödel uuritud hoone ja teine kõige noorem. Esimeses neist, Rõika peeglivabriku töolistemajas, olid säilinud viimistluskihid, vaadates hoone vanust, pigem hilised. Leidus siiski nii trafarett- kui rullmustrit. Teine uurituist, Meleski klaasivabriku valvuriputka, sisaldas üht rullmustri kihti ja üht ühevärvilist viimistlust. Meleski ja Rõika vanemad hooned vääriskid tegelikult põhjalikumat uurimist ja dokumenteerimist.

Rabasaare turbatööstusasula

1930ndatel rajatud Rabasaare turbatööstusasula hoonete varasemad viimistluskihid sisaldavad ohtrasti rullmustreid. Võimalik, et seal on ruume juba ehitusjärgselt mustrirullidega dekoreeritud. Vajaks kindlasti täiendavat uurimist.

Muud uuritud hooned

Hoonete seas, mis eelnevate gruppide alla ei mahu, on kahtlemata kõige märkimisväärsem üksikleid historitsistlik laemaaling Tartus aadressil Liivi 5 asuvas puitelamus. Laiemalt ajaloolise interjööri, sh ka argisema interjööri, uurimise seisukohast on ilmselt olulisemad Tiitsa karjamõisa moonakatemaja ja Kaagjärve-Mäemõisa teenijatemaja, milledest viimati nimetatu sisaldas rohkelt rullmustreid.

3.2. Välitöödel dokumenteeritud viimistluslahendused

Välitöödel leitud viimistluslahenduste täpsesse ajalisse järjekorda panek on raske kui isegi mitte võimatu. Keerulisim on just varasemate leidude ajaline järjestamine, kuna tegemist on pigem lihtsate ja tüüpiliste lahendustega, mida võidi kasutada väga laias ajaareaalis. Tõenäoliselt on vanimaks leiuks mõni valgeks lubjatud sein, olgu siis Rõika peeglivabriku töölistemajas, mõnes õigeuskirikuga seotud hoones või Valga puitmajas. Ühed vanemad seinte lahendused on ka maalitud tahveldised, milliseid õnnestus tuvastada nii Valgast (Uus 23), Soosaare mõisast kui ka Surju raudteejaamast. Kuigi reeglina alates 1920ndatel enam maalitud tahveldistega seinu ei liigendata (Ribelus 2017: 72), siis 1940ndate lõpus ehitatud stalinistliku Sompa kaevanduse peahoone spordisaalis on need jälle uuel moel kasutusele võetud, mistõttu on tegemist huvitava näitega stalinistlikust maalritööst. Rääkides uuritud hoonete põhjal viimistlusajaloost, peab mõnevõrra arvesse võtma ka hoonete tüüpe ja funktsioone.

Uuritud hoonete puhul saab eripäraseid viimistluslahendusi välja tuua peamiselt seinte osas. Laemaalinguid on leidude hulgas vaid üks, stukkdekooriga saab rääkida ainult Viivikonna stalinistlike hoonete puhul, kus eluruumide laed on peegelvõlviga ning kaevanduse peahoone vestibüüli ehib massiivne kassetlagi. Seinte viimistluslahendustest on enamuse puhul tegemist mingit sorti horisontaalselt kaheks jagatud seinapinnaga, kus ülemine osa on tavaliselt heledam ja laega sama värvi, st reeglina valge. Sein alumine osa võib olla nii ühevärviline, kaltsumustriga, rullmustriga, tapetseeritud kui ka puidust lambriiga kaetud. Sageli eraldab sein alumist ja ülemist osa kas joon või trafarettmuster. Lisaks erinevad horisontaalselt kaheks jagatud seinapinnaga lahendused selle osas, mis kõrgusele kahe pinna kokkupuute joon jääb: kas lae alla või tunduvalt allapoole, enamasti sein keskpaiga kanti. Kuna see viimane kipub olema seotud ruumi funktsiooniga, siis eristangi seinalahendusi järgnevas kõigepealt selle järgi, kas pindade kokkupuute koht on sein ülasosas või tunduvalt allpool.

Kui Kristiina Ribeluse järgi on Tartu miljööväertuslikel hoonestusaladel sein kahe osa kokkupuute koht toodud madalamale pigem vähemtähtsates ruumides nagu näiteks

trepikojad (Ribelus 2017: 77), siis välitöödel uuritud hoonete puhul näis see lahendus rohkem seotud olevat ruumi avaliku või ametliku funktsiooniga. Üldiselt on tegemist väga pikalt kasutuses olnud seinaskeemiga, mille puhul varasemal ajal oli kombeks alumist osa kroonida trafarettmusteri või triibuga. Vanemate uuritud hoonete varasemates viimistluslahendustes kohtab seda näiteks Kalli raudteevahi elamus ja Lepassaare raudteetöölise majas. Nõukogude perioodi viimistluslahendustes õnnestus võrdselt kaheks jagatud seinapinda leida ennekõike avalikest ruumidest nagu kaevanduste administratiivhooned või trepikojad. Raudteetöölise eluruumides leidis võrdselt kaheks jagatud seinapinda ka nõukogude ajal (Lepassaare, Peressaare, Piilsi). Kuna selle viimistluslahenduse peamiseks iseloomustavaks omaduseks on, et laega sama tooni ülemine seinosa on tavapärasest madalamale toodud, võib siia alla põhimõtteliselt liigitada ka 19. sajandi lõpus maapiirkondadesse ehitatud õigeusu kirikud, millede sein alumine osa on umbes 150 cm ulatuses kaetud tumedama tooniga ning ülemine oluliselt suurem osa enamasti valge.

Seinalahendusi, kus maksimaalselt poolde seinat ulatuvat tumedat osa kroonib trafarettmuster, õnnestus välitöödel vähe leida. Neist tõenäoliselt varasemad on Kavilda õigeusu kiriku trafarettmusterid, stalinismi perioodist õnnestus selliseid tuvastada kaks, üks Ahtmes ja teine Rimmus. Üllatuslikult leidis üks selline hoopis hilisemast ajast,

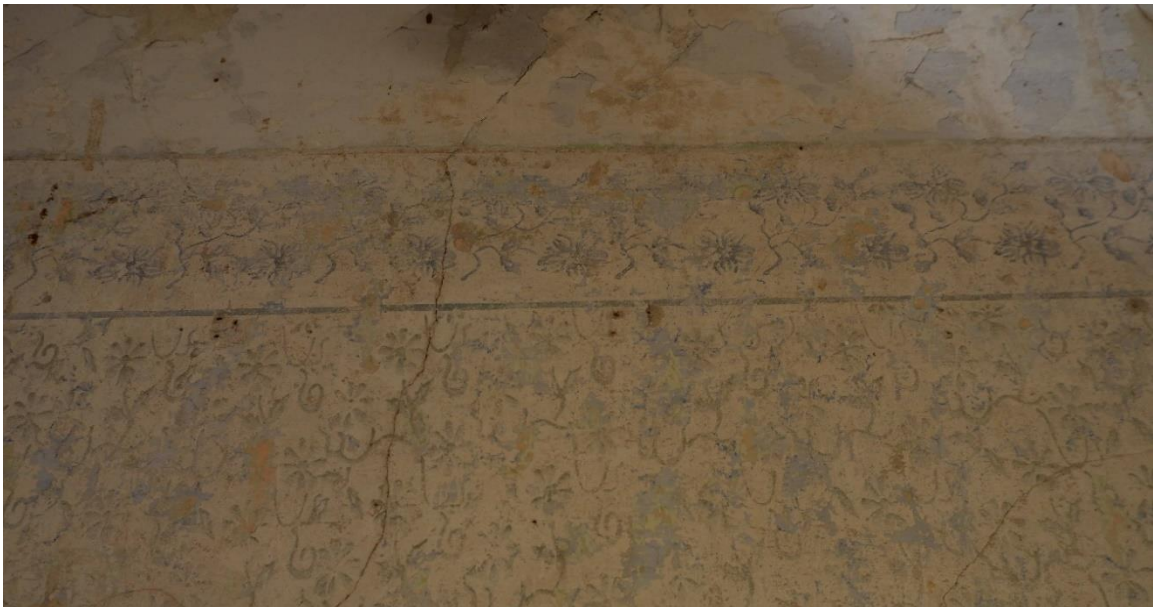


Pilt 53. Hiline trafarettmuster Ahtmes

avaliku funktsiooniga hoones Ahtme mnt 30, on ühes ruumis pealmises, tõenäoliselt 70ndate või 80ndate kihis õlivärviga tehtud trafarettmuster (pilt 53). Kaht seinosa üksteisest eraldav triip püsib viimistluslahendustes ilmselt kuni 1960ndate aastateni, hiljem harva. Vähesel määral on madalale toodud laealuse osaga seinalahenduste puhul ka rullmusterit kasutatud, uuritud objektide puhul Sompa kaevanduse administratiivhoones, ühes Viivikonna korterelamus (Rahu 9) ja Rimmu hüdroelektrijaamas. Neist esimese puhul on rullmuster seinat ülemises osas, teistel alumises. Lisaks värviga teostatud jaotusele

leidus kolmel objektil ka puidust lambriid, mis jagas seinä sarnase proportsiooniga kaheks osaks. Neist kaks, Arussaare vaimulikumaja ja Surju raudteejaam, on tsaariaegsed ehitised ning kolmas, Piilsi raudteejaam, eestiaegne.

Põnevama, mitmekesisema ja mahukama osa horisontaalselt kaheks jagatud seinalahendustest moodustavad need, mille puhul seinä põhiosa ulatub kõrgemale, tavaliselt 20-50 cm laest. Suuremal osal neist interjööridest on seinä põhiosa kas ühevärviline või dekoreeritud rullmustriaga. Mõlemast õnnestus leida ka variante, kus seinä põhiosa lõpetab lae all trafarettbordüür. Trafarettmustritest vanimad esindavad stiliseeritud-geometriseeritud juugendlikku laadi ning pärinevad 20. sajandi esimestest kümnenditest. Neid leidis välitöödel külastatud hoonetest kolmes taluhäärberis. Suure tõenäosusega maailmasõdade vahelisest ajast pärit trafarettmustreid leidis samuti kolm, kaks asundustalus ning üks Rõika peeglivabriku töolistemajas. Hilisemal ajal on trafarettmustrid üldiselt kasutusel koos rullmustriaga, erandiks on uuritud objektidest vaid Ahtme mnt 30. Kui mujal Eestis on hilisema aja trafarettmustrid pigem väiksed, geomeetrilised ja lihtsad, siis Ida-Virumaa stalinistlikest hoonetest võib leida mitmevärvilisi ja kuni 30 cm laiusi bordüüre. Lisaks trafaretiga tehtud bordüüridele kohtab üle Eesti ka mustrirulliga tõmmatud (pilt 54).



Pilt 54. Rullmustriaga seinapind, mille lõpetab teise mustrirulliga tõmmatud bordüür. Kaevurite 27, Viivikonna

Väga mahuka osa välitöödel dokumenteeritud viimistluslahendustest moodustavad rullmusterid. Kuna osade leidude puhul pole täpselt teada kas tegemist on rullmustriga või mitte, on hetkel raske öelda dokumenteeritud rullmustriga viimistluslahenduste üldarvu, aga hinnanguliselt jääb see umbes 125 kanti. Väga paljud mustrid korduvad, aga on ka selliseid, mida pole õnnestunud üle ühe leida. Sageli on ka mitut, tavaliselt kaht, mustrirulli



Pilt 55. Kummalise motiiviga laialt levinud rullmuster Viivikonnas. Foto: Melissa Tihhonova

omavahel kombineeritud. Mustrite stiil on väga varieeruv, leidub igasuguseid tüüpilisi lillemotiive, lihtsaid geomeetrilisi kujundeid aga ka veidi kummalisi või arusaamatuid mustreid (pilt 55). See kas rullmustriga teostatud viimistluslahendus on kunstiliselt õnnestunud sõltub suuresti ka valitud värvidest.

Kui enamuse mustrirulle on ilmselt tööstuslikult toodetud, siis Pontu talus, Peressaares, on seinu dekoreeritud lihtsa robustse mustriga, mis võib olla saavutatud isetehtud rulliga (pilt 56). Ühtlasi on see üks väheseid rullmustreid, mille puhul võib enam-vähem kindel olla, et see pärineb Eesti Wabariigi päevist. Tõenäoliselt pärinevad eesti ajast ka Rabasaarest leitud vanemad rullmusterid ning arvestades rullmustriga kihtide rohkust, siis tõenäoliselt ka vanemad kihid Lepassaare raudteetöölise majas. Tartu miljööväärtuslikel hoonestusaladel on rullmusterid tulnud kasutusele 1930ndate aastate teises pooles (Ribelus 2017: 87), aga on omaette põnev küsimus, et kuidas oli mujal, eriti maapiirkondades. Kas rullmustrite kasutuselevõtt jääb pigem eesti aega või nõukogude aega, kas eesti ajal ja



Pilt 56. Rullmuster Pontu talus, Peressaares

nõukogude ajal kasutusel olnud mustirullide osas on olnud mingeid erinevusi jne. Samuti on huvitav küsimus rullmustrite kasutamise perioodi ülempiir. See kõik vajaks juba põhjalikumat uurimist ja analüüsi, mida käesoleva töö piiratud maht ei luba teha.

Kuigi välitöödel sai põhjalikumalt dokumenteeritud trafarettmustreid ja rullmustreid, siis päris mööda ei saa minna ka tapeetidest. Valdav osa tapeete pärineb nõukogude ajast, erandiks on vaid Valgas uuritud hooned Uus 16 ja 23, millest mõlemas leidus 19. sajandi lõpu tapeete, Uus 16-s tõenäoliselt ka 20. sajandi alguse ja eestiaegseid seinakatteid.

3.3. Mahajäetud hoonete dokumenteerimise tulevikuperspektiiv

Välitöödel kogutud materjal on rikkalik ning vaatamata sellele, et uuritud objektid esindavad pigem argipärandit või kui kasutada Gustavo Giovannoni sõnu, siis “väikest arhitektuuri”, on leidude seas lisaks tüüpsetele lahendustele ka päris eripäraseid ja märkimisväärseid. Nii kogutud andmed lihtsatest ja laialt levinud viimistluslahendustest kui ka tavatumad ning suurejoonelisemad näited rikastavad kokkuvõttes olemasolevaid teadmisi interjööri ajaloost. Kõige mahukama osa välitöödel dokumenteeritud viimistluslahendustest moodustavad II maailmasõja järgsete kümnendite leiud nii stalinistlikest kui ka varasematest hoonetest. Seetõttu on kogutud teabest kõige enam kasu just selle perioodi uurimisel ja kirjeldamisel.

Suure hulga kogutud andmete puhul kerkib alati õhku küsimus, et kuidas neid huvilistele kättesaadavaks teha. Kristiina Ribelus pakub oma magistritöös välja, et tulevikus võiks luua ühtse suure digitaalse andmebaasi, kuhu võiks koondada info nii teadaolevate seinamaalingute, tapeetide, stukkdekoori, aga ka ahjude, kremoonide jm kohta (Ribelus 2017: 90-91). Ilmselt võiks ka käesoleva töö raames dokumenteeritud andmed sellise andmebaasiga liita, kui see vaid olemas oleks. Senikaua kui meil niisugust universaalset ajaloolise interjööri andmebaasi ei ole, peab ilmselt esialgu lootma Kõrgema Kunstikooli Pallas digiarhiivile, kuhu käesolev lõputöö üles laetakse.

Kindlasti tuleks jätkata nii mahajäetud ja hävimisohus hoonete kui nende siseviimistluse dokumenteerimisega. Juba käesoleva töö raames külastatud objektide juures on õige

mitmeid, mis vajaksid täiendavat dokumenteerimist. Paljude leidude täpsemaks dateerimiseks, mis võib rullmuustrite uurimisel väga oluliseks osutuda, on ilmselt vaja ka põhjalikke arhiiviuuringuid teha. Mahajäetud hoonetest vajaksid kõige pakilisemalt dokumenteerimist erinevad puithooned, ülal kirjeldatud gruppidest kindlasti Rõika peeglivabriku töölistemaja, Valga puitarhitektuur, raudteetöölise elamud Mõisakülas ja talud. Samas, eriti siseviimistluse osas, ei tohi ka kivimaju ära unustada, Peressaare kümnetest asundustaludest, mis on ehitatud tellisest ja tsementkivist, õnnestus siseviimistlust tuvastada üksikutest, kuna paljud neist on juba väga pikalt olnud varemeis. Ida-Virumaa asulatest on Sompas veel palju tühjalt seisvaid stalinistlikke hooneid, kust ilmselt saaks hulgaliselt täiendust sama perioodi Viivikonna ja Ahtme leidudele.

Lagunevate ja hävimisohus hoonete juures tasub ka mõelda, et kes ja kuidas neid dokumenteerima peaks. Muinsuskaitse ja ajaloo seisukohast on kindlasti oluline pildistamine, kirjeldamine, mõõdistamine jne, aga kas selle kaudu ka koha essents tulevaste põlvedeni jõuab? See küsimus muutub eriti oluliseks kui tegeleda argipärandiga, mille füüsiline vorm ei tarvitse koolitamata silmale palju ütelda. Neis olukordades on väga tervitatav teiste valdkondadega seotud inimeste kaasamine, kes oma värskete vaatega võivad millelegi olemuslikule palju lähemal seista. Ma arvan, et Rein Muuluka tasased analoogfotod mahajäetud Lõuna-Eesti taludest on mõjusamad dokumendid kui oleksid fotogramm-meetria abil loodud 3D mudelid samadest hoonetest.

Kokkuvõte

Moel või teisel on erinevad autorid nii läbi loomingu- ja teaduslike kui ka seiklushimust kantud ettevõtmiste dokumenteeritud mahajäetud ja hävimisohus hoonete interjööri. Mahajäetud paiku jäädvustanute seas väärivad kindlasti erilist tähelepanu Rein Muuluk, oma panuse on andnud ka professionaalsed fotokunstnikud. On vägagi rõõmustav, et tänu Jaanus Plaadi ja Arne Maasiku koostööle on meil olemas kõrge tehnilise ja kunstilise kvaliteediga fotoseeria hävimisohus õigeusu kirikute interjööridest. Samuti on väga tänuväärne töö tehtud erinevate pärandi kaardistamise projektide käigus nagu 20. sajandi arhitektuuri projekt või militaarpärandi projekt, aga ka pärandkultuuri inventeerimine ja kaardirakenduse loomine, rääkimata erinevate autorite kitsamatest uurimustest. Kõigist neist oli abi uurimisväärselt mahajäetud hoonete leidmisel ja välitööde läbiviimisel.

2021. aasta augustis sai ilma suuremate sihtideta ette võetud esimesed välitööd Ida-Virumaal, mille käigus õnnestus dokumenteerida rohkelt mitmesuguseid viimistluslahendusi endiste kaevandusasulate stalinismi perioodi hoonetest. Innustatuna esimese retke kordaminekust, sai 2021.-2023. aastani läbiviidud veel viis suuremat uurimisretke ning hulk lühemaid välitöö päevi. Olulisemad uuritud objektid on need, mille kohta varasemaid kirjeldusi pole ning mille uurimiseni tõenäoliselt enne nende hävimist ei jõuta. Sellisteks võib pidada nii Ida-Virumaal külastatud hooneid, Peressaare asundustalusid, suurematest teedest ja asulatest eemal seisvaid taluelamuid, auväärse ajaloo Rõika peeglivabriku tööliste maja aga ka Valga puithooneid.

Välitööde käigus sai uuritud väga erinevat tüüpi objekte, millest suurem osa pärinevad 20. sajandist. Uuritud hoonete seas on nii stalinistlikke elamuid ja avalikke hooneid, talusid, 19. sajandi nn alevi tüüpi maju kui ka raudteearhitektuuri, õigeusu kirikuid jm. Valdav osa dokumenteeritud viimistluslahendustest pärinevad 20. sajandi keskpaigast, milledest omakorda mahukaima osa moodustavad rullmuustritega seinalahendused. Kindlasti on varasemalt teada olevale oluliseks täienduseks ka erinevate ajastute trafarettmuustrid ning lihtsamad viimistluslahendused. Erilise leiuna väärivad ära märkimist Sompa kaevanduse spordisaali maalitud tahveldistega seinalahendus kui huvitav, aga kahjuks häviv näide stalinistlikust maalritööst.

Mahajäetud hoonete ja neis peituvate viimistluslahenduste dokumenteerimisega tuleks kindlasti jätkata. Kiiremas korras vajaksid uurimist mitmed puithooned ja hoonete grupid, kuna need võivad kõige rutemini hävida. Häviva pärandi dokumenteerimisel peaks mõtlema ka sellele, milles väljendub konkreetse objekti olemus ning mil viisil seda kõige ilmekamal kujul tulevikku kaasa võtta.

Summary

Documenting the Interior Decoration of Abandoned and Endangered Buildings

There are many abandoned and endangered buildings in Estonia, which can potentially contain remarkable information about interior decoration and room design methods. Most of those buildings are not protected on national or local authority level. Even though the part of Estonian architecture that consists of mundane buildings, for example farms, school buildings, municipal halls, railway buildings etc., have been mapped and researched in the last decades, the main focus has been rather on a historical or architectural side and not in the study of interior design. People visiting abandoned building on their own contribute to documenting this kind of heritage in addition to historians and heritage specialists. But they are more interested in the abandoned environment as a whole in its romantical and metaphysical form, which means that their documentary records do not reflect interiors systematically. This thesis tries to shed light on to exactly this uncovered part of Estonian heritage.

In august of 2021 I undertook my first fieldwork in Ida-Virumaa without bigger goals in mind and succeeded to document plenty of interior decorations in the buildings of Stalinist mining settlements. First successful fieldwork was followed by five bigger fieldworks and some shorter outdoor work days that were done in 2021-2023. Farms, monofunctional settlement buildings, buildings related to railways and orthodox churches etc. were researched during the fieldworks. Most of documented interiors originate from the middle of 20th century, which is mainly made up of roller patterns on walls. In addition to that part of the interiors are stencils and simpler interior decoration methods. Special find that deserves mentioning is painted panels on the walls of Sompa mine's gym. It is an example of interesting, but perishing interior decoration of Stalinist style.

Documentation of abandoned buildings and interior decorations that are hidden there should be for sure continued. A lot of wooden buildings should be researched first, because they can perish the fastest. During the documentation of perishing heritage, one should also think about in what way given object's nature is expressed and what is the best way to preserved it for the future.

Kasutatud kirjandus

Alttoa, K. (2019). Valga. –Rmt: *Eesti linnaehituse ajalugu. Keskajast tsaariaja lõpuni*. Lilian Hansar. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.

Eesti fotokunstimes. (2014). Arne Maasik. [WWW] <https://www.2014.fotokuu.ee/arne-maasik/> mõnnuste (20.05.2023)

Eesti 20. sajandi väärtusliku arhitektuuri kaardistamine ja analüüs. Lisa alameetme "Valdkondlikud uuringud" aruandele. (2012). [WWW] https://register.muinas.ee/ftp/XX_saj._arhitektuur/projekti%20dokumendid/lopparuanne.pdf (15.05.2023)

Haav, M. (2016, 28.dets). Tühjad paigad täis rahu ja põnevust. *Sakala*. URL (kasutatud mais 2023) <https://sakala.postimees.ee/3959283/tuhjad-paigad-tais-rahu-ja-ponevust>

Hansar, L. (2019). Valga. –Rmt: *Eesti linnaehituse ajalugu. Keskajast tsaariaja lõpuni*. Lilian Hansar. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.

Hein, A. (1996). *Hüljatud mõisad*. Tallinn: Hattorpe

Hiiop, H., Treufeldt, R. (2021). Sõjaväesisene kunst – pärimus ja pärand. – *Kunstiteaduslikke uurimusi*, nr 3-4 (30), lk 82-109.

Hüljatud Eesti kaart. (2022). [WWW] https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1YbUWUFhXChlH8aA_o0dygDhAC_Of7iFY&hl=en_US&ll=59.144383493543124%2C26.511074924109096&z=8 (12.05.2023)

Kaevandus nr 2. (2019). [WWW] <https://geoloogia.info/locality/13505> (19.05.2023)

Kaup, E., Nugis, K. (2008). Kaevandus nr 4. –Rmt: *90 aastat põlevkivi kaevandamist Eestis. Tehnoloogia ja inimesed*. Toim K. Suuroja. Tallinn: GeoTrail KS.

Klandorf, K., Ribelus, K., Vissel, V. (2019). *Väikese linna suured mustrid*. MTÜ Säästva Renoveerimise Infokeskuse Paide Ühendus.

Kodres, K. (1998). Ruumi ja vormi ideologiseerimine. –Rmt: *Eesti XX sajandi ruum*. L. Lapin. Tallinn: Leonhard Lapin ning „Ruum ja vorm 2000“ toimkond.

Kuningas, H. (2015). *Eesti monofunktsionaalsed tööstusasulad*. Eesti kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakond. Tallinn. [Magistritöö].

Lapin, L. (2004). Möödunud sajandi varemed. –Rmt: *Varemed*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia Restaureerimiskool ja Eesti Kunstimuuseum, lk 197-199.

Lutsepp, E. (2006). *Uudisasundused – 1930. aastate sotsiaalpoliitika ja arhitektuuri kohtumisi*. Eesti Kunstiakadeemia kunstiteaduse instituut. Tallinn. [Magistritöö].

Maasik, A. Limen. [WWW] <http://arnemaasik.org/galleries/> (20.05.2023)

Maasik, A. (2020). *Omaruumid*. Näitus Tartu Kunstimajas 26.09.2020-18.10.2020.

Maiste, J., Polli, K. (2004). *Varemed*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia Restaureerimiskool ja Eesti Kunstimuuseum.

Muuluka, R. (2016). *Abandonia*. Tänapäev.

Muuluka, R. (2020). Rein Muuluka "Vaiksed väljad, tasased laaned" raamatu väljaandmine [WWW]

https://www.hooandja.ee/projekt/vaiksed-valjad-tasased-laaned?fbclid=IwAR0Y8QECv2Bnx-3YWzQUNBZ_3ECxpzGQKJLhkDY4IMKYVUG4X11s_1yJgUY (12.04.2023)

Muuluka, R. (2022). *Vaiksed väljad, tasased laaned*.

Okas, J. (1995). *Väike moodsa arhitektuuri sõnastik*. Eesti: J. Okas & M. Lõoke architects ltd.

Orro, O. (2017). Veel kord Valga väärtusest. Anneli Randla (toim.). *Järelevastamine Kaur Alttoale*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.

Orro, O. (2019). Tööstusasulad Eestis 18. sajandi lõpust 1918. aastani. –Rmt: *Eesti linnaehituse ajalugu. Keskajast tsaariaja lõpuni*. Lilian Hansar. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.

Orro, O. (2022). Eesti linnade kujunemis- ja kahanemislod. – *Ehituskunst*, nr #61/62, lk 40-61.

Pantelejev, A. (1987). Apostliku õigeusu kirikute arhitektuuriajalooline inventariseerimine. Tartu rajooni ap. õigeusu kirikud. Kõide XXVI. [WWW]
https://register.muinas.ee/ftp/DIGI_2013/pdf/eraT-0-76_001_0012148.pdf (17.05.2023)

Plaat, J., Maasik, A. (2011). *Õigeusu kirikud, kloostrid ja kabelid Eestis*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.

Pärandkultuuri kaardirakendus. (2023). [WWW]
<https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/parandkultuur> (19.05.2023).

Pärandkultuuri kaardirakenduse kirjeldus. (2023). [WWW]
<https://geoportaal.maaamet.ee/est/Kaardirakendused/Parandkultuur/Parandkultuuri-kaardirakenduse-kirjeldus-p160.html> (14.05.2023).

Pärdi, H. (2005). *Eesti taluhäärberid*. Tänapäev.

Pärdi, H. (2007). *Eesti taluhäärberid 2. osa*. Tänapäev

Pärdi, H. (2010). *Eesti taluhäärberid 3. osa*. Tänapäev

Ribelus, K. (2017). *Trafarettmaalingud Eesti 20. sajandi interjöörides Tartu näitel*. Eesti kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakond. Tallinn. [Magistritöö].

Sarap, A. M. (2021). *Mustrirulli kasutamine eesti interjööris 20. sajandil*. Kõrgem Kunstikool Pallas, maaliosakond. Tartu. [Lõputöö].

Sompa kaevandus. (1997-2003). – Rahvusrhiiv, f 890, n 4t, s 2543, l 59.

Tihase, K. (1974). *Eesti talurahvaarhitektuur*. Tallinn: Kirjastus "Kunst".

Tohver, V., Raag, H. (2008). Kaevandus nr 2. –Rmt: *90 aastat põlevkivi kaevandamist Eestis. Tehnoloogia ja inimesed*. Toim K. Suuroja. Tallinn: GeoTrail KS.

Tähiste, A. (2019) Eesti militaarpärandi uurimisest ja kaitsmisest. –Rmt: *Muinsuskaitse aastaraamat*. Tallinn: Muinsuskaitseamet, Tallinna Linnaplaneerimise Ameti muinsuskaitse osakond, Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakond, lk 90-96.

Uus kolhoosidevaheline hüdroelektrijaam. (1954, 16. jaanuar). *Rahva hääl*.

Välja, L. (2012). 20. sajandi Eesti raudteejaamad. [WWW]
https://register.muinas.ee/ftp/XX_saj._arhitektuur/alusuuringud/Raudteearhitektuur/Raudteearhitektuur.pdf (18.05.2023)

Vilgota, P., Kaganovitš, K. (2017). Välisvärvi uurimisest Eesti linnades. Kuhu edas?. – Rmt: *Muinsuskaitse aastaraamat 2016*. Tallinn: Muinsuskaitseamet, Tallinna Linnaplaneerimise Ameti muinsuskaitse osakond, Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakond.

Volkov, L. (1990). *Eesti arhitektuuri ajalugu. Eesti arhitektuur 1940-1988*. Käsikiri. Tallinn. Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu Baltika kogus.

149 Uus 16, Uus 18; ER kood 111013775, 111013776, 111019966, 111019967, 111026630. (1945-2003). – VAMA, f 804, n 1, s 17459, l 31.

Lisa 1: Mahajäetud õigeusu kirikute siseviimistlus Arne Maasiku fotode põhjal

Kirik	Seisund	Fotodelt loetav info
Kavilda	kogudus olemas, seisund avariiline, ehitismälestis nr 7247	Senapind jagatud tumepunaseks lambriiks ja valgeks põhiosaks, lambriid piirab lihtne sinine trafarettmuster. (Plaat, Maasik 2011: 354-357)
Kõrgessaare	Kogudus olemas, tehtud hädapäraseid töid, seisund avariiline	Senapind jagatud lambriiks ja valgeks põhiosaks, seina põhiosa piirab lai sinine raam, mis jagab selle tahvliteks, raami ülemise osa moodustab laealune samuti siniseks värvitud peegelvärv, lagi on valge. Ruumis on säilinud ikonostaasi raame jm sisustust. (Samas 394, 396-397)
Tuhalaane	kogudus olemas, varemetes	Pealmiste valkjate värvikihtide alt kumab tambuuri osas sinist värvi. (Samas 566-571)
Uue-Virtsu (Kõmsi)	kogudus olemas, kirik varemeis	Üksikutel säilinud krohvilaikudel on näha sinist värvi. (Samas 588-589)
Kastolatsi	kogudust pole, lagunev	Senapind jagatud tumesiniseks lambriiks, mille lõpetab sinine triip ja siniseks põhiosaks, hiljem on kõik valgeks lubjatud. (Samas 618-619)
Puutli	kogudust pole, kirik on nüüdseks taastatud	Seinad valged, säilinud robustselt maalitud akantusornamendiga ikonostaasi raamid. (Samas 644-645)
Juuru	kogudust pole, seisund avariiline	Esimene viimistluskiht on olnud sinistes toonides, osaliselt on säilinud võidukaarele maalitud eesti-ja venekeelne tekst. (Samas 660-665)

Kalli	kogudust pole, varemeis	Seinapind kaheks jagatud, lambrii punakas toonis. (Samas 674-675)
Kilingi-Nõmme	kogudust pole, varemeis	Esimene viimistluskiht punastes toonides, hiljem valgeks lubjatud, maalinguid ei tundu olevat. (Samas 682-683)
Kullamaa	kogudust pole, varemeis	Viimistluse kohta pole võimalik järeldusi teha. (Samas 686-687)
Lihula	kogudust pole, varemeis	Säilinud sinakates toonides viimistluse fragmendid. (Samas 670-671)
Mõnnuste	kogudust pole, varemeis	Algne viimistlus on olnud sinistes toonides, maalinguid jms ei paista olevat, lage on piiranud peegelvõlv. (Samas 710-713)
Mäemõisa	kogudust pole, varemeis	Algne viimistlus sinistes toonides ja umbes sama loogika järgi nagu Kõrgessaares. (Samas 720-721)
Penuja	kogudust pole, seisund avariiline	Säilinud fragmentidena sinakasrohelised tahveldiste raamid, mida piiravad peened tumedad jooned, alles ka tüüpprojekti järgi lahendatud ikonostaasi raamid. Hilisemas viimistluslahenduses on seina alaosas püstise laudisega lambrii. (Samas 731-733)
Pühalepa	kogudust pole, varemeis	Viimistlust vähe säilinud, pealmiste kihtide alt kumab hallikat tooni. (Samas 744-745)
Tiirimetsa	kogudust pole, varemeis	Viimistlust vähe säilinud, raske foto põhjal midagi ütelda. (Samas 759)
Tõhela-Murru (vt pilt 2)	kogudust pole, tehtud päästetöid, seisund avariiline	Säilinud heal tasemel maalitud klassitsistlik hallides ja oranžides toonides peegelvõlvlagi, peegelvõlvi ehivad maalitud girlandid ja tiibadega putopead, lae tasapinda ääristab

		kolmekordne maitsekas raamistus. On raske ütelda, kas seintel nähtav viimistlus on maalinguga samas kihis või hilisem, ehkki stiililiselt oletaks, et pigem hilisem, kuna ei passi hästi kokku kõrgstiilis maalitud laega. Fotol näha olev seinte viimistlus kiriku põhiruumis (templiosas) koosneb seinu katvast sini-valgest marmoreeringust ja aknalaua kõrguseni ulatuvast hallist lambriist. Seinade ülemise osa lõpetab lihtne sinine trafarettmuster. Apsiidis on seinade põhitoon sinine ja marmoreeringut pole. Võidukaarel on säilinud osa eestikeelsest tekstist "...Jumalat tema pühas pa(istes?)". (Samas 772-775)
Väike-Lähtru	kogudust pole, varemeis	Seinade põhiosa valge, lambriid sinine, peegelvõlv. (Samas 794-795)
Kõpu õigeusu kirik-koolimaja	tänapäevaks taastatud, ehitismälestis nr 23452, kogudust pole	Fotol näha ainult sekundarseid viimistluskihte. (Samas 816-819)
Saatse Peeter-Pauli kirik	kogudust pole, kirikut ei ehitatud valmis, lagunev	Kuna hoonet ei saadud kirikuna valmis, ei saa rääkida mingisugusest algsest viimistlusest. Seinad on nõukogude ajal valgeks lubjatud (oli kasutusel autoremonditöökojana). (Samas 966-967)

Lisa 2: Välitööde dokumentatsioon

Kõrgem Kunstikool Pallas

Maaliosakond



**Mahajäetud ja hävimisohus hoonete siseviimistluse
dokumenteerimise välitööd**

Aruanne

Koostaja: Danel Ülper

Tartu 2023

Sisukord

Eessõna	73
Viivikonna, Ahtme, Somp ja stalinismi perioodi hooned mujal Eestis	74
Elamu Sillamäe tee 21	76
Elamu Sillamäe tee 19	80
Elamu Rahu 10	86
Elamu Rahu 9	93
Elamu Rahu 8	101
Viivikonna kaevanduse administratiivhoone	103
Viivikonna kauplus	104
Ahtme mnt 101	105
Ahtme mnt 30	106
Sompa kaevanduse administratiivhoone	114
Võru 16, Valga	119
Vändra haigla	124
Rimmu kolhoosidevaheline hüdroelektrijaam	125
Järeldused	130
Kasutatud allikad	130
Talud ja metsavahikohad	133
Sulsi talu Võukülas	135
Saare metsavahikoht	138
Järve-Saprani talu Pugritsas	139
Siine talu Tiitsa külas	144
Tellase-Tindi talu Tellastes	145
Kuivaste metsavahikoht Suigus	146

Talumaja Paenasti külas	147
Peratsaare talu.....	148
Reinu talu	154
Raksti talu	155
Ääre talu Jäärjas	156
Nurmeotsa talu Mulgi külas.....	157
Pargi talu Saksakülas.....	158
Aravälja talu	160
Kõõli (Kõõlikese) metsavahikoht.....	163
Nuti talu Oe külas	165
Pikamäe metsavahikoht.....	166
Haamri talu Kõveriku külas	167
Järeldused	169
Kasutatud allikad	169
1930. aastate uusasunduste talud	170
Pontu talu	173
Talu 130:TAK:052	175
Lassi talu	176
Kasemetsa talu.....	178
Toominga talu.....	180
Talu 130TAK075	181
Saare asundustalu	184
Talu 130TAK069	185
Talu 130TAK066	186
Järeldused	187
Kasutatud allikad	187
Valga puitarhitektuur.....	188
Uus 16, Valga	189

Uus 23, Valga	192
Järeldused	195
Kasutatud allikad	195
Raudteega seotud hooned	197
Kalli raudteevahi maja	198
Lepassaare raudteetöölise elamu	200
Peressaare raudteetöölise elamu	208
Piilsi raudteejaam	210
Surju raudteejaam	213
Surju jaama elamu	214
Järeldused	215
Kasutatud allikad	215
Õigeusu kirikuga seotud hooned	217
Kavilda õigeusu kirik	218
Juuru õigeusu kirik	220
Arussaare vaimulikumaja	222
Meleski ja Rõika vabrikuasulad	225
Meleski vabriku valvuriputka	226
Rõika peeglivabriku töölise elamu	227
Kasutatud allikad	229
Rabasaare	230
Kasutatud allikad	235
Muud uuritud hooned	236
Elamu Liivi 5, Tartu	237
Tiitsa karjamõisa moonakatemaja	239
Kõlli kauplus	241
Lalsi kool	242

Soosaare mõisa peahoone	243
Kaagjärve-Mäemõisa teenijatemaja	244
Peressaare kool.....	249
Kasutatud allikad	250

Eessõna

Käesolev aruanne kajastab 2021.-2023. aastani läbiviidud mahajäetud ja hävimisohus hoonete siseviimistluse dokumenteerimise välitöid. Aruanne on jagatud temaatilisteks peatükkideks, kas hoone tüübi, ajastu või asukoha järgi. Tulenevalt konkreetsete objektide iseloomust ja seisundist aga ka välitöödel uuritud erinevat tüüpi objektide hulgast tundus seesugune jaotus kõige asjakohasem. Olgugi, et Valga puitarhitektuurist sai uuritud vaid kaht objekti, on tegemist olulise uurimist vajavate hoonete rühmaga, mille osas tuleks tulevikus tööd jätkata. Samuti kahe objektiga esindatud koolimajad, ei moodusta aga iseseisvat suurt hävimisohus hoonete gruppi ning seetõttu nende kohta käiv dokumentatsioon on peatükis „Muud uuritud hooned“. Objektid peatükkides on esitatud külastamise järjekorras, mõnel juhul, kus väisatud hoonete hulk on suurem, olen jaganud nad veel geograafiliselt maakondade või asulate kaupa. Selline jaotus tundus antud juhul kõige loomulikum.

Uuritud objektide dokumentatsiooni põhjalikkus on varieeruv ning sellel on mitmeid põhjusi. Välitööd said alustatud üsna õhinapõhiselt omamata mingisugust suuremat plaani, selgemad eesmärgid kujunesid aja jooksmis. Samuti arenes välitööde käigus ka objektide dokumenteerimise meetoodika. Oluliselt on mõjutanud välitööde kulgu ka asjaolu, et objektide vahel liikumiseks on peamiselt kasutatud jalgratast. Kuigi objektide ajalooline ja arhitektuurne ülevaade on käesolevas aruandes napp, olen pidanud oluliseks esitada rohkem infot hoonete kohta, mida varasemalt pole uuritud või millest on varasemates kirjatöodes vähe juttu. Üks suurem objekt, Vilaski raketibaas, on dokumentatsioonist sootuks välja jäänud, kuna seda on varasemalt küllaldaselt dokumenteeritud.

Arhiiviuuringuid pole ühegi objekti puhul enne välitöid tehtud, kuna arhiivisäilikud kannatavad oodata, aga hävivate hoonete uurimine võib olla aegkriitiline. Välitööde eel uuritavate objektide kohta info hankimisel olen peamiselt kasutanud varem trükitud avaldatud materjale, Muinsuskaitseameti koostatud inventeerimisaruandeid, aga ka Pärandkultuuri kaardirakendust ja muid veebiallikaid. Peale välitöid olen arhiiviuuringuid teinud vaid mõne üksikküsimuse lahendamiseks.

Viivikonna, Ahtme, Sompa ja stalinismi perioodi hooned mujal Eestis

Stalinistlikku interjööri on Eestis peamiselt käsitletud, kas seoses ajastu olulisemate ja märkimisväärsemate ehitistega või koos mööbli jm tarbeesemete disainiga (Kodres 2001: 248-253; Kodres, Lobjakas 2013: 205-211; Kodres 1998: 129-148). Koduinterjööri puhul on rohkem räägitud esinduslikematest parteiladvikusse kuulunud inimeste korteritest, milles võib kohata parkettpõrandaid ja stukkdekoori (Kodres 1998: 144-146). Küsimust, et milline oli sel ajajärgul argisem interjäär, lahkab põgusalt Tallinna Kultuuriväärtuste Ameti väljaantud stalinistlike hoonete renoveerimist käsitlev raamat, milles antakse teada, et „trepikoja lagi ja sein ülemine osa värviti valgeks. Alumine osa (umbes 150 cm kõrguseni) värviti praktilistest kaalutlustest tulenevalt tumedamates toonides. Samuti võib trepikodades, olgu säilinuna või hilisemate värvikihtide all, leida omaaegseid šabloonmustreid.“ (Välja jt 2012: 33-39). Trepikoja kohta leiab raamatust ka pildi hilisemate viimistluskihtide alt välja tulnud viinamarjamotiiviga rullmustrist (Samas pilt 61). Korterite siseviimistlusest on mainitud ainult stukkdekoori (Samas 37-38). Raske isegi ütelda, kas see milline oli stalinismiperioodil argisemate interjööride viimistlus, on ilmselge või pole keegi seda lähemalt uurinud. Loodetavasti annab käesolev välitööde dokumentatsioon selle küsimuse lahendamiseks kasulikku allikmaterjali.

Suurem osa uuritud objekte asuvad Ida-Virumaal. Ida-Virumaa kaevandus- ja tööstusasulaid projekteerisid stalinismi perioodil peamiselt üleliidulised projekteerimisinstituudid Giprošaht ja Gorstroiprojekt, mistõttu on nende asulate arhitektuurne ilme erinev ülejäänud Eestist (Volkov 1990: 42). Hetkel on raske ütelda, kas see erinevus puudutas ka mingil määral interjöörikuju. Välitööde käigus väljaspool Ida-Virumaad uuritud stalinismi perioodi ehitiste siseviimistlus ei erinenud oluliselt objektidest, mis asuvad Ida-Virumaal. Ilmselt vajaks teema siiski põhjalikumat uurimist.

Ida-Virumaa stalinistlike hoonete ehitusliku poole pealt on silmatorkav erinevate materjalide läbisegi kasutamine ühe hoone piires. Kasutatud on nii looduslikku paekivi, savitellist, kärgtellist, silikaattellist ja põlevkivi tuhasta pressitud plokkide, ehkki viimast peaaegu alikult

ainult ülemisel korrusel. Ilmselt on see nii märk raskest sõjajärgsest ajast kui ka nõukogude ajale igiomasest ehitusmaterjalide defitsiidist. Ühesõnaga tuli ehitada sellest, mida parasjagu oli.

Mujalt Eestist on välitööde käigus dokumenteeritud kolme hoonet. Neist kaks, Võru 16 Valgas ja Vändra haigla, on selgelt stalinistlikud ehitised, Rimmu hüdroelektrijaam esindab utilitaarsemat arhitektuuri, mille puhul ei saa rääkida nii selgelt stiili tunnustele vastavusest, aga kuna selle ehitusaeg jääb stalinismi perioodi, pean õigustatuks käsitleda teda just siin.

Viivikonnas uuritud objektid:

1. Elamu Sillamäe tee 21, Viivikonna
2. Elamu Sillamäe tee 19, Viivikonna
3. Elamu Kaevurite 27, Viivikonna
4. Elamu Rahu 10, Viivikonna
5. Elamu Rahu 9, Viivikonna
6. Elamu Rahu 8, Viivikonna
7. Viivikonna kaevanduse administratiivhoone
8. Viivikonna kauplus

Ahtmelt uuritud objektid:

1. Ahtme mnt 101, Ahtme
2. Ahtme mnt 30, Ahtme

Sompas uuritud objektid:

1. Sompa kaevanduse administratiivhoone

Mujal uuritud objektid:

1. Võru 16, Valga
2. Vändra Haigla, Vana 53
3. Rimmu kolhoosidevaheline hüdroelektrijaam

Elamu Sillamäe tee 21

Katastri nr: 51401:001:1010

Lähiaadress: Sillamäe tee 21

Asustusüksus: Viivikonna küla

Vald: Narva-Jõesuu linn

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: Omandi ulatus selgitamisel

Külastuse kuupäev: 04.08 ja 09.08.2021



Pilt 23. Sillamäe tee 21, Viivikonna

Kahekorruseline stalinistlik elamu (pilt 1 ja 2), ehitatud 1940ndate aastate lõpus (Kuningas 2015: 58). Siseseinad on krohvitud lubikrohviga ning viimistletud ilmselt lubivärviga. Viimistlemisel on peamiselt kasutatud erinevaid rullmustreid, mida õnnestus tuvastada 13, neist viis on selgemini loetavad (pildid 4-9). Ühes ruumis on olnud rullmuster kombineeritud omapärase bordüürimaalinguga (pilt 3). Tundub, et osa maalingust on teostatud trafaretiga ja osa käsitsi (seinal on näha mingisugust alusjoonist).



Pilt 24. Sillamäe tee 21 sisevaade



Pilt 25. Omapärane laealune bordüür ja õrn rullmuster selle all



Pilt 26. Maalingust allapoole jäävate rullmustrite fragmendid



Pilt 5. Rullmustri fragmendid



Pilt 6. Rullmustri fragmendid



Pilt 7. Rullmustri fragment



Pilt 8. Rullmustri fragment



Pilt 9. Kahe muustrulli kombineerimisel saadud seinapind

Elamu Sillamäe tee 19

Katastri nr: 32223:001:0004

Lähiaadress: Sillamäe tee 19

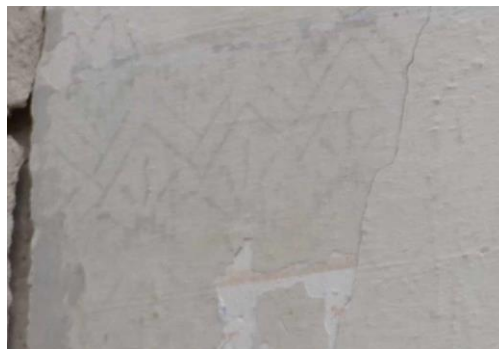
Asustusüksus: Viivikonna küla

Vald: Narva-Jõesuu linn

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: Riigiomand

Külastuse kuupäev: 04.08 ja 09.08.2021



Pilt 10. Õrn, aga loetav jälg rollmustrist

Sillamäe tee 21-ga sama projekti järgi ning ilmselt samal ajal ehitatud hoone. Seisund on veidi lagunenum kui Sillamäe tee 21-l, mistõttu on ka vähem siseviimistlust säilinud. Õnnestus tuvastada jälgi viiest rollmustrist, millest loetavamad olid kolm (pildid 10, 11).



Pilt 11. Kolme viimistluskihi fragmendid, millest kaks kihti on rollmustritega

Elamu Kaevurite 27

Katastri nr: 51401:001:1015

Lähiaadress: Kaevurite 27

Asustusüksus: Viivikonna küla

Vald: Narva-Jõesuu linn

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: Omandi ulatus selgitamisel

Külastuse kuupäev: 04.08.2021

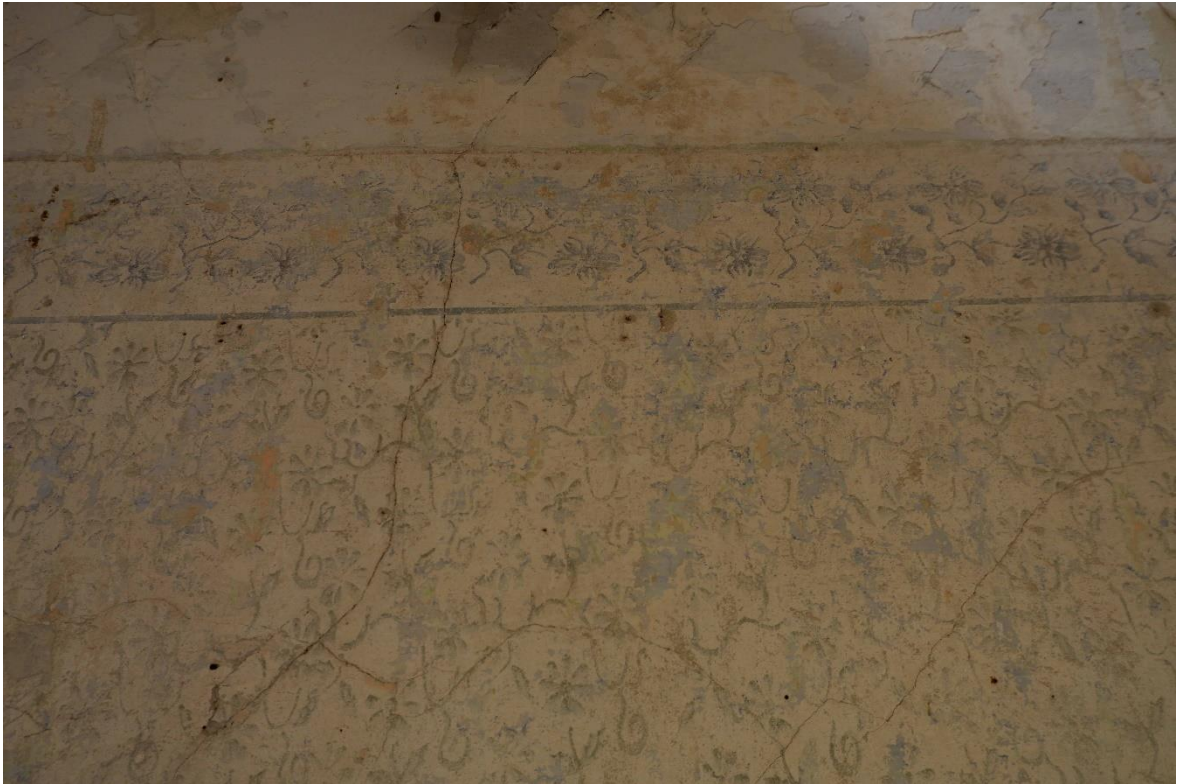


Pilt 12. Kaevurite 27 trepikoda. Foto: Melissa Tihhonova

Hoones (pilt 12) õnnestus uurida ainult esimese korruse ruume, mille seintel oli kirev galerii nõukogudeaegseid tapeete (pildid 15-26). Ühes ruumis leidis ka tapeetide all rullmusteriga viimistlus (pildid 13 ja 14). Kuna hoonet külastades polnud veel selge, et kogutud materjalist saab mahukas töö ning samuti polnud teada, et nõukogudeaegsete tapeetide uurimine peatselt päevakorda tuleb, siis ei ole kaasavõetud tapeedifragmendid ruumide kaupa ajalises järjekorras süstematiseeritud.



Pilt 13. Tapeetid, mille all on rullmuster



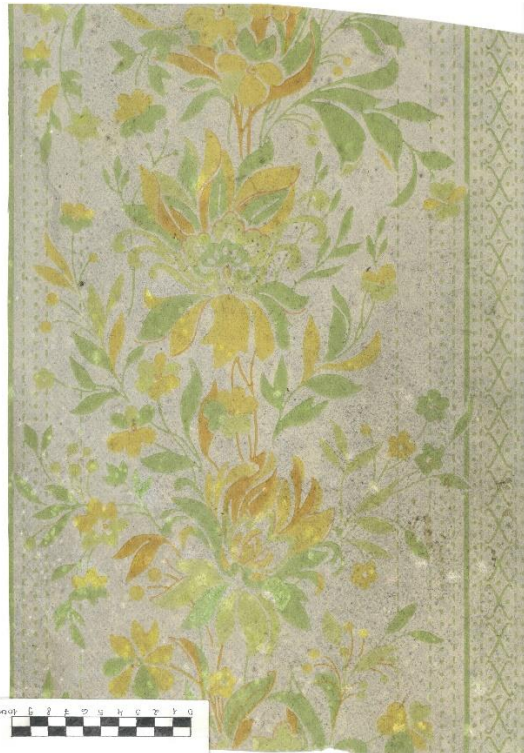
Pilt 14. Rullmuster lähemalt



Pilt 15. Rullmustrit kattev tapeet



Pilt 16. Tapeet, Kaevurite 27



Pilt 17. Tapeet, Kaevurite 27



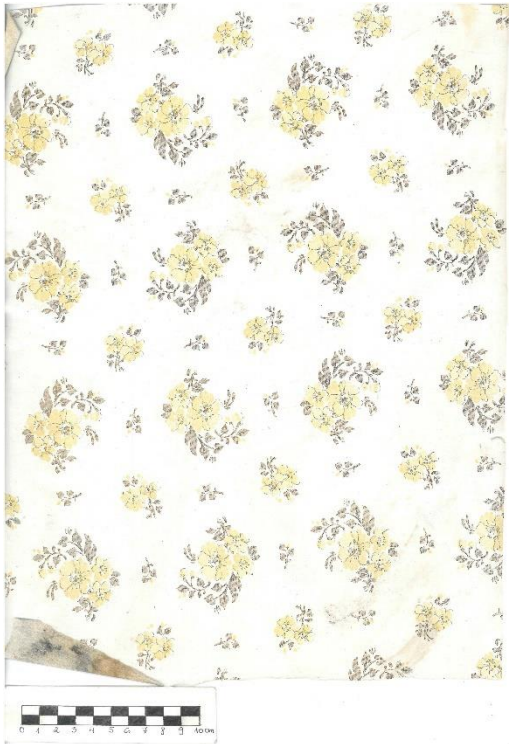
Pilt 18. Tapeet, Kaevurite 27



Pilt 19. Tapeet, Kaevurite 27



Pilt 20. Tapeet, Kaevurite 27



Pilt 21. Pestav tapeet, Kaevurite 27



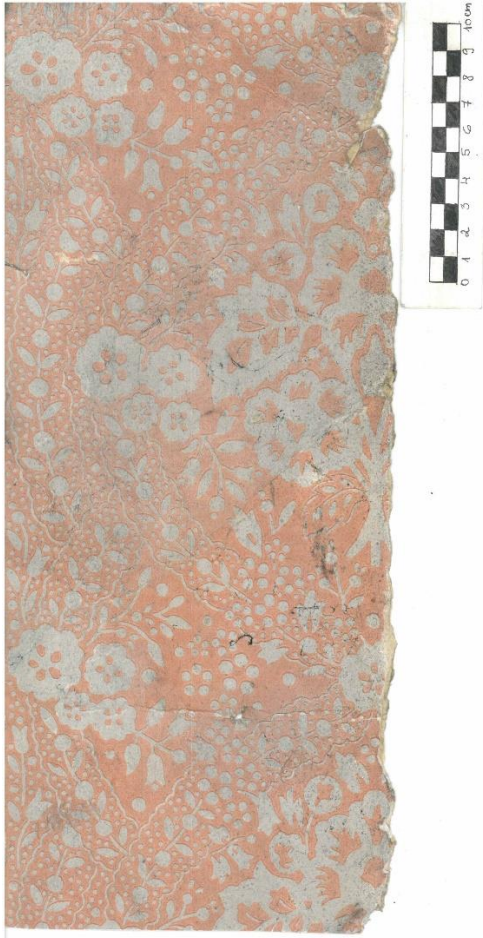
Pilt 22. Tapeet, Kaevurite 27



Pilt 23. Tapeet, Kaevurite 27



Pilt 24. Tapeet, mille peal on olnud pildil nr 19 olev tapeet



Pilt 25. Tapeet, Kaevurite 27



Pilt 26. Tapeet, Kaevurite 27

Elamu Rahu 10

Katastri nr: 51401:001:1014

Lähiaadress: Rahu 10

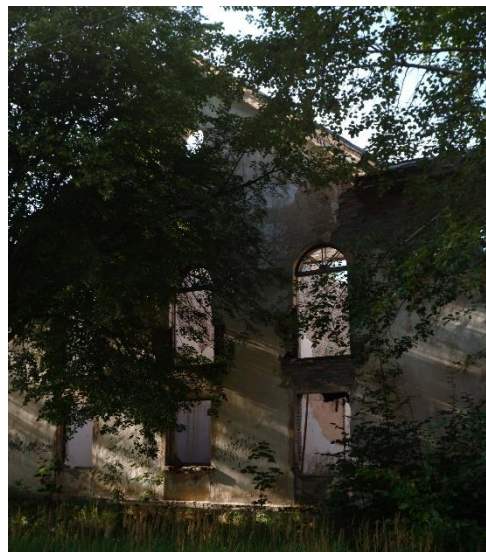
Asustusüksus: Viivikonna küla

Vald: Narva-Jõesuu linn

Maakond: Ida-Virumaa

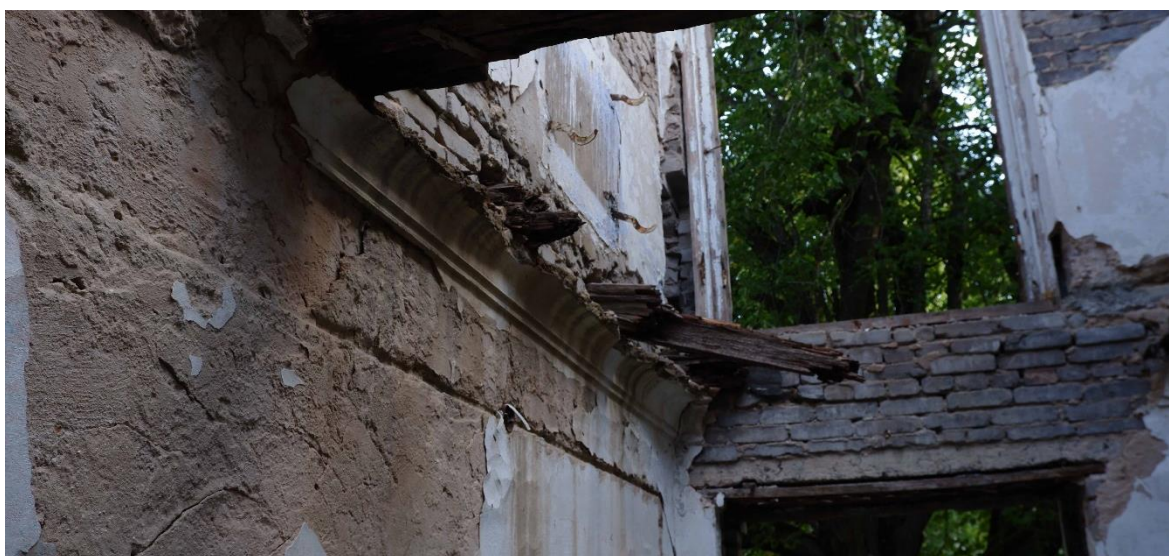
Omandivorm: Omandi ulatus selgitamisel

Külastuse kuupäev: 04.08 ja 09.08.2021



Pilt 27. Rahu 10

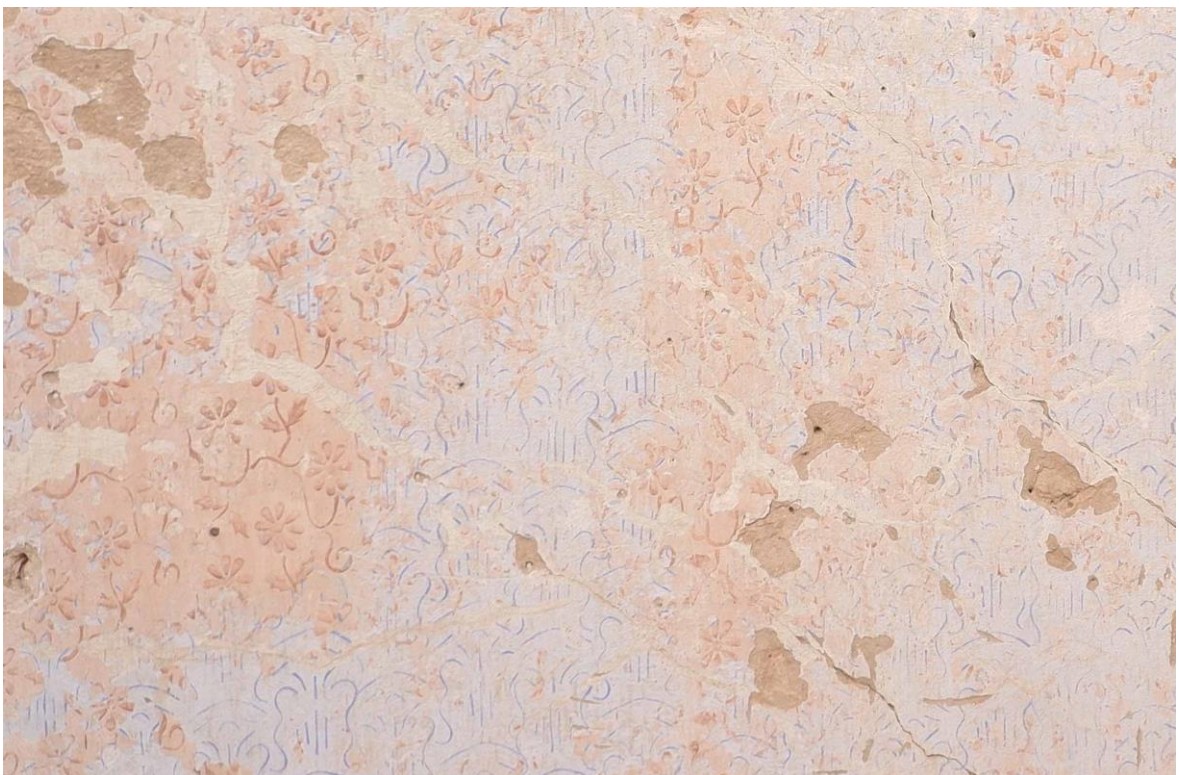
Rahu tänava lõpus asuvad üksteise vastas peegelpildis kaks L-kujulise põhiplaaniga elamut: Rahu 9 ja Rahu 10 (pilt 27). Hooned on ehitatud 1940ndate lõpus või 1950ndate alguses, mõlemad on varemeis. Rahu 10 interjööri dekoreerimiseks on peamiselt kasutatud rullmustreid (pildid 30-38), mida õnnestus tuvastada 10, ehkki pole välistatud nende suurem arvukus. Ühel seinal on olnud rullmustri kohal ka õrn trafarettbordüür (pilt 29). Lagesid, mida pole säilinud, raamistavad peegelvõlvid (pilt 28). Hilisemal ajal on osade ruumide seinu ka tummiste õlivärvidega kaetud (pilt 39).



Pilt 28. Lagesid pole, aga siin-seal leiab esimese korruse peegelvõlvide jäänuseid



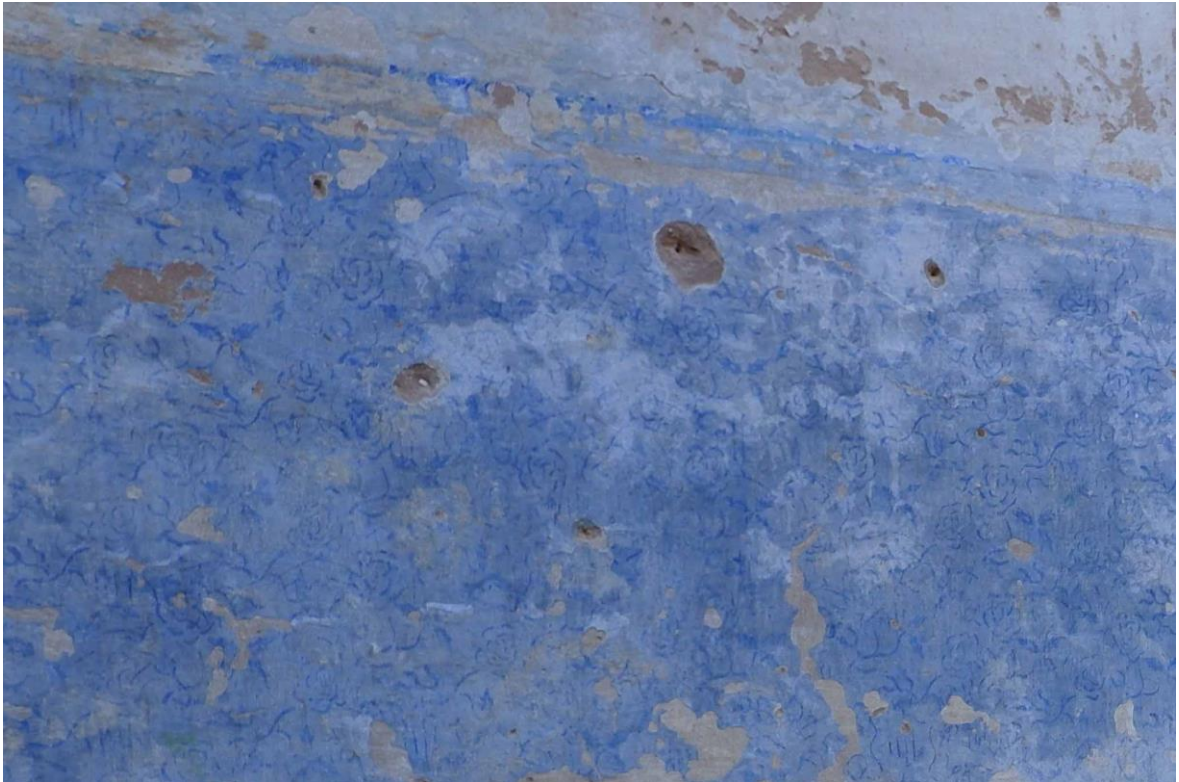
Pilt 29. Trafarettmuster



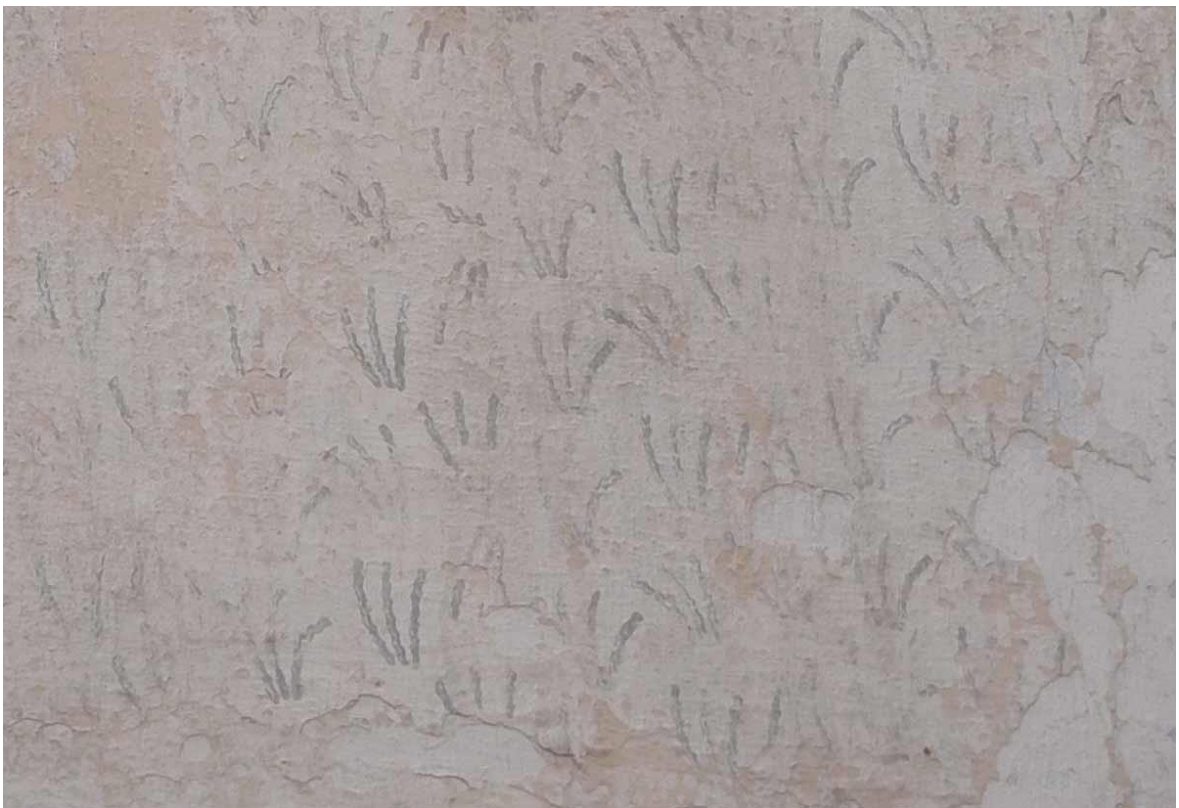
Pilt 30. Kaks kihti rullmustreid



Pilt 31. Hästi säilinud rullmustriga sein



Pilt 32. Rooside motiiviga rullmuster



Pilt 33. Lihtne rullmuster



Pilt 34. Õiemotiivi ja rombidega rullmuster



Pilt 35. Lihtne, aga hästi säilinud rullmuster



Pilt 36. Viinamarjamotiiviga rullmuster



Pilt 37. Lilleline rullmuster



Pilt 38. Rullmuster



Pilt 39. Hilisem õlivärviga viimistluslahendus

Elamu Rahu 9

Katastri nr: 32223:001:0007

Lähiaadress: Rahu 9

Asustusüksus: Viivikonna küla

Vald: Narva-Jõesuu linn

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: Riigiomand

Külastuse kuupäev: 04.08 ja 09.08.2021



Pilt 40. Rahu 9 fassaad

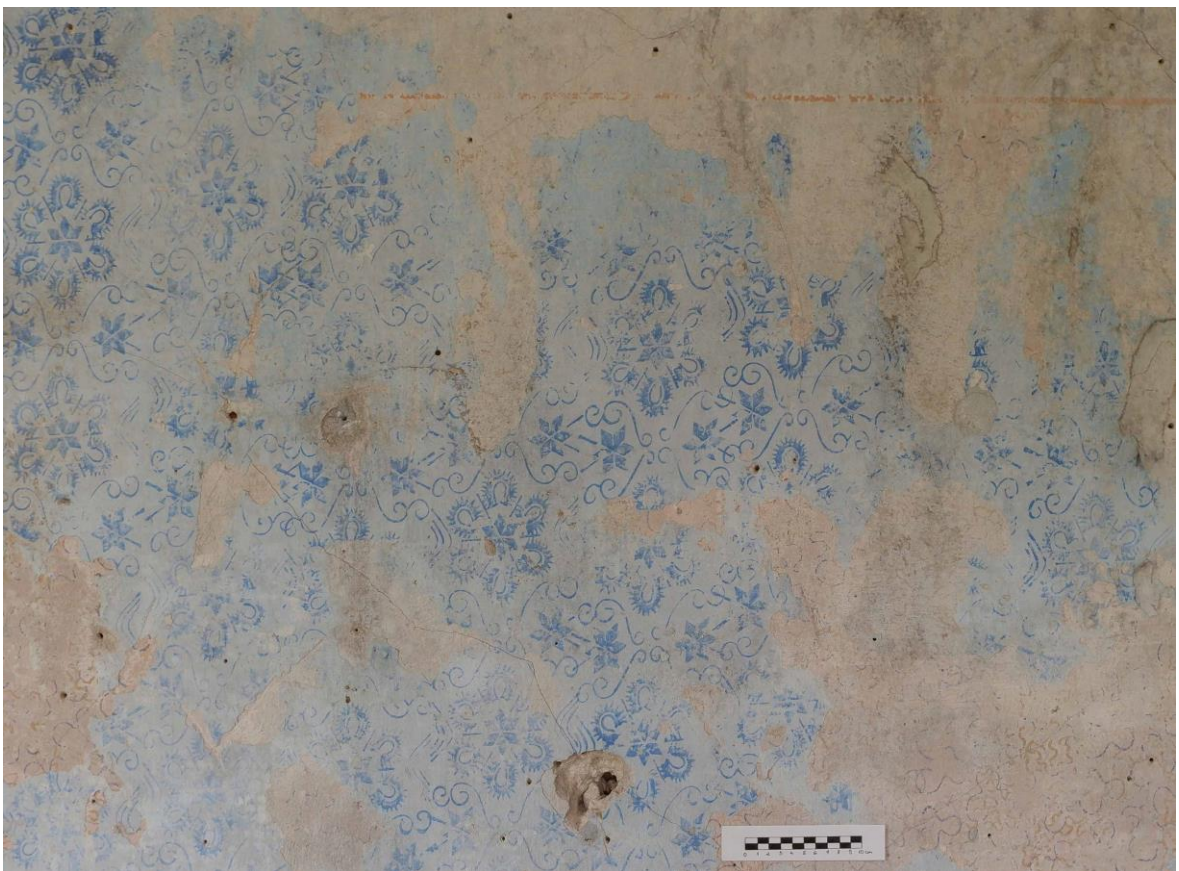
Rahu 9 (pilt 40) on L-kujulise põhiplaaniga kahekorruseline hoone, mis on veidi paremini säilinud kui üle tänava asuv teisik. Ruumide lagesid on raamistanud peegelvõlvid, seinad on varasemates kihtides viimistletud rullmustritega (pildid 41-54), mida jõudsime tuvastada 18. Võimalik, et rullmustreid on ka rohkem. Paljudes ruumides on rullmustreid kaks kihti, ühes ruumis lausa kolm kihti, kusjuures esimese kihi rullmustrid on pigem vähem nägusad. Lisaks rullmustritele on ühes esimese korruse ruumis kasutatud ka huvitavat uusklassitsistliku ilmega trafarettmusterit (pilt 41). Hiljem on seinu viimistletud õlivärviga.



Pilt 41. Seinapõhiosa katab lihtne rullmuster, laealust ehib uusklassitsistliku ilmega trafarettmuster.



Pilt 42. Kaks kihti rullmustreid



Pilt 43. Kaks kihti rullmustreid



Pilt 44. Viinamarjamotiiviga rullmuster



Pilt 45. Kaks kihti rullmustreid



Pilt 46. Rullmuster



Pilt 47. Baroklik tapeeti meenutav rullmuster



Pilt 48. Rullmuster



Pilt 49. Rullmuster



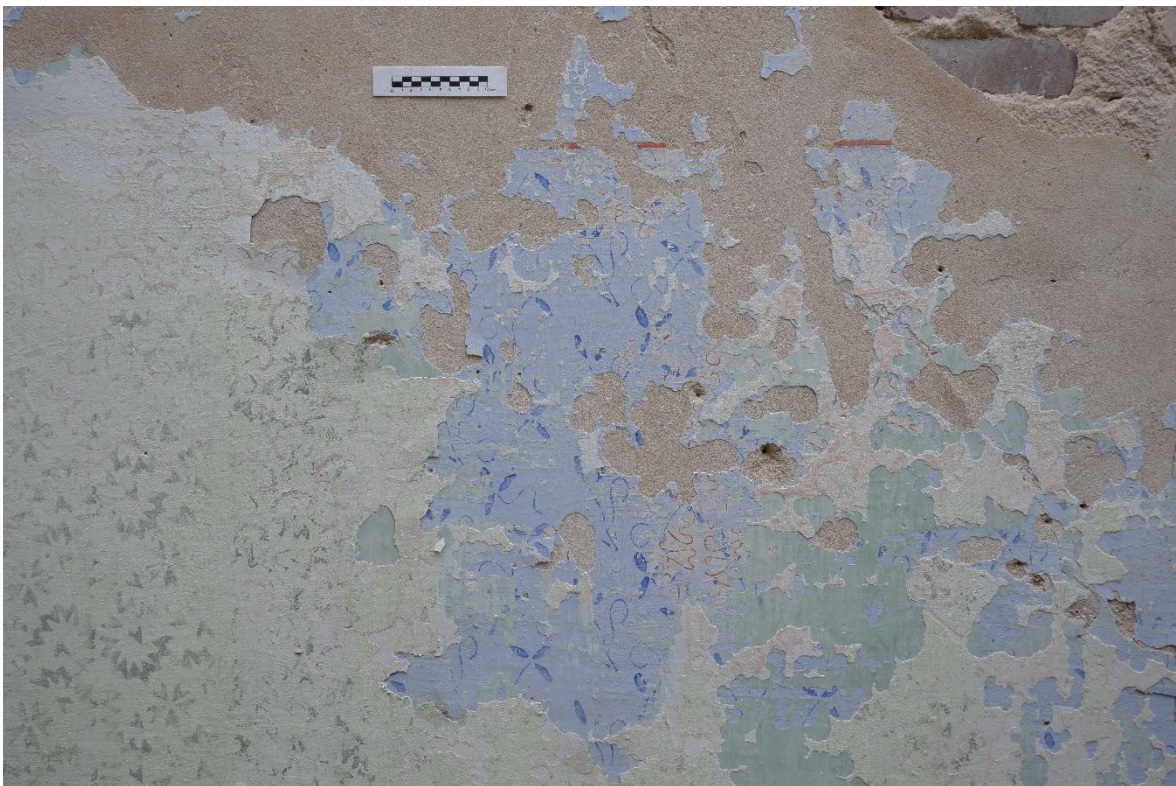
Pilt 50. Rullmuster



Pilt 51. Rullmuster



Pilt 52. Stiilne geomeetiline rullmuster



Pilt 53. Kolm kihti rullmustreid



Pilt 54. Rullmuster

Elamu Rahu 8

Katastri nr: 32223:001:0027

Lähiaadress: Rahu 8

Asustusüksus: Viivikonna küla

Vald: Narva-Jõesuu linn

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: Riigiomand

Külastuse kuupäev: 04.08.2021

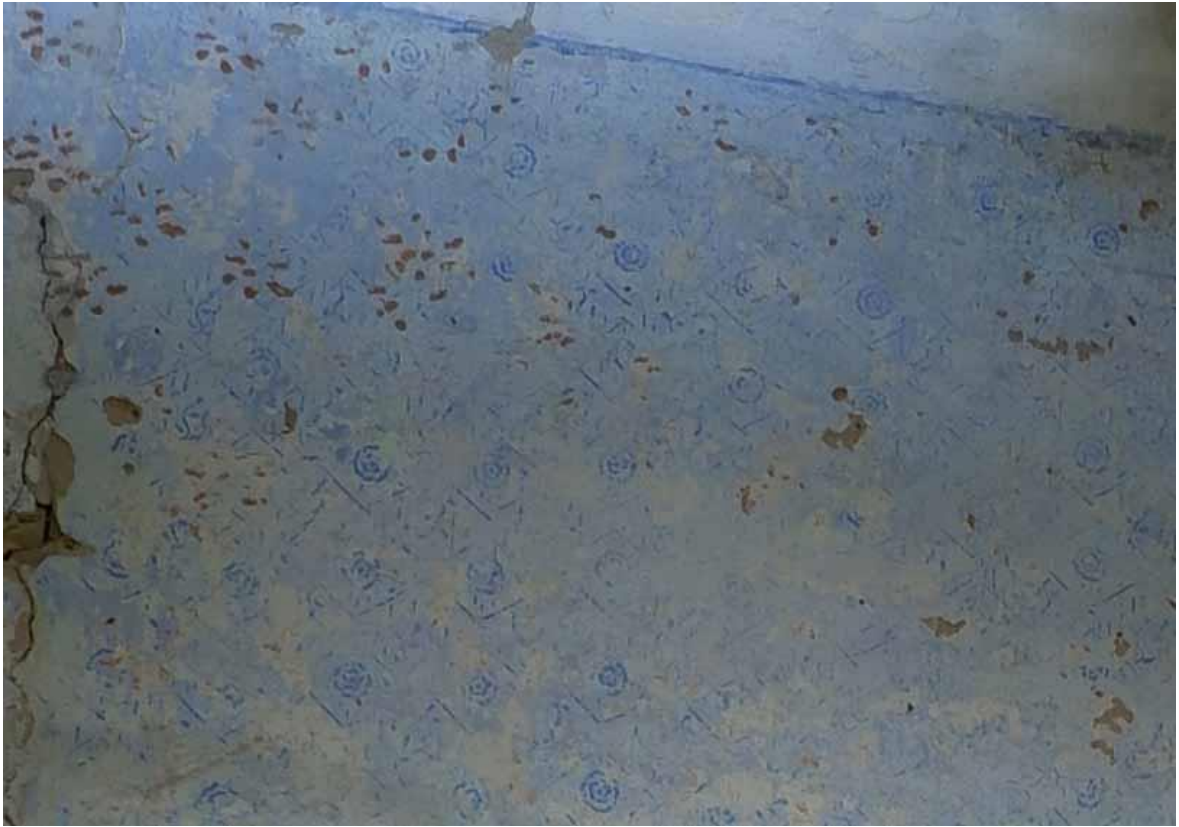


Pilt 55. Rahu 8 eksterjäär

Kahekorruseline elamu, tõenäoliselt ehitatud 1950ndate alguses (pilt 55). Katus on küll peal, aga laseb kohati läbi, mistõttu on konstruktsioonid kahjustunud. Uurida õnnestus ainult kolme ruumi. Kahes ruumis on seinad viimistletud rullmustriga (pildid 57 ja 58), ühes on teadmata viisil trükitud seinale robustne muster (pilt 56).



Pilt 56. Kartulitrükk?



Pilt 57. Rombide ja roosidega muster



Pilt 58. Rullmuster

Viivikonna kaevanduse administratiivhoone

Katastri nr: 51401:001:1233

Lähiaadress: Sillamäe tee 2

Asustusüksus: Viivikonna küla

Vald: Narva-Jõesuu linn

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: Omandi ulatus selgitamisel

Külastuse kuupäev: 09.08.2021



Pilt 59. Hoone fassaad

Kaevanduse administratiivhoone on arhitektuurselt asula suurejoonelisim ehitisi (pilt 59). Hoone on varemeis ja hävimas. Niipalju kui interjööri kohta veel järeltusi saab teha, on kõige märkimisväärsem ruum monumentaalse kassetilaega (pilt 60) fuajee esimesel korrusel. Seinte viimistluse osas on säilinud ainult horisontaalselt kaheks jagatud lahendused.



Pilt 60. Monumentaalne kassetlagi Viivikonna Kaevanduse administratiivhoone fuajees

Viivikonna kauplus

Katastri nr: 51401:001:0961

Lähiaadress: Sillamäe tee 9

Asustusüksus: Viivikonna küla

Vald: Narva-Jõesuu linn

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: Omandi ulatus selgitamisel

Külastuse kuupäev: 09.08.2021



Pilt 61. Viivikonna kauplus

Kaupluse hoone (pilt 61) (Sultson 2020: 174) on varemeis, siseruumis kasvavad puud. Interjööri siseviimistlusest on säilinud hele rabe õlivärvi kiht, millel on lai sinine triip (pilt 62).



Pilt 62. Kaupluse interjööri ilmestav sinine triip

Ahtme mnt 101

Katastri nr: 32207:002:0079

Lähiaadress: Ahtme mnt 101

Asustusüksus: Ahtme linnaosa

Vald: Kohtla-Järve linn

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: Riigiomand

Külastuse kuupäev: 10.08.2021



Pilt 63. Ahtme mnt 101

Stalinistlik hoone Vana-Ahtmes, tõenäoliselt 1940ndate lõpus või 50ndate alguses ehitatud (pilt 63). Külastuse järgi on raske ütelda, kas tegemist on elamuga või mingit muud funktsiooni täitva hoonega. Ruumide planeering viitas pigem avalikumale kasutusele. Õnnestus uurida esimese korruse ruume, mille seinad olid kaetud paksu õlivärvi kihiga – selle alt ei suutnud ühtki varasemat märkimisväärset viimistluskihti tuvastada.

Ahtme mnt 30

Katastri nr: 32204:002:0226

Lähiaadress: Ahtme mnt 30

Asustusüksus: Ahtme linnaosa

Vald: Kohtla-Järve linn

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 10.08. ja 11.08.2023



Pilt 64. Ahtme mnt 30

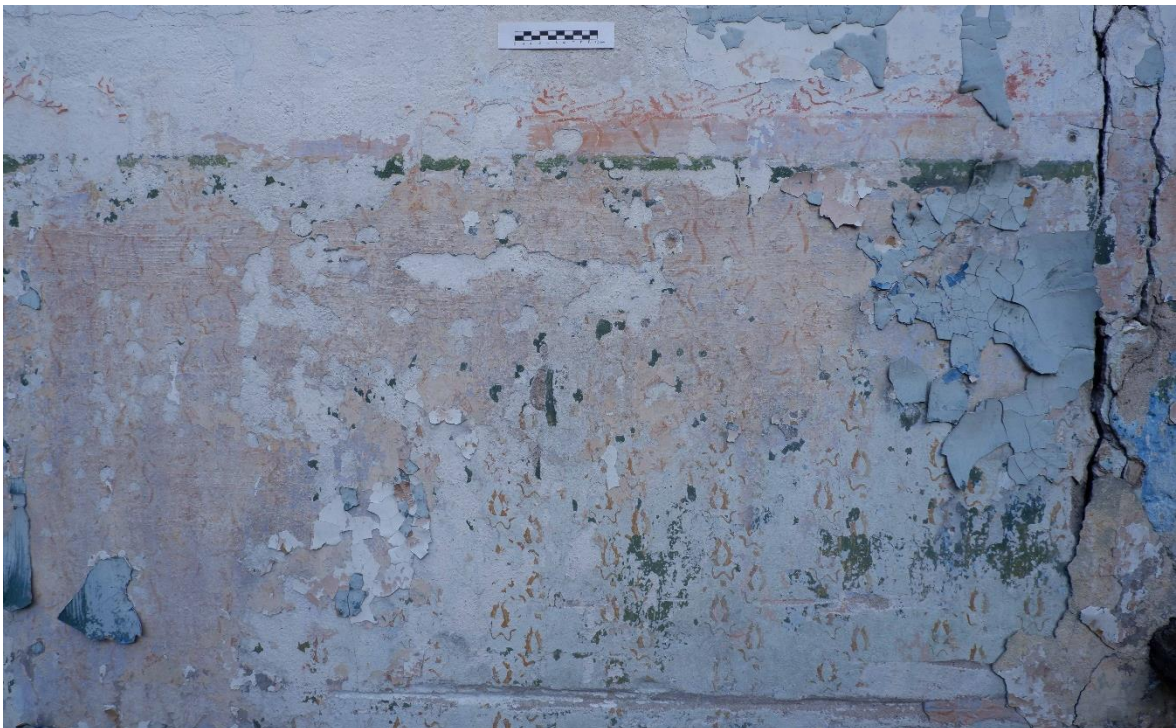
Kahekorruseline stalinistlik hoone Uus-Ahtmel (pilt 64). Seinte ehitusel on läbisegi kasutatud silikaattellist, savitellist ja põlevkivi tuhast pressitud plokkke. Hoone on ilmselt olnud avaliku funktsiooniga, millele viitavad suured postkonstruktsiooniga ruumid (pilt 65). Interjööris on säilinud hulgaliselt rullmustreid (kuni 13, pildid 66-74) ja 4-5 erinevat trafarettmusterit (pildid 75-82). Hilisemates kihtides on seinad kaetud tummiste õlivärvidega.



Pilt 65. Ahtme mnt 30 interjäär. Foto: Melissa Tihhonova



Pilt 66. Roosioie motiiviga rullmuster hõredalt vertikaalsete triipudena triikituna



Pilt 67. Kaks kihti rullmustreid, kusjuures alumises kihis on seina põhiosa tehtud ühe mustriga ning seda lõpetav horisontaalne "bordüür" teisega, mis näikse olevat eelmisel pildil nähtav roosimuster



Pilt 68. Eelmisel pildil nähtav pealmise kihi muster hõredate vertikaalsete ribadena



Pilt 69. Kahe muustrirulliga tehtud pind



Pilt 70. Üht endise teise korruse seina ehtiv rullmuster



Pilt 71. Lihne rullmuster



Pilt 72. Kaks kihti rullmustreid



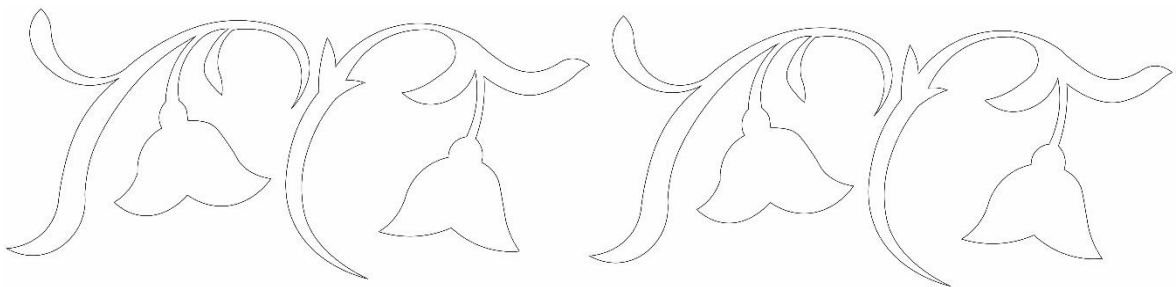
Pilt 73. Raskesti interpreteeritavad rullmuustrid, kas üks või mitu kihti mitmevärvilisi ja mitme rulliga teostatud mustreid või on kõik muustrid eraldi kihis?



Pilt 74. Kaks kihti raskesti loetavaid rullmustreid



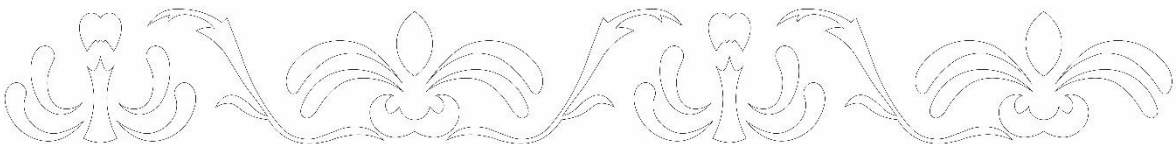
Pilt 75. Trafarettmuster esimesel korrusel



Pilt 76. Trafarettmusteri joonis. Teostas: Melissa Tihhonova



Pilt 77. Teine samades värvides trafarettmuster



Pilt 78. Mustri joonis. Teostas: Melissa Tihhonova



Pilt 79. Sama trafarettmuster teisel korrusel



Pilt 80. Hilisem õlivärviga teostatud trafarettmuster



Pilt 81. Raskesti loetav trafarettmusteri fragment



Pilt 82. Raskesti loetav muster

Sompa kaevanduse administratiivhoone

Mälestise reg. nr. 13887

Katastri nr: 32220:006:0010

Lähiaadress: Ereda 37

Asustusüksus: Sompa linnaosa

Vald: Kohtla-Järve linn

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: Riigiomand

Külastuse kuupäev: 11.08.2021



Pilt 83. Sompa kaevanduse administratiivhoone

Hoone (pilt 83) on ehitatud 1946-1948 (Sompa... 2006) Giprošahtis koostatud projekti järgi (Surva 2008: 135). Tegemist on tüüpprojektiga, mida on Eesti alal rakendatud ka Jõhvi külje all asunud (Kaevandus... 2019) kaevanduses nr 2 (pilt 84) (Tohver ja Raag 2008: 204), Sompa naabruses kaevanduses nr 4 (Kaup ja Nugis 2008: 226-227) ja Tammiku kaevanduses (pilt 85), mis on nimetatuid ainsana kaasajal alles. Suures plaanis on kaevanduste administratiivhoone keskosa samasugune, erinev on tiibhoonete paiknemine ja arv. Sompas on ja kaevandusel nr 2 on olnud üks tiibhoone, esimesel jääb see keskosast paremale, teisel vasakule. Tammiku kaevanduses on tiibhooned mõlemal pool. Kaevanduse nr 4 kohta ei ole õnnestunud tuvastada infot tiibhoonete kohta, ainsal minuni jõudnud pildil on näha ainult hoone taha jäävat basilikaalse vormiga spordisaali korpust (Samas 226).



Pilt 84. Kaevandus nr 2. Foto: Ingo Valgma (Valgma 2021)



Pilt 85. Tammiku kaevanduse administratiivhoone 2021. aastal

Detailides on Sompas teistest erinev. Kui teised sama projekti järgi ehitatud kaevanduste administratiivhooned on väljast krohvitud, siis Sompas on krohvitud ainult dekoratiivsed tellistest avade äärised ja nurgakvaadrid ning põhiosas on eksponeeritud kaunilt teostatud maakiviseinad. Sedasi on hoone üldilme mängulisem ning meenutab ehitusviisilt 19. sajandil maale rajatud õigeusu kirikuid või Muhu rahvapärast põllukivist-dolomiidist tehtud keldreid ja aitasid. Stiililise omapäraga on aga Sompas veel kaugemale mindud, seal kus teistel kaevandustel on



Pilt 86. Omapärane rinnatis Sompas kaevanduse administratiivhoonel

peaukse kohal oleva rõdu piirdena kasutatud klassikalist balustraadi, on Sompas tehtud lihtsa vormiga rinnatis väikestest looduslikest graniitkividest (seinte ehitusjääd?) ja tsemendist (pilt 86). Selline loodusliku kivi eksponeerimine meenutab pigemini sajandialguse juugendstiili orgaanilist suunda. Sarnase vormiga rinnatist võib kohata näiteks Taagepera mõisa peahoonele, ainult et seal on rinnatise postid ühest graniiditükist välja tahatud. Raske öelda kas tegemist on hoonet ehitanud saksa sõjavangide (Surva 2008: 135) leidliku lahendusega tulemaks toime nõukogude süsteemile omase materjalinappusega või kaevanduse juhtkonna ambitsioonidega või oli see ikkagi Giprošahtis koostatud projektiga ette nähtud lahendus. Igatahes on tulemus tähelepanuväärne.

Sompas kaevanduse administratiivhoone siseviimistlus on valdavalt lihtne, horisontaalselt kaheks enam-vähem võrdseks osaks jagatud seinapind, mille ülemine osa on laega sama tooni valge ja alumine osa tumedam. Kaht seiniosa eraldab peen triip. Mõnes ruumis on sein ülemises osas kasutatud ka rullmustrit (pilt 92). Hiljem on seinu õlivärviga üle värvitud säilitatud kahene jaotus (pilt 87).



Pilt 87. Tüüpiline näide Sompa kaevanduse administratiivhoone siseviimistlusest

Kõige suurejoonelisemalt on kujundatud hoone tagumises tiivas (pilt 88) paikneva spordisaali (Sompa 1997-2003: 59) seinad, mida kaunistavad maalitud monumentaalsete mõõtmetega tahveldised (pildid 89-91). Tahveldiste fragmente on näha kogu ruumi ulatuses, aga kõige paremini säilinud osa asub ruumi põhjaseina idapoolses otsas (pilt 89). Ruumis kasvavad puud.



Pilt 88. Hoone tagumine tiib

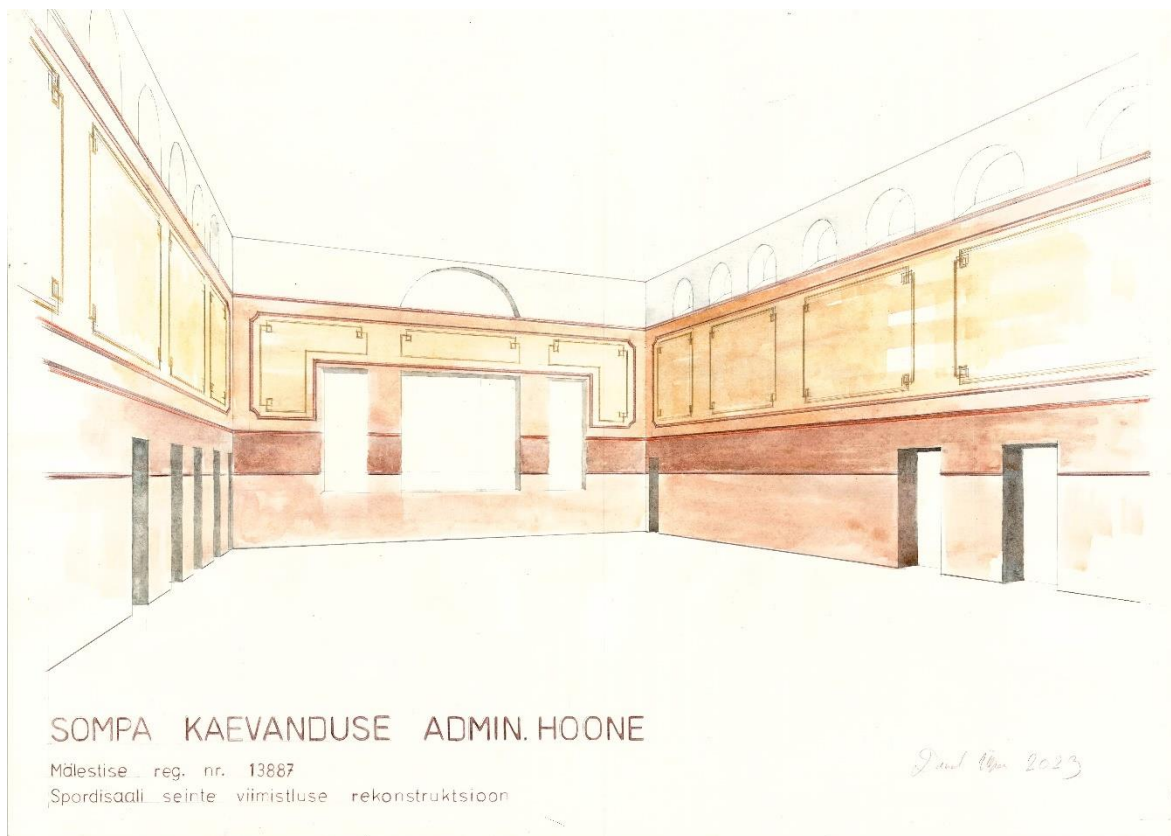


Pilt 89. Kõige paremini säilinud osa spordisaali seinamaalingust



Pilt 90. Maaling spordisaali lääneselinal

Omaette põnev küsimus on, et kas Sompa kaevanduse administratiivhoonega sama projekti järgi ehitatud teiste kaevanduste hoonetes on spordisaali dekoreeritud samamoodi või mitte. Eesti kaevandustest võimaldaks ainult Tammiku administratiivhoone selle küsimuse lahendamist.



Pilt 91. Spordisaali maalingu säilinud osade põhjal tehtud seinte viimistluse rekonstruktsioon.



Pilt 92. Rullustriga viimistletud seina ülaosa Sompa kaevanduse administratiivhoones

Võru 16, Valga

Katastri nr: 85401:008:0900

Lähiaadress: Võru 16

Asustusüksus: Valga linn

Vald: Valga vald

Maakond: Valgamaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 27.09.2021

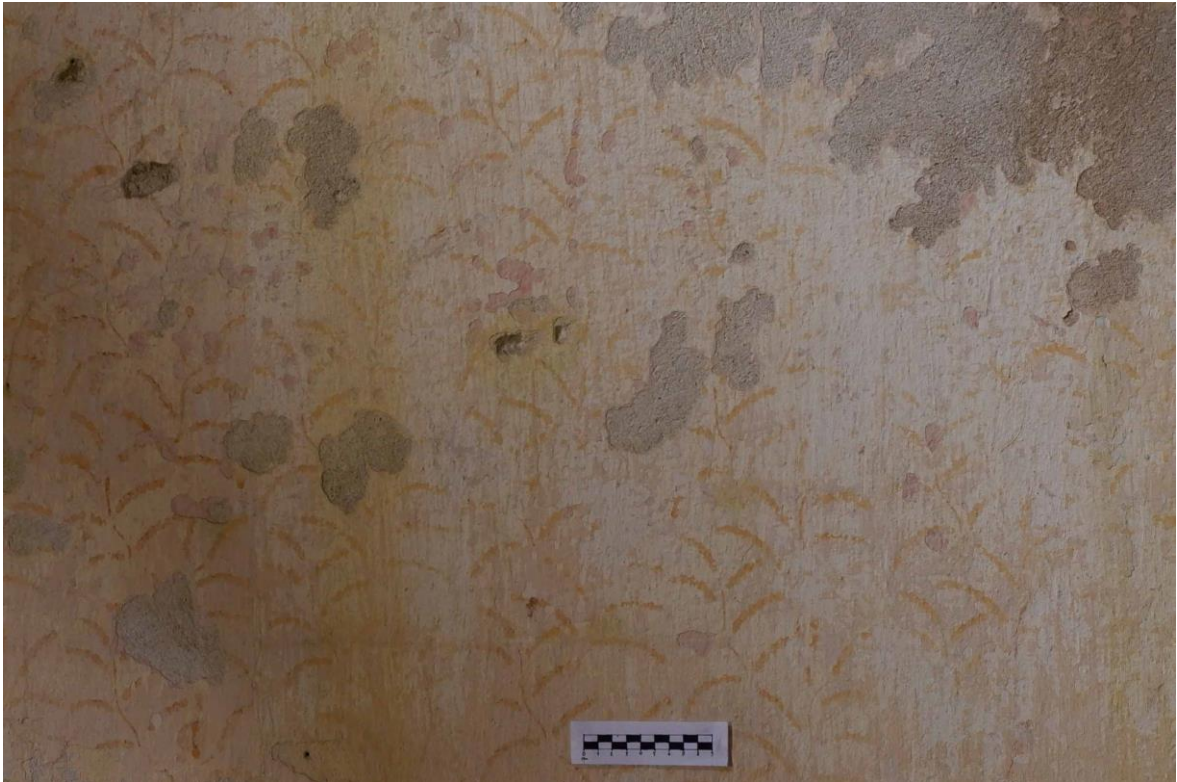


Pilt 93. Võru 16, Valga

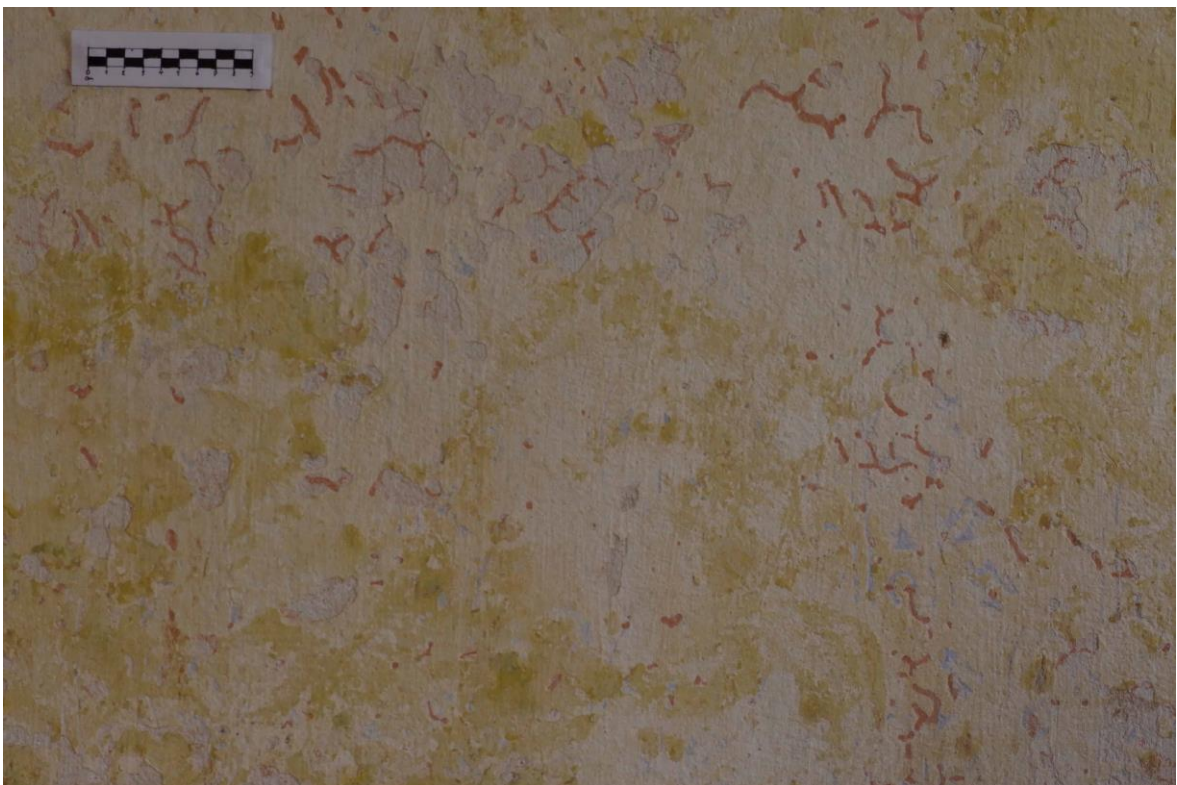
Stalinistlik kahekorruseline hoone (pilt 93). Interjöörist on küll ukсед-aknad kadunud ja põrandad-laed lammutatud, aga rullmustritega seinad kenasti alles. Kokku õnnestus tuvastada üheksa erinevat rullmustriga seinalahendust (pildid 94-101).



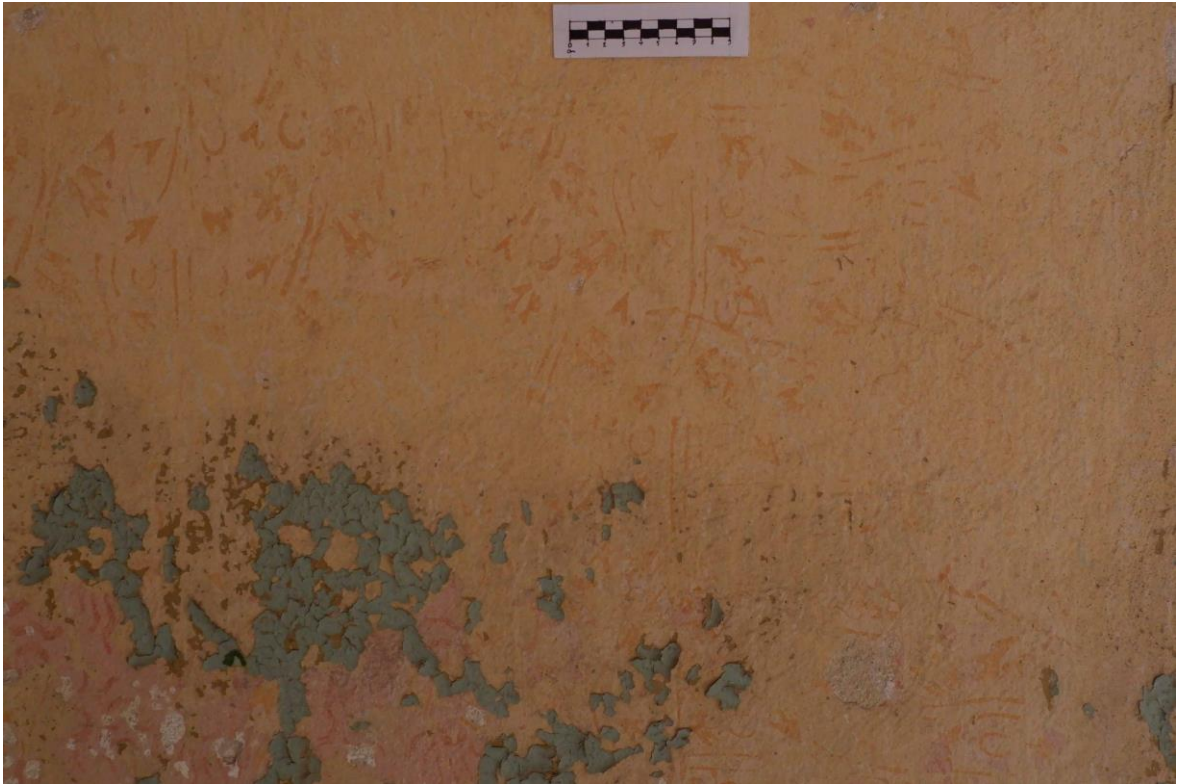
Pilt 94. Kellukamotiiviga rullmuster



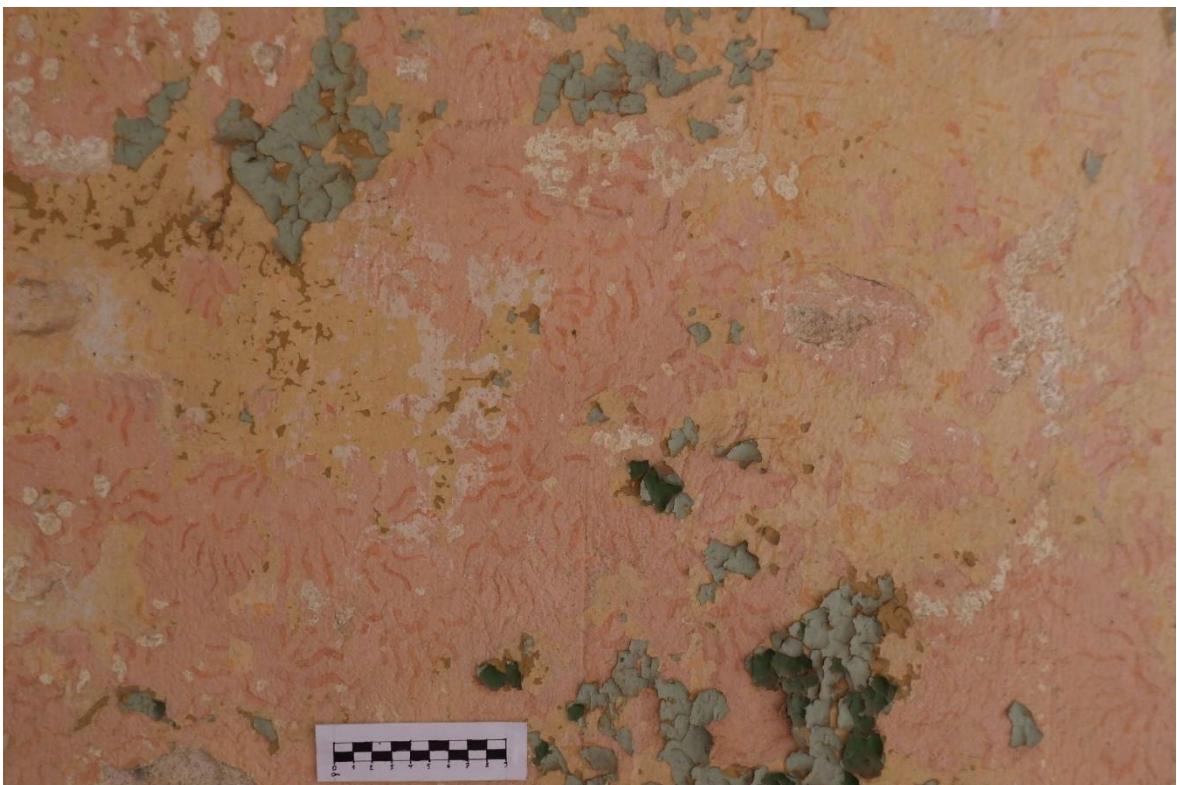
Pilt 95. Rullmuster



Pilt 96. Pealmise viimistluskihtide alt paistab punakas rullmuster



Pilt 97. Rullmuster



Pilt 98. Rullmuster



Pilt 99. Rullmuster



Pilt 100. Rullmuster



Pilt 101. Kaks erinevat rullmustrit

Vändra haigla

Katastri nr: 93101:003:0024

Lähiaadress: Vana 53

Asustusüksus: Vändra alev

Vald: Põhja-Pärnumaa vald

Maakond: Pärnumaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 06.08.2022



Pilt 102. Vändra haigla

Kahekorruseline stalinistlik haiglahoone (pilt 102). Interjööris on kõik seinad kaetud paksu õlivärvi kihiga, mille alt ei õnnestunud midagi kätte saada.

Rimmu kolhoosidevaheline hüdroelektrijaam

Pärandkultuuri registri nr: 192:KEJ:001

Katastri nr: 19202:001:0310

Lähiaadress: Rimmu-Veski

Asustusüksus: Rimmu küla

Vald: Mulgi vald

Maakond: Viljandimaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 07.09.2022



Pilt 103. Rimmu hüdroelektrijaam

Rimmu külas Kõpu jõe ääres on varasemalt olnud vesiveski. Harjumaa Muuseumi kogus on tallel postkaart nimetusega „Rimmu veski Kaarles Liivimaal“ (pilt 104), mis dateeringu järgi pärineb ajast enne aastat 1913. Samuti on pärandkultuuri kaardirakenduses märgitud Rimmu vesiveski tamm.

Rahvusarhiivis on hoiul 23. aprillist 1925 pärit tehnilise järeelvalve inspeksiooni

dokument nimetusega „Kaarli-Rimmu elektrijaam“, milles loetletakse üles hulk elektrisüsteemi tehnilisi puudusi, mis tuleb kõrvaldada 1. septembriks 2025 (1925: 1). Toimiku pealkiri lubab arvata, et juba siis toodeti Rimmus elektrit.



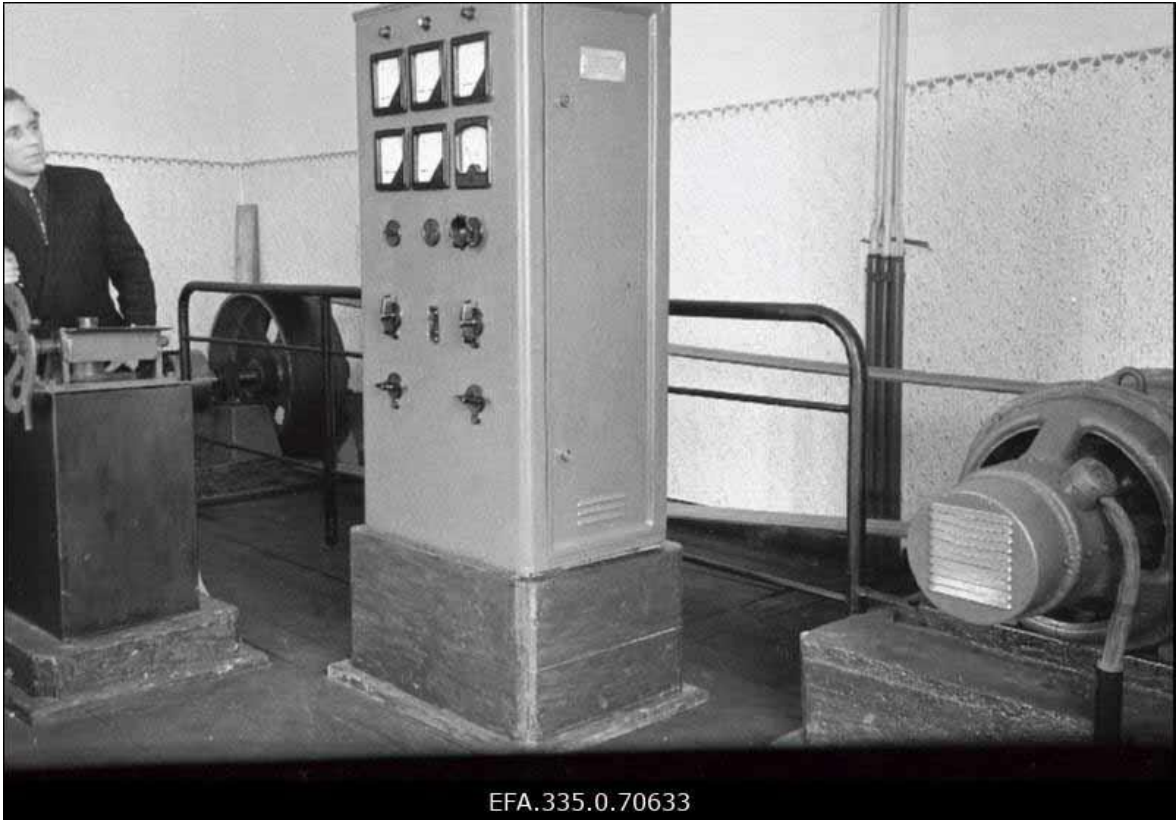
Pilt 104. Sama koha peal asunud Rimmu vesiveski. Foto Harjumaa muuseumist

Täna nähtav hüdroelektrijaam (pilt 103) on ehitatud peale sõda 1953. aastal. Jaama rajasid kolhoos „Tee kommunismile“, Mitsurini nimeline kolhoos ja J. Varese nimeline kolhoos. Rimmus toodetud elektrit kasutati nii kolhooside karjalautades, kolhoosnike kodudes kui ka Rimmu kooperatiivis ja võitööstuses. (Uus... 1954: 1)

Elektrijaama hoone on osalt kivist osalt puidust ning viimistletud nii seest kui väljast laastumatil krohviga. Kõik hüdroelektrijaama kolm ruumi on värvitud valgeks ning põrandast poole seinani kaetud oranžikaspruuni rullmustri-geomeetriga, mida piirab ülalt lihtne geomeetiline trafarettmuster (pildid 105-110). Mustrid on ilmselt teostatud liim- või kaseiinvärviga. Interjöörü kujundus mõjub maitsekalt. Hoone kõik avatäited on algsed, osaliselt on säilinud ka algne sisseseade. Kahjuks on hoone seisnud pikalt kasutuseta ja hooldamata, eterniitkatus laseb läbi, seinte puitossa on mädanik söönud suured augud ning puidust põrand on kohati varisemisohtlik (sai inimkatsetega tõestatud). Ühesõnaga väga autentsena säilinud 1950ndate hüdroelektrijaama seisund on avariiline.



Pilt 105. Läbi mädanenud seiniosa Rimmu elektrijaamas



EFA.335.0.70633

Pilt 106. Rimmu hüdroelektrijaama interjäär. Valmimisjärgne foto. Seinal on näha tänaseni säilinud viimistlust (Loss 1954)



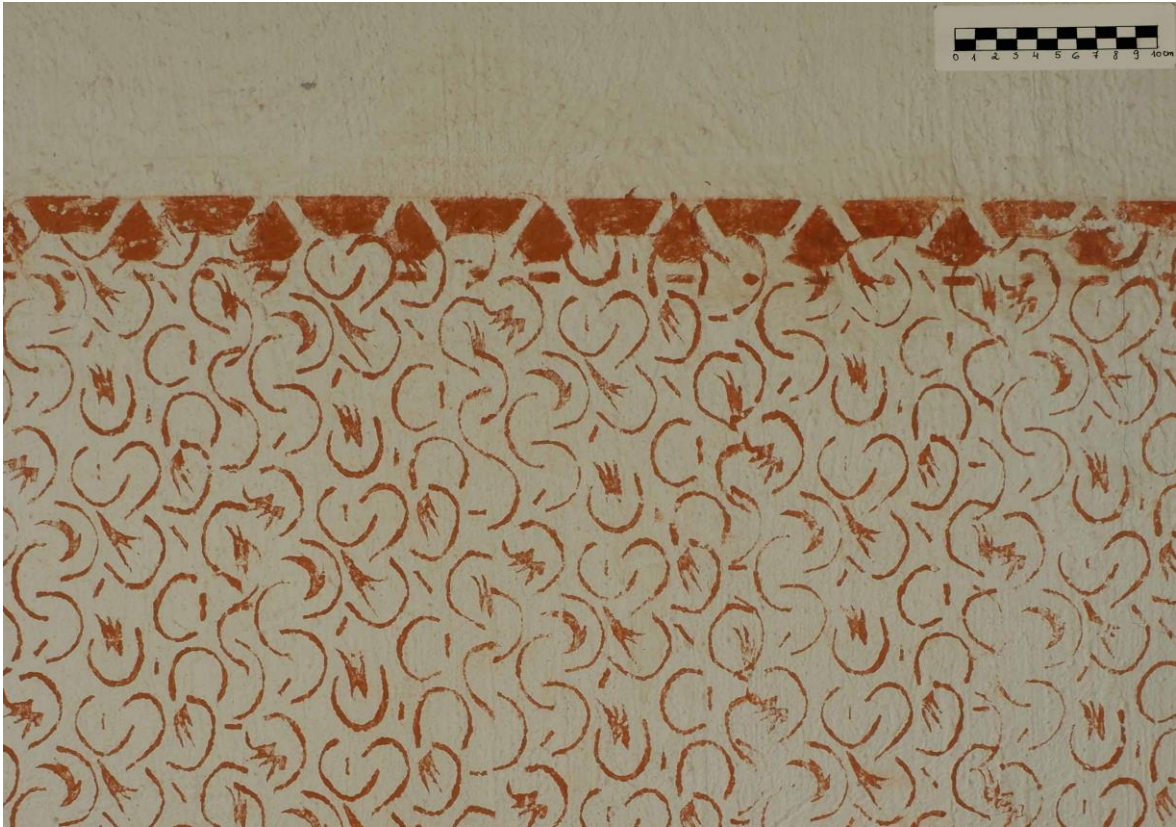
Pilt 107. Sama ruum 2022. aasta septembris



Pilt 108. Keskmine ruum Rimmu hüdroelektrijaamas



Pilt 109. Elektrijaama pearuum koos paljaks varastatud seadmetega



Pilt 110. Hüdrolektrijaama seinu kattev rullmuster ja seda ülalt piirav trafarettmuster. Otsevaade

Järeldused

Välitöödel uuritud hooned kinnitavad, et stalinismiperioodil oli ilmselt kõige levinum viis seinte dekoreerimiseks mustrirulli kasutamine. Ühtlasi oli see ilmselt ka raskel sõjajärgsel ajal kõige odavam ja käepärasem variant. Lisaks rullmustritele õnnestus Ida-Virumaalt leida ka mõned trafarettmusterid, mille motiivid on Eesti kontekstis pigem võõrapärased. Kaevurite 27 Viivikonnas sisaldas ka rohkelt tapeete, mujal esines tapeete vähe või üldse mitte. Stukkdekooriga saab mainida vaid peegelvälve Viivikonna elamutes ja monumentaalset kassettlage Viivikonna kaevanduse administratiivhoones. Kahtlemata kõige suurejoonelisemaks leiuks oli Sompa kaevanduse spordisaali maalitud tahveldistega seinalahendus.

Täiendavaid uuringuid oleks vaja teha Viivikonna mahajäetud hoonetes. Juba uuritud hoonetes tuleks leida põhjalikumalt dokumenteerida. Samuti oleks vaja hoonete kohta teha põhjalikud arhiiviuuringud, et saada dokumenteeritule infotihedam kontekst. Sompa kaevanduse spordisaali maalinguid võiks põhjalikumalt fotografeerida. Seda on soovitatav teha pigem sellel aastapoolel, mil puud on raagus. Samuti võiks maalingut mõõdistada või fotogramm-meetriliselt jäädvustada.

Kasutatud allikad

Kodres, K. (2001). *Ilus maja, kaunis ruum*. Tallinn: Prisma Prindi Kirjastus.

Kodres, K., Lobjakas, K. (2013). *Mööbel ja disain*. –Rmt: *Eesti kunsti ajalugu 6. I osa*. Toim. K. Kodres. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.

Kodres, K. (1998). *Ruumi ja vormi ideologiseerimine*. –Rmt: *Eesti XX sajandi ruum*. L. Lapin. Tallinn: Leonhard Lapin ning „Ruum ja vorm 2000“ toimikond.

Loss, G. (1954). Rimmu kolhoosidevahelise hüdroelektrijaama sisevaade. EFA, f 335, n 0, 70633.

Rimmu-Kaarli elektrijaam. (1925). – Rahvusarhiiv, f 1851, n 2, s 41

Rimmu veski Kaarles Liivimaal. – Harjumaa muuseum, museaali number HMK _ F 41:82

Sompa kaevandus. (1997-2003). – Rahvusarhiiv, f 890, n 4t, s 2543, l 59.

Sompa kaevanduse hoone. (2006). [WWW]

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=13887>

(22.05.2023)

Sultson, S. (2020). Viivikonna – formation of a ghost town amongst ohter East Estonian oil-shale mining and industrial towns. – *Baltic Journal of Art History*, no. 19, pp. 157-177.

Surva, J. (2008). Sompa kaevandus – lõpetamata ajalugu. –Rmt: *90 aastat põlevkivi kaevandamist Eestis. Tehnoloogia ja inimesed*. Toim K. Suuroja. Tallinn: GeoTrail KS.

Uus kolhoosidevaheline hüdroelektrijaam. (1954, 16. jaanuar). *Rahva hääl*.

Valgma, I. (2021). Kaevandus nr 2 (foto). [WWW] <https://www.flickr.com/photos/ingovalgma/51576951268/in/photostream/lightbox/> (22.05.2023)

Volkov, L. (1990). *Eesti arhitektuuri ajalugu. Eesti arhitektuur 1940-1988*. Käsikiri. Tallinn. Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu Baltika kogus.

Välja, L., jt. (2012). *Stalinistlik maja. Kortermaja tüübid ja säästev uuendamine*. Tallinn: Tallinna Kultuuriväärtuste Amet.

Vändra. (2011). [WWW] <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/v%C3%A4ndra3> (21.05.2023)

Talud ja metsavahikohad

Taluhooneid on teele jäänud enamuse uurimisretkede vältel ning nende seas ka mahajäetuid, mis oma seisundi tõttu on võetud uuritavate objektide hulka. 24 talust ja metsavahikohast on vaid kaheksa selliseid, mille uurimine oli eelnevalt kavandatud. Neist pooled on taluhäärberid, mille uurimist ajendasid Heiki Pärdi raamatud "Eesti taluhäärberid", "Eesti taluhäärberid 2. osa" ja "Eesti taluhäärberid 3. osa". Valdav osa uuritud taluelamuid on eestiaegsed ning tõenäoliselt asunikotalud. Omaette põneva rühma moodustavad metsavahikohad, millistest sai uuritud nelja. Järgnevas annan põhjalikuma ülevaate neist uuritud objektidest, mille siseviimistluse kohta on võimalik järeldusi teha (loetelus märgitud mustaga).

Uuritud objektid maakondade kaupa:

Jõgevamaal uuritud talud:

1. Veski talu Kadrina külas (Peipsiääre vald), katastri nr 57601:002:0622
2. Haamri talu Kõveriku külas

Järvamaal uuritud talud:

1. Puusepa talu Saueaugu külas, katastri nr 83401:001:0669

Lääne-Vurumaal uuritud talud:

1. Kuivaste metsavahikoht Suigus

Põlvamaal uuritud talud:

1. Sulsi talu Võukülas
2. Soesaare talu Meeksis, katastri nr 45401:004:0088
3. Haba talu Meeksis, katastri nr 45401:003:0154
4. Saare metsavahikoht

Pärnumaal uuritud talud:

1. Peratsaare talu Reinu külas

2. Reinu talu Reinu külas
3. Raksti talu Lanksaares külas
4. Ääre talu Jäärjas

Valgamaal uuritud talud:

1. Järve-Saprani talu Pugritsas

Viljandimaal uuritud talud:

1. Talumaja Paenasti külas
2. Oru talu Vana-Karistes, katastri nr 48001:001:0251
3. Nurmeotsa talu Mulgi külas
4. Pargi talu Saksakülas
5. Aravälja talu Turva külas

Võrumaal uuritud talud:

1. Naha talu, Karisöödi külas, katastri nr 49301:003:0480
2. Siine talu Tiitsas
3. Tellase-Tindi talu Tellastes
4. Kõõli (Kõõlikese) metsavahikoht
5. Nuti talu Oe külas
6. Pikämäe metsavahikoht

Sulsi talu Võukülas

Katastri nr: 70702:001:0055

Lähiaadress: Sulsi

Asustusüksus: Võuküla

Vald: Räpina vald

Maakond: Põlvamaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 01.09.2021



Pilt 111. Sulsi talu elumaja

Talu ehitusaeg pole mulle täpselt teada, aga ait on ilmselt vanim säilinud hoone, tegemist on stiilse traditsioonilise palkehitisega. Eluhoone (pilt 111) on võrdlemisi suur, kahe eraldi sissepääsuga. Talu eluhoone on ilmselt ehitatud 20. sajandi alguses. Tegemist on puhasnurgaga rõhtpalkhoonega, katuseviiludel on välja ehitatud erkerid ja maja sissepääsude ees puidust lahtised eeskojad. Tagafassaadi ilmestab lai paarisaken. Maantee ääres on L-kujulise põhiplaaniga nõukogudeaegne majandushoone.

Uurida õnnestus esimese korruse ruume, milledest kahes on ühes varasemas kihis seinu viimistletud rullmustriga. Kasutatud on kaht laialt levinud mustrirulli (pildid 112 ja 113). Värvideks on valkjasroheline ja sinepikollane. Mustritega kaetud seinapinna lõpetab peen triip ning sellele järgneb valge laealune. Raske on ütelda, kas rullmuster pärineb eesti aja lõpust või nõukogude perioodi algusest, ehkki kahtlustan pigem viimast. Hiljem on seinu värvitud intensiivsetes toonides õlivärvidega ja kaetud tapeetidega.



Pilt 112. Rullmuster Sulsi talus



Pilt 113. Paaris kriipsukestega rullmuster

Saare metsavahikoht

Pärandkultuuri registri nr: 473:VKK:009

Katastri nr: 47301:001:0233

Lähiaadress: Metsavahi

Asustusüksus: Savimäe

Vald: Põlva vald

Maakond: Põlvamaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 01.09.2021



Pilt 114. Saare metsavahikoht

Lihtne enam-vähem ruudu-kujulise põhiplaaniga metsavahimaja (pilt 114), ehitatud eestiaegse tüüpprojekti järgi (sama projekti on kasutatud ka Pikamäe metsavahi maja puhul). Hoone interjööris on hilisemad viimistluskihid tumedates toonides õlivärviga teostatud, varasemate kihtide uurimiseks sondaažide tegemist ei pidanud sobilikuks.

Järve-Sapruni talu Pugritsas

Katastri nr: 28901:002:0720

Lähiaadress: Järve-Sapruni

Asustusüksus: Pugritsa küla

Vald: Valga vald

Maakond: Valgamaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 26.04.2022



Pilt 115. Järve-Sapruni talu eluhoone

Talu asub maastikuliselt kaunis kohas, Rautina järve kõrgel kaldal, talu lähedusse jääb kunagise Valga-Ape kitsarööpmelise raudtee Kaagjärve jaam. Elumaja on viilkatusega palkhoone (pilt 115), mille esiküljel (raudteepoolne) on uhke verandaga peasissepääs, tagaküljel on veel kaks eeskojaga sissepääsu (pilt 116). Maja välisseinad on vooderdatud punaseks värvitud laudisega. Seinte põhiosa laudis on rõhtne, aknalauani ulatuval soklil ja viiluväljadel püstine. Viiluväljade laudise alumine ots on lõigatud dekoratiivselt sakiliseks. Eeskodade ja veranda viiluvälju ehib ümmargune aken. Säilinud on ka erinevas lagunemisastmes kolm kõrvalhoonet, millest enam-vähem rahuldavas seisus on elumajast paremale jääv ait-kelder. Elumaja ümbritsevad võimsad puud. Ühesõnaga, tegemist on olnud jõukama taluga.



Pilt 116. Järve-Sapruni elumaja tagakülg

Hoone sisemuses on hoolega ahjusid välja lõhutatud, mistõttu on tekkinud kohakuti asetsevatest ahjukohtadest omamoodi äraspidine "anfilaad". Allesolevad ahjud või ahjude osad on hoolimata nõukogudeaegsetest värvikihtidest väärrika väljanägemisega. Algsed talalaed on mitmes toas kaetud hiljem laudisega. Maja kõige esinduslikuma ruumi, ilmselt kunagine võõrastetoa, seinte põhiosa on roosakat tooni, laealune helehall. Seinte ülaosa ehib tumepunane juugendlik trafarettbordüür (pildid 117-119), mis koosneb kahest ülestikku asuvast mustribast, ülemine on hallikal laealusel, alumine roosal seina põhiosal. Seina põhiosal on ka allpool säilinud üksikuid tumedama värvi fragmente, mis lubab oletada, et osa mustrist on ka allapoole ulatunud. Teistes ruumides on varasemad viimistluskihid olnud ilmselt ühevärvilised või pole need säilinud. Hiljem on kasutatud ruumide dekoreerimiseks rullmustreid, mida võib leida erinevates tubades kokku neli tükki (pildid 120-123). Kusjuures ühes maja läänepoolses toas on rullmuster teostatud ilmselt veel märjale krohvile (pildid 123-125), mistõttu on mustrirull surunud mustri jälje lausa krohvi sisse (fresko tehnikas rullmuster?). Kasutatud mustrirullid kuuluvad pigem laialt levinute hulka. Trafarettmustriiga toas katab kolmandas kihis tehtud rullmuster seinu maast laeni, teistes tubades on laealune ilma mustrita. Viimastes viimistluskihtides on seinu maast laeni värvitud õlivärvidega jõulistes toonides ja/või kaetud mitte just kõige moodsamate nõukogudeaegsete tapeetidega.



Pilt 117. Juugendornamendi ülemine osa ja hilisemad viimistluskihid. Foto: Melissa Tihhonova



Pilt 118. Trafarettmuster ja hilisemad kihid. Foto: Melissa Tihhonova



Pilt 119. Trafarettmuster koos mustri alumise poolega.. Foto: Melissa Tihhonova



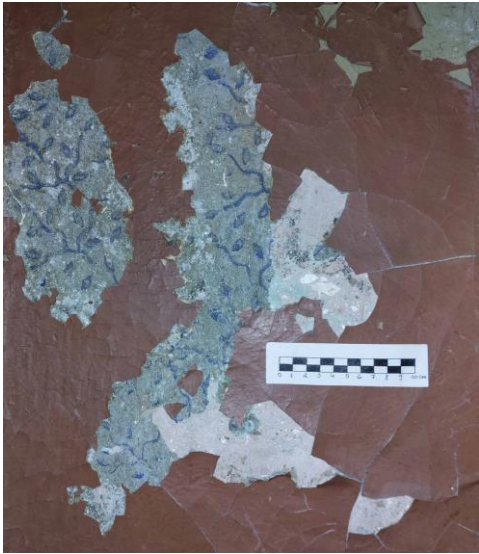
Pilt 120. Rullmuster samas toas. Foto: Melissa Tihhonova



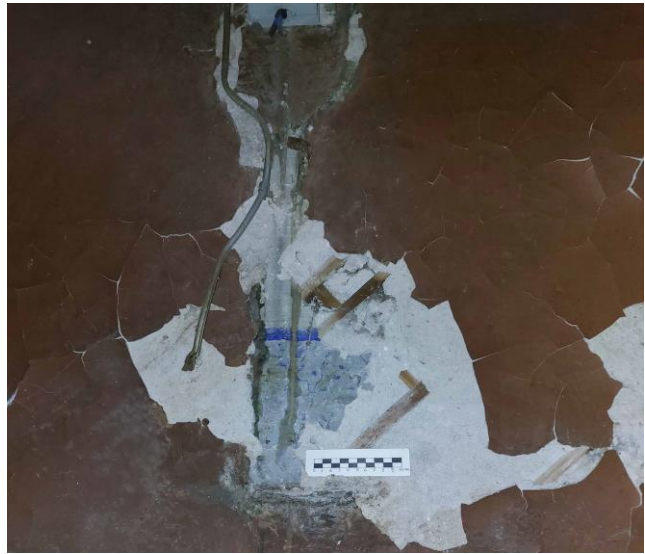
Pilt 121. Rullmuster teisest toast. Foto: Melissa Tihhonova



Pilt 122. Rullmuster kolmandast toast. Foto: Melissa Tihhonova



Pilt 123. Märjale krohvile teostatud rullmuster.
Foto: Melissa Tihhonova



Pilt 124. Rullmustriga seinosa lõpetab peen sinine triip. Foto:
Melissa Tihhonova



Pilt 125. Sama rullmuster lähemalt, mustrirull on krohvi pinnale mustri sisse vajutanud. Foto: Melissa Tihhonova

Siine talu Tiitsa külas

Katastri nr: 49301:003:0221

Lähiaadress: Siine

Asustusüksus: Tiitsa küla

Vald: Rõuge vald

Maakond: Võrumaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 28.04.2022



Pilt 126. Siine talu elumaja

Lihtne puhasnurgaga välisvoodrita palkmaja (pilt 126), tõenäoliselt ehitatud Eesti esimesel iseseisvusperioodil. Võimalik, et tegemist on asunikutaluga, mis on tekkinud lähedal asuva Tiitsa karjamõisa maade jagamisel. Lisaks eluhoonele on säilinud nelja kõrvalhoone varemed. Üle põllu põhja pool möödub talust kunagine Valga-Ape kitsarööpmelise raudtee trass.

Eluruumide seinad on nõukogude ajal kaetud plaatmaterjaliga, mis on kõigepealt värvitud ja hiljem viimistletud tapeediga (pilt 127). Varasemaid viimistluskihte pole säilinud või pole neid kunagi olnudki. Eluruumi kütnud ahi on setopärase lesoga.



Pilt 127. Siine talu interjör. Foto: Melissa Tihhonova

Tellase-Tindi talu Tellastes

Katastri nr: 46002:001:0721

Lähiaadress: Tellase-Tindi

Asustusüksus: Tellaste küla

Vald: Võru vald

Maakond: Võrumaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 11.06.2022



Pilt 128. Tellase-Tindi talu eluhoone tagakülg

Talu elumaja (pilt 128) on tõenäoliselt kahe maailmasõja vahelisel ajal ehitatud. Seinte viimistlemisel on kasutatud nii kaheks jagatud seina skeemi (pilt 129) kui paberust muustrita seinakatteid.



Pilt 129. Kahevärviline seinalahendus Tellase-Tindi talus

Kuivaste metsavahikoht Suigus

Pärandkultuuri registri nr: 900:VKK:002

Katastri nr: 90005:002:0530

Lähiaadress: Tudu metskond 6

Asustusüksus: Suigu küla

Vald: Vinni vald

Maakond: Lääne-Virumaa

Omandivorm: Riigiomand

Külastuse kuupäev: 28.06.2022



Pilt 130. Kuivaste metsavahikoht

Eluhoone (pilt 130) on olnud viilkatusega suur ümarpalkehitis, kahe sissepääsuga, eesmisel on varikatus, külgmisel kinnine eeskoda. Metsavahimaja kohta on eluhoone tavatult suur. Pärandkultuuri kaardirakenduses on märkus "koht ca 1928. aastast". Raske ütelda, kas see tähendab, et hoone ehitati sel aastal või et sellest ajast on see kasutusel metsavahikohana. Arhitektuurselt sobituks hoone ka varasemasse aega.

Ilmselt olid siseruumide seinad algselt üldsegi viimistlemata. Esimese viimistluskihi jaoks on palkseinad seest kaetud horisontaalse laudisega, millele on kinnitatud krohvialune laastumatt. Seinte põhiosa on värvitud helesiniseks, põhiosa lõpetab laiemapoolne pruun triip, talalagi ning pruunist triibust ülespoole jääv seinosa on valged (pilt 131). Nõukogude ajal on seinad kaetud plaatmaterjaliga.



Pilt 131. Kuivaste metsavahikoha interjäär.

Talumaja Paenasti külas

Katastri nr: 61501:001:0435

Lähiaadress: Paenasti laut

Asustusüksus: Paenasti küla

Vald: Põhja-Sakala vald

Maakond: Viljandimaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 03.08.2022



Pilt 132. Kirjeldatava talumaja eksterjöör

Tegemist on tõenäoliselt eestiaegse asunikutaluga, mis on tekkinud kohalike mõisate maade jagalise tulemusel. Kõrvalhooneid pole säilinud, eluhoone asub tänapäeval kolhoosiaegse karjalaudaga ühel krundil ning viimane on nähtavasti maatükile ka nime andnud. Talumaja on ruudulähedase põhiplaaniga viilkatusega ehitis, mille seinad on vooderdatud püstise nn asuniku laudisega. Iseloomulikuks detailiks on maante poole avanevad suured aknad (pilt 132). Üle tee on kaks Erika Nõva tüüpprojekti järgi ehitatud asunikutalu (Pärdi 2021: 206).



Pilt 133. Säilinud viimistluskihid. Foto: Melissa Tihhonova

Interjööris on nõukogude ajal seinad ja laed puitlaastplaatidega kaetud ja seinad tapetseeritud. Varasemaid viimistluskihte ei õnnestunud tuvastada (pilt 133).

Peratsaare talu

Pärandkultuuri registri nr: 710:TAK:214

Katastri nr: 78201:003:0181

Lähiaadress: Peratsaare

Asustusüksus: Reinu küla

Vald: Saarde vald

Maakond: Pärnumaa

Omandivorm: eraomand

Külastuse kuupäev: 05.09.2022



Pilt 134. Peratsaare taluhäärber

Talu elumaja (pilt 134) on ehitatud 1891. aastal (Pärandkultuuri kaardirakendus). "/.../Stiilne puumaja meenutab barokseid poolkelpkatusega kivist mõisahooned". Pärast teist maailmasõda asus hoones kolhoosikontor, "hiljem olid seal korterid" (Pärdi 2005: 79). Kuigi hoonet ümbritsevaid puid on hiljuti hooldatud, on häärberi enda seisund kehv, katus jookseb läbi ja maja tagumises osas laekonstriktsioonid mädanevad.

Siseviimistlusest (pilt 135) õnnestus tuvastada rohkelt rullmustreid (9), mis pärinevad ilmselt sõjajärgsest kolhoosikontori perioodist (pildid 136-143). Osades ruumides on seinu hiljem tapetseeritud.



Pilt 135. Häärberi interjäär. Foto: Melissa Tihhonova



Pilt 136. Rullmuster Peratsaare talus. Otsevaade



Pilt 137. Kaks kihti rullmustreid Peratsaare talus. Pealmine on sama, mis eelmisel fotol. Otsevaade



Pilt 138. Otsevaates rullmuster Peratsaare talus. Sama mustrit on kasutatud ka Järve-Sapranil talus



Pilt 139. Sama muster, mis pildil 136. Otsevaade



Pilt 140. Sama muster on ka Sulsi talu seinal. Otsevaade



Pilt 141. Rullmuster ja hilisemad tapeedid



Pilt 142. Rullmusteri fragmendid, sama muster, mis pildidl 137



Pilt 143. Kaks rullmustrit, ülemine on sama, mis pildil 140. Foto: Melissa Tihhonova

Reinu talu

Pärandkultuuri registri nr: 710:TAK:216

Katastri nr: 78201:003:0036

Lähiaadress: Reinu

Asustusüksus: Reinu küla

Vald: Saarde vald

Maakond: Pärnumaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 05.09.2022



Pilt 144. Reinu talu elumaja

"Madal pikk vanapärane poolkelpkatusega puuhäärber on ehitatud vähemalt kahes jaos. Vanem osa on ilmselt 1870.-1880. aastaist, uuem, sammastikule toetuva taandrõduga ots on ehitatud parkümmend aastat hiljem." (Pärdi 2005: 86). Hoone katus ja seinad on rusuks kokku varisenud, viimistlust on varisenud seintel vähe säilinud (pilt 144). Vajaks siiski põhjalikumat uurimist enne lõplikku kadu.

Raksti talu

Pärandkultuuri registri nr: 710:TAK:188

Katastri nr: 78201:003:0198

Lähiaadress: Raksu

Asustusüksus: Lanksaare küla

Vald: Saarde vald

Maakond: Pärnumaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 05.09.2022



Pilt 145. Raksti talu elumaja

Talu elumaja (pilt 145) on ehitatud 1900. aasta paiku (Pärdi 2005: 85). Lisaks eluhoonele on säilinud suurejooneliste abihoonete varemed. Talu juurde suunduv tee on ääristatud alleega, kompleksi ümbritseb pargilaadne kõrghaljastus. Välitööde käigus õnnestus külastada paari ruumi, millest ühe seinalt võis näha juugendstiilis punast trafarettbordüür. Kahjuks oli aeg hiline ning toas pildistamiseks liiga hämar. Kindlasti tasuks tulevikus häärberi siseviimistlust põhjalikumalt uurida.

Ääre talu Jäärjas

Pärandkultuuri registri nr: 710:TAK:158

Katastri nr: 71102:004:0190

Lähiaadress: Ääre

Asustusüksus: Jäärja küla

Vald: Saarde vald

Maakond: Pärnumaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 06.09.2022



Pilt 146. Ääre talu rehielamu

Talu eluhoone on ulualusega Põhja-Eesti tüüpi rehielamu (pilt 146), mis on ilmselt eelmise sajandi esimesel poolel saanud endale laastukatuse. Lisaks elumajale on säilinud erinevas lagunemisastmes kolm kõrvalhoonet. Talu on hävimas.

Eluruumide varasematest viimistluskihtidest pole palju teada ning ilmselt on siseviimistlus selles majas võrdlemisi hiline külaline. Nõukogude ajal on seinu kaetud pingupapiga, mida on värvitud ilmselt õlivärviga (pilt 147).



Pilt 147. Ääre talu rehielamu kaduv interjör

Nurmeotsa talu Mulgi külas

Pärandkultuuri registri nr: 192:TAK:061

Katastri nr: 19201:001:0189

Lähiaadress: Nurmeotsa

Asustusüksus: Mulgi küla

Vald: Mulgi vald

Maakond: Viljandimaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 07.09.2022



Pilt 148. Nurmeotsa talu elamu

Pärandkultuuri kaardirakenduse andmetel on kunagi olnud tegemist moonakatemajaga, seda kinnitab ka hoone planeering, kus on eraldi sissepääsud maja ottest (Tihase 1974: 165). Eluhoone (pilt 148) on viilkatusega pikk rõhtpalkmaja, mis on vooderdatud vaheliti asetatud püstise laudisega. Vanemad aknad on kuueruudulised. Siseruumides katab seinu laastumatil krohv, talalaele on ühes ruumis hiljem löödud kitsas profileeritud laudis, teises on lagi kaetud pingupapiga (pilt 149), mujal kenasti avali. Varasemad viimistluskihid on heledad, ühes toas jookseb lae all jäme sinine triip. Nõukogude ajal on seinu ka tapetseeritud.



Pilt 149. Nurmeotsa talu interjäär

Pargi talu Saksakülas

Katastri nr: 19202:001:0160

Lähiaadress: Pargi

Asustusüksus: Saksaküla

Vald: Mulgi vald

Maakond: Viljandimaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 07.09.2022



Pilt 150. Pargi talu elamu

Kõrge murdkelpkatusega ruudulähedase põhiplaaniga eluhoone (pilt 150) seinad on esimesel korrusel rõhtpalgist, teise korruse otsaviiludel püstpalgist. Otsaviiludel on teise korruse osas sein kaetud rõhtlaudisega, kolmandal korrusel (pööning) püstlaudisega, mille alumine piir on sakiliseks lõigatud. Esimesel korrusel laudist pole. Hoonel puuduvad avatäited, katus laseb läbi ja laed ning seinad ilmutavad siin-seal mädanemise märke.

Uurida õnnestus esimese korruse ruume. Seinu katab laastumatil krohv. Ruumis, kus krohviaalused laastud on seinale kinnitatud diagonaalselt, on kasutatud savikrohvi (pilt 151), mujal lubikrohvi, ühes ruumis ilmselt tunduvalt hiljem ka tsementkrohvi. Seinad on värvitud valgeks, hiljem mõnes kohas ka muudes heledates värvides. Nõukogude ajal on seinu kaetud pingupapi ja tapeediga (pilt 152).

Esmapilgul on isegi raske hinnata, kas tegemist on tsaariaegse moodsama taluga või eestiaegse asunikotaluga. Siiski kaldun arvama viimast. Selleks annab põhjust asukoht kunagise Saksa mõisa läheduses otse maantee ääres, samuti hoone kompaktne planeering, mis meenutab just 1920. aastatel koostatud asundustalu näidisprojekte (Pärdi 2012: 185-187). Ka siseviimistluses ei anna miski märku suurejoonelisemast päritolust.



Pilt 151. Pargi talu elumaja interjäär. Seintel on kasutatud savikrohvi



Pilt 152. Pargi talu interjööri hilisemad viimistluskihid

Aravälja talu

Pärandkultuuri registri nr: 629:TAK:031

Katastri nr: 89801:001:0308

Lähiaadress: Aravälja

Asustusüksus: Turva küla

Vald: Viljandi vald

Maakond: Viljandimaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 07.09.2022



Pilt 153. Aravälja talu rehielamu

Eluhoone on Põhja-Eesti tüüpi rehielamu (pilt 153), mida on hiljem mitmeti moderniseeritud. Kambrite osas on välisseinad vooderdatud püstise laudisega. Rehealune on kokku varisenud, rehetoa ja kambrite osa veel püsti, aga siit-sealt mäda. Talu on kultuurilooliselt oluline kui Johannes Vares Barbaruse sünnikodu (Pärandkultuuri kaardirakendus).

Siseruumides on seinad krohvitud savikrohviga diagonaalsel laastumatil. Ühe toa seinä ülaosast õnnestus leida geomeetiline mitmevärviline juugendlik trafarettmuster (pilt 156). Hiljem on seinad valgeks lubjatud ning viimistletud rullmustritega, mida on erinevates tubades kokku kaks (pildid 154 ja 155). Seejärel on seinu veel värvitud õlivärvidega ja tapetseeritud.



Pilt 154. Rullmuster Aravälja talus. Foto: Melissa Tihhonova



Pilt 155. Rullmuster Aravälja talus. Foto: Melissa Tihhonova



Pilt 156. Juugendstiilis geomeetriliste õitega trafarettmuster Aravälja talus. Foto: Melissa Tihhonova

Kõõli (Kõõlikese) metsavahikoht

Pärandkultuuri registri nr: 143:VKK:002

Katastri nr: 14302:001:0085

Lähiaadress: Mõtsavahe

Asustusüksus: Oe küla

Vald: Antsla vald

Maakond: Võrumaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 08.10.2022



Pilt 157. Kõõli metsavahi maja

Praegune eluhoone (pilt 157) on ehitatud Eesti Wabariigi ajal, kui hakkas toimima metsavahikohana (Pärandkultuuri kaardirakendus). Hoone on viilkatusega, ruudulähedase põhiplaaniga ning seinad on kaetud väljast rõhtsa laudisega. Väiksel majal on huvitav akende galerii, enamus on tüüpilised kuueruudulised, aga üks aken on keerukama horisontaali rõhutava ruudujaotusega (pilt 158), mille laadsed olid 1920. ja 30. levinud raudteearhitektuuris (vahest Ilumetsa jaamal on säilinud kõige sarnasemad). Raske ütelda kumb aknatüüp on antud hoonel varasem.

Interjööris on seinad nõukogudeajal kaetud plaatmaterjaliga, millel on kaks kihti võrdlemisi kauneid tapeete, alumisel kollakates toonides siluetjad lilled ja liblikad, pealmisel jõuliselt geometriseeritud lootosõie motiiv (pilt 159). Varasematest viimistluskihtidest ei õnnestunud loetavaid jälgi leida.



Pilt 158. Horisontaali rõhutava ruudujaotusega aken Kõõli metsavahi majas



Pilt 159. Tapeedid Kõõli metsavahi majas.

Nuti talu Oe külas

Katastri nr: 14302:001:0059

Lähiaadress: Nuti

Asustusüksus: Oe küla

Vald: Antsla vald

Maakond: Võrumaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 08.10.2022



Pilt 160. Nuti talu eluhoone

Talu asub otse maantee ääres, teest madalamal. Eluhoone (pilt 160) on saviseintega. Katus lekib, avatäited on puudulikud. Üks maanteepoolne aken on koos lengiga seinast välja kukkunud ning selle ümber sein ja laetalad lagunevad jõudsasti.

Ühes varaseimas viimistluskihis on kõigi tubade seinad olnud valged ning kaetud laialt levinud rullmustriga (pilt 161). Mustripinna lõpetab mustriga sama värvi sinakashall triip. Sein on hiljem värvitud tumerohelise õlivärviga (ühes toas) ja tapetseeritud.



Pilt 161. Rullmuster ja tapeet Nuti talus

Pikamäe metsavahikoht

Pärandkultuuri registri nr: 181:VKK:001

Katastri nr: 18102:001:1110

Lähiaadress: Roosa metskond 3

Asustusüksus: Luutsniku küla

Vald: Rõuge vald

Maakond: Võrumaa

Omandivorm: Riigiomand

Külastuse kuupäev: 24.04.2023



Pilt 162. Pikamäe metsavahikoht

"Pikamäel oli metsavahi koht Rogosi mõisaajast kuni 1997. a. /.../ Säilinud on väike 1936. a paiku ehitatud maja (pilt 162), laudast on säilinud vaid maakividest vundament." (Võrumaa pärandkultuurist 2010: 40) Hoolimata sellest, et hoone on juba mitukümmend aastat tühjalt seisnud, on tema seisund võrdlemisi hea. Interjöörid on küllaltki autentselt säilinud (pilt 163). Seintel on viimistluskihte vähe, esimeses kihis on seinad valgeks lubjatud, hiljem on seinu tapetseeritud.



Pilt 163. Metsavahi maja köök

Haamri talu Kõveriku külas

Katastri nr: 16401:002:0034

Lähiaadress: Haamri

Asustusüksus: Kõveriku küla

Vald: Mustvee vald

Maakond: Jõgevamaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 26.04.2023



Pilt 164. Haamri talu elamu

Talu asub Avinurme külje all kunagise Sonda-Mustvee kitsarööpmelise raudtee trassi kõrval. Elumaja (pilt 164) on viilkatusega ristpalkhoone, mille üks otsasein on kaetud püstise laudisega. Hoonele on hiljem ehitatud ka väike eeskoda/veranda. Katus ja laed on sisse varisenud, kõrvalhooned on umbes samas seisus. Kaks tuba kuhu õnnestus sisse pugeda on viimistletud nõukogudeaegsete tapeetidega (pildid 165 ja 166). Varasemate viimistluskihtide kohta ei õnnestunud midagi kindlaks teha.



Pilt 165. Tapeet Haamri talus



Pilt 166. Tapeet Haamri talus

Järeldused

Välitööde käigus sai erineva põhjalikkusega uuritud 24 talu interjööri. Arvestades mahajäetud ja hävivate talude rohkest, aga ka taluhoonete kultuurilist olulisust Eestis, on see arv väga väike. Mahajäetud talude uurimist raskendab nende väga suur hajutatus maastikus ning sageli pole siseviimistluse osas ka midagi väga erilist leida. Siiski tuleks taluinterjööride uurimist jätkata ning sealhulgas ka mahajäetud ja hävimisohus hoonete kaudu. Eraldi võiks tähelepanu pöörata ka asunikutaludele.

Kasutatud allikad

Pärandkultuuri kaardirakendus. [WWW]

<https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/parandkultuur> (17.05.2023).

Pärdi, H. (2005). *Eesti taluhäärberid*. Tänapäev.

Pärdi, H. (2007). *Eesti taluhäärberid 2. osa*. Tänapäev.

Pärdi, H. (2010). *Eesti taluhäärberid 3. osa*. Tänapäev.

Pärdi, H. (2012). *Eesti talumaja lugu. Ehituskunst ja elu 1840-1940*. Tänapäev.

Pärdi, H. (2021). *Eesti talu. Uuem taluarhitektuur 1850-1950*. Tammerraamat.

Tihase, K. (1974). *Eesti talurahvaarhitektuur*. Tallinn: Kirjastus „Kunst“.

1930. aastate uusasunduste talud

Iseseisva välitöödel uuritud objektide rühma moodustavad 1930ndatel rajatud uusasunduste taluhooned. Kui peale 1919. aasta maareformi jagati maanäljas rahvale võõrandatud mõisamaid asunikutalude loomiseks, siis 1920ndate lõpus hakkasid mõisate maad otsa saama ning riigi abinõuna loodi 1929. aastal asunduskomisjon (alates 1935. aastast asundusamet), mis hakkas soistele riigimaadele rajama uusi asunduskülasid (Pärdi 2021: 197). Kuigi riigi maadele rajati asunikutalud ka juba 1920ndatel, siis pidid tollal asunikud maa ülesharimise ja hoonete ehitamisega ise hakkama saama. 1930ndatel tegi riik uusasundustes maaparandustööd ära ning ka suur osa hooneid ehitati riigi poolt üles, kasutades asundusametis koostatud tüüpprojekte (Samas 197-198, 200). Seetõttu on nende asulate üldilme palju ühetaolisem ja korrapärasem. Talud on valdavalt ehitatud kooshoonetena, kus eluruumid, laut ja küün on toodud ühe katuse alla (Samas). Peamiselt kasutati seitset erinevat tüüpprojekti, mille autoriks on arhitekt Erika Nõva (Samas 200-201). Hoonete seinad on laotud tsementkivist ja tellisest nopsa-süsteemis, iseloomulikeks detailideks on kuue- või üheksaruudulised eluruumide aknad, kalasabalaudise ja rombikujulise aknaga esiüks ja seda ümbritsev modernses võtmes tellisrustika.

Kuigi Elo Lutsepp on oma magistritöös põgusalt puudutanud ka asundustalude siseviimistlust (2006: illustratsioonid 56 ja 99), on uusasunduste, aga ka asunikutalude interjööri dekoori vähe uuritud. Asunike majanduslik olukord oli pigem kehvemapoolne (Pärdi 2021: 176), seetõttu ei ole ka erilist põhjust nende eluasemetest suurejoonelist interjööri dekoori otsida. Kuna asunikutalud loodi valdavalt tühjale kohale, oli asunikel tükk tegemist, et eluase ja majandushooned üles ehitada ja samal ajal olla põllumajanduslikult tootlik. Interjööri viimistlemine ei olnud seejuures kindlasti esmase tähtsusega. Siiski on teada, et "siseseinu hakati krohvima ning katma lubivärviga" ja uksi-aknaid "esialgu kruntima ning 1930. aastate lõpus majanduslikult veidi kosununa ka värvima" (Samas 199). Omaette küsimus on, et kas uusasundustes kus talud ehitati suuresti riigi poolt valmis, tehti ühe soojaga ka siseviimistlus või jäeti see asunike õlule.

Välitööde käigus sai põhjalikult uuritud Ida-Virumaal asuvat Peressaare uusasundust, mis on kõige suurem ning tänaseks praktiliselt välja surnud, kasutatakse vaid 2-3 talu (kohalik

suuline allikas, isiklikud tähelepanekud) kunagisest 77 (Pärdi 2021: 206). Suured maa-alad Peressaares kuuluvad kaasajal mitmesugustele metsandusettevõtetele ning taluvaremeid ümbritsevaid välju metsastatakse aktiivselt (Alvela 2017), mistõttu on mõne talu kuusenoorendikust üles leidmine paras katsumus.

Peressaares on talude ehitusel kasutatud kuut tüüpprojekti (Pärdi 2021: 206), hooned erinevad üksteisest peamiselt hooneosade järjestuse ja talu asendi osas maantee suhtes (küljega või otsaga tee poole). Taluhoonete kui ka esindusliku koolimaja projekti koostas Erika Nõva (Samas). Välitööde käigus sai maastikus loetavatest taludest, mida on üle 60, uuritud 32 asundustalu ja küla keskel asuvat koolimaja. Taludest enamused (28 talu) on varemeis, neljal on veel katus peal. Uuritud taludest 23 puhul on väga raske midagi siseviimistluse kohta ütelda (loetelus halliga märgitud), kuna seda kas pole üldse säilinud või siis on alles ainult üksikud vähehõlpsad fragmendid.

Uuritud objektid:

1. Sinilille talu
2. Pontu talu
3. Talu 130:TAK:052
4. Lassi talu
5. Kasemetsa talu
6. Talu 130TAK017
7. Talu 130AST002
8. Talu 130TAK018
9. Talu 130TAK024
10. Talu 130TAK019
11. Talu 130AST003
12. Talu 130TAK043
13. Talu 130TAK042
14. Kruusojala talu?
15. Talu Kruusojast läänes
16. Talu 130TAK035
17. Känguru talu

18. Talu 130TAK076
19. Toominga talu
20. Talu Kasemetsa vastas
21. Talu 130TAK020
22. Talu 130TAK015
23. Talu 130TAK075
24. Saare talu
25. Liiva talu
26. Talu 130TAK071
27. Talu 130TAK072
28. Talu 130TAK068
29. Talu 130TAK069
30. Kullavalaja talu
31. Talu 130TAK012
32. Talu 130TAK066

Märkus: Mingil põhjusel on Parandkultuuri kaardirakenduses paljud Peressaare talud märgitud põlistaludeks, mida nad kindlasti pole!

Pontu talu

Pärandkultuuri registri nr: 130:TAK:060

Katastri nr: 81501:002:0014

Lähiaadress: Pontu

Asustusüksus: Peressaare küla

Vald: Alutaguse vald

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 29.06.2022



Pilt 167. Pontu talu vare

Hoone on varemeis (pilt 167), aga uksepalendil ja seinal on osaliselt säilinud krohvi, millel võib näha lihtsat jämeda joonega punakat tooni neljalehelise õie motiiviga rullmustrit (pildid 168 ja 169). Täpselt sellist mustrit pole ma mujal kohanud ning selle robustsus tekitab küsimuse, et kas mustrirull on äkki lausa kodus valmistatud. Igatahes on tegemist esimese viimistluskihiga, seega on see tõenäoliselt pärit 1930. aastatest.



Pilt 168. Rullmustri fragmendid Pontu talu seinal



Pilt 169. Uksepalendil ja seinal on näha lihtsat jämeda joonega rullmustrit. Foto: Melissa Tihhonova

Talu 130:TAK:052

Pärandkultuuri registri nr: 130:TAK:052

Katastri nr: 81501:002:0033

Lähiaadress: Agni

Asustusüksus: Peressaare küla

Vald: Alutaguse vald

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 29.06.2022



Pilt 170. Taluhoone eksterjöör

Üks paremini säilinud asundustalusid Peressaares (pilt 170), hoonele lisavad väärtust algupärased ukсед ja aknad. Eluruumid ja laut on alles, küün hävinud. Nõukogude ajal on eluruumide seinad õlivärviga maast laeni rohelistes toonides värvitud. Köök-elutoas on uksekoha juures paljandunud veidike varasemat viimistluskihti, beežika seina põhiosa lõpetab peen tumepruun triip ning seina ülaosa on lae tooni valge (pilt 171).



Pilt 171. Kaheks jagatud seinapind varasemas viimistluskihis. Foto: Melissa Tihhonova

Lassi talu

Pärandkultuuri registri nr: 130:TAK:041

Katastri nr: 81501:002:0310

Lähiaadress: Lassi

Asustusüksus: Peressaare küla

Vald: Alutaguse vald

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 29.06.2022



Pilt 172. Lassi talu

Lassi talul (pilt 172) on küll suures osas veel katus peal, aga pöördumatu häving pole ilmselt kaugel. Köök-elutoa seinte varaseim viimistluskiht on kiviseinu kattev õhuke tumesinakashall värv, sellele järgneb lubivärv, mis on seina põhiosas roosakaspunane, selle lõpetab punane triip ning ülemine osa on lae tooni valge (pilt 174). Magamistoas on valge seina ilmestamiseks kasutatud soojas sinises toonis viinamarja motiiviga rullmusterit (pilt 175). Pole päris selge, kas rullmuster on tehtud juba eesti ajal või alles nõukogude perioodil. Vaadates elutoa habrast ja lihtsat lubjavärvi kihti, tundub rullmuster hilisem olevat. Rullmusteri kiht on värvitud hiljem maast laeni valgega üle.

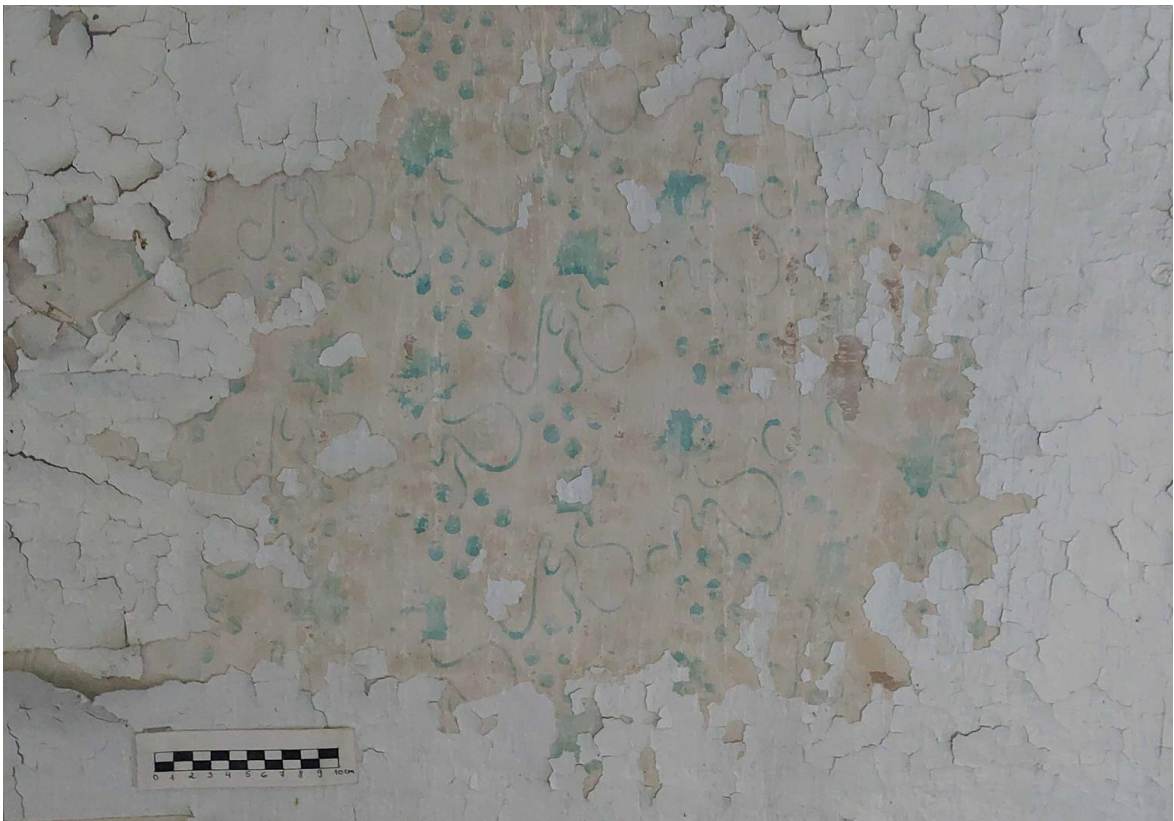
Taluhoone taga on väga arhailise ilmega väike ristpalkhoone, tõenäoliselt ait (pilt 173). Võimalik, et asunikud on selle oma endisest elupaigast kaasa võtnud. Kuna Lassi talu jääb sellesse Peressaare ossa, kus elasid peamiselt Lõuna-Eestist pärit asunikud (Lutsepp 2006: 80), siis võiks hoone arvata ka sealt pärit olevaks.



Pilt 173. Arhailine ristpalkhoone Lassi talus



Pilt 174. Kaheosaline seinajaotus Lassi talus



Pilt 175. Viinamarjamotiiviga rullmuster Lassi talus. Otsevaade

Kasemetsa talu

Pärandkultuuri registri nr: 130:TAK:040

Katastri nr: 81501:002:0320

Lähiaadress: Kasemetsa

Asustusüksus: Peressaare küla

Vald: Alutaguse vald

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 29.06.2022



Pilt 176. Kasemetsa talu

Oonurme poole minnes Lassi talust järgmine. Kasemetsa talu (pilt 176) on üks paremini säilinud talusid Peressaares. Avatäited peale peaukse on siiski nõukogude ajal välja vahetatud vähem karaktersete vastu. Eluruumide seinad on nõukogude perioodil hoolikalt kaetud puitlaastplaatidega, mis on viimistletud tapeetidega (pildid 177 ja 178). Võimalik, et plaatide all on säilinud ka varasemat viimistlust.



Pilt 177. Kasemetsa talu elutuba



Pilt 178. Pööningutuba Kasemetsa talu.

Toominga talu

Pärandkultuuri registri nr: *pole registreeritud*

Katastri nr: 13001:001:0650

Lähiaadress: Toominga

Asustusüksus: Peressaare küla

Vald: Alutaguse vald

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: omandi ulatus selgitamisel

Külastuse kuupäev: 26.04.2023



Pilt 179. Toominga talu

Oonurme poole minnes Kasemetsa talust järgmine. Toominga talu (pilt 179) kuulub koos kolme eelnevaga väheste katustatud hoonete hulka Peressaares. Säilinud siseviimistlus näib olevat kõigis kihtides maast laeni ühevärviline. Varasemad kihid heledad lubivärvid, hilisemad nõukogudeaegsed tummised õlivärvid (pilt 180).



Pilt 180. Toominga talu köök-elutuba

Talu 130TAK075

Pärandkultuuri registri nr: 130TAK075

Katastri nr: 81501:002:0023

Lähiaadress: Liiva

Asustusüksus: Peressaare küla

Vald: Alutaguse vald

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: eraomand

Külastuse kuupäev: 26.04.2023

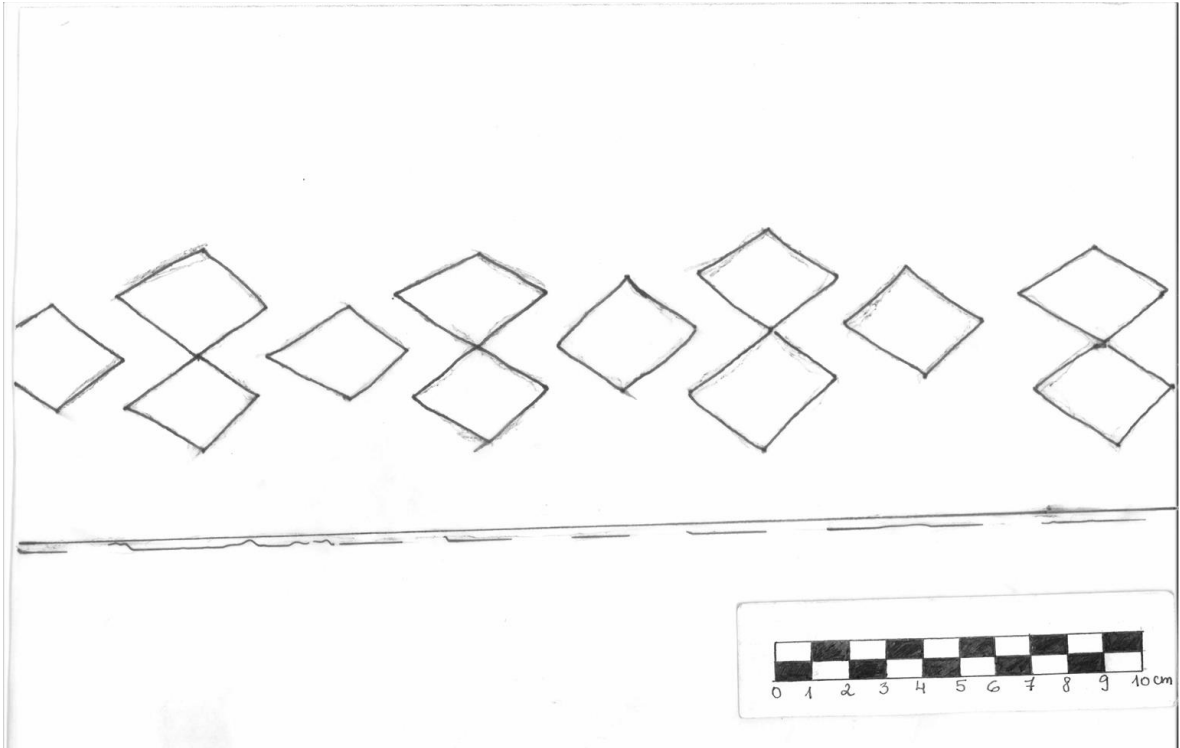


Pilt 181. Talu vare (130TAK075)

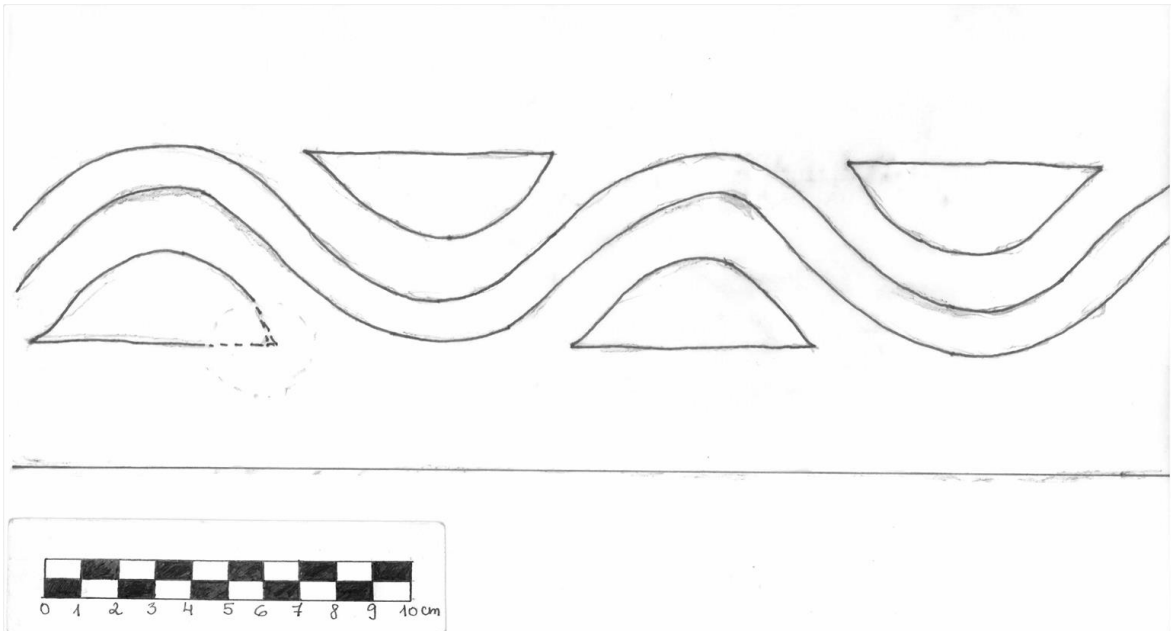
Talu (pilt 181) asub koolist üle tee edelas, eluruumide seinu ehivad ainsad Peressaarest leitud trafarettbordüürid (pildid 182-185). Magamistoa seinad on heleoranžid ja valgel laealusel ilutseb tumedamat oranži tooni laine-motiiviga trafarettmuster, köök-elutoa seinad on sinakashallid ning laealust kaunistab rombide moodustuv bordüür. Mõlemad mustrid, eriti elutoa oma, kannavad endas *art deco*-likku elegantsi ja sobivad seetõttu 1930ndate moodsa, aga samas traditsionalistliku taluhoone arhitektuuriga suurepäraselt kokku. Oranži mustrit on varem jäädvustanud ka Elo Lutsepp (Lutsepp 2006: illustratsioon 99) Hoone on varemeis.



Pilt 182. Interjöötü kaunistavad trafarettmusterid



Pilt 183. Talu köök-elutoa laelust kaunistava trafarettbordüüri kontaktkoopia



Pilt 184. Magamistoa trafarettbordüüri kontaktkoopia



Pilt 185. Trafarettmustriga magamistoa vaade

Saare asundustalu

Pärandkultuuri registri nr: 130:TAK:073

Katastri nr: 81501:002:0070

Lähiaadress: Saare

Asustusüksus: Peressaare küla

Vald: Alutaguse vald

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: eraomand

Külastuse kuupäev: 26.04.2023



Pilt 186. Saare talu vare

Hoone on varemeis (pilt 186), aga säilinud on jupike köök-elutoa sein, mille põhiosa on sooja kollast tooni ja ülemine osa ilmselt kunagi olnud laega ühte karva valge (pilt 187).



Pilt 187. Saare talu köök-elutoa sein

Talu 130TAK069

Pärandkultuuri registri nr: 130TAK069

Katastri nr: 81501:002:0043

Lähiaadress: Lepa

Asustusüksus: Peressaare küla

Vald: Alutaguse vald

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: eraomand

Külastuse kuupäev: 26.04.2023



Pilt 188. Asundustalu vare (130TAK069)

Talu (pilt 188) eluruumides säilinud fragmentide põhjal võib ütelda, et on kasutatud sama viimistluslahendust, mis eelmises.

Talu 130TAK066

Pärandkultuuri registri nr: 130TAK066

Katastri nr: 81501:001:0214

Lähiaadress: Kulli

Asustusüksus: Peressaare küla

Vald: Alutaguse vald

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: riigiomand

Külastuse kuupäev: 26.04.2023



Pilt 189. Asundustalu vare (130TAK066)

Taluhoone lauda ja küüni osa on maani varemeis, eluruumide osal on katus veel peal (pilt 189). Sedasi meenutab ta oma proportsioonide poolest eestiaegseid metsavahi majasid. Interjööris on säilinud krohvitud valged seinad ja üksikud fragmendid hilisematest viimistluskihtidest.

Järeldused

Kuigi uuritud talude arv pole väike, ei saa käesoleva dokumentatsiooni põhjal teha mingisuguseid lõplikke järeldusi asundustalude eluruumide siseviimistluse kohta. Kogutud andmed on selleks liiga napid. Samas võiksid need siiski ergutada uurimise jätkamist, kuna leidude seas oli ka paar päris huvitavat lahendust nagu robustne rullmuster ja vahvad trafarettmusterid. Peressaares uurimata jäänud talud on eranditult varemeis ning paljud on maastikust järjest raskemini leitavad, mistõttu on vähe tõenäoline, et sealt uusi leide tuleks. Küll aga oleks oluline uurida teisi uusasundusi nagu Pillapalu, Lepplaane, Võiduküla jm. Teised uusasundused pole reeglina sedavõrd hüljatud nagu Peressaare, mistõttu oleks uuringute jätkamiseks tarvis teha koostööd talude praeguste omanikega. Samas, vaadates Eesti maapiirkondade ääremaastumist, ei näi ükski paik Peressaarele osaks saanud saatuse eest kaitstuna. Lisaks välitöödele tuleks ka uurida säilinud fotomaterjali ja arhiiviallikaid seoses siseviimistlusega. Samuti võiks intervjuuerida inimesi, kes on kunagi Peressaares või mõnes teises uusasunduses elanud.

Kasutatud allikad

Alvela, A. (2017). Peressaare kunagised asundustalude maad kattuvad metsaga. [WWW] <https://maaleht.delfi.ee/artikkel/79126940/peressaare-kunagised-asundust-alude-maad-kattuvad-metsaga> (05.05.2023)

Lutsepp, E. (2006). *Uudisasundused – 1930. aastate sotsiaalpoliitika ja arhitektuuri kohtumisi*. Eesti Kunstiakadeemia kunstiteaduse instituut. Tallinn. [Magistritöö].

Pärdi, H. (2021). *Eesti talu. Uuem taluarhitektuur 1850-1950*. Tammerraamat.

Valga puitarhitektuur

Valga on üks huvitavamaid väikelinnu Eestis. Piirilinnale omaselt paljurahvuseline (eestlased, venelased, lätlased, ukrainlased, valgevenelased, Eesti suurim roomade kogukond) ning auväärse keskaega ulatuva ajaloo (Alttoa 2019: 149-151). Valga õitseage jääb 19. sajandi lõppu ja 20. sajandi algusesse, mil linnast sai oluline raudteesõlm (Hansar 2019: 456). Just sellest perioodist pärineb väärtuslikum osa Valga arhitektuurist: ühe- ja kahekorruselised puitmajad, raudteearhitektuur, suurejoonelised historitsistlikud ja juugendlikud kivihooned. Veidi varasemast ajast on säilinud rohkelt vanabalti tüüpi maju. Valgast leiab ka hoonetüüpe, mida mujal Eestis kohtab harva, näiteks kõrge räästaalusega trempel- ehk nivendiseinaga majad, puidust kahekorruselised kortermajad, mille teise korruse korterite sissepääs on lahendatud hoovipoolse galerii kaudu, erinevat tüüpi pisikesed paari toaga puidust elumajad (Orro 2017: 193-198).

Hoolimata väärtusliku pärandi rohkusest Valgas, on selle seisund ja säilimine probleemne. Valga puhul on tegemist jõudsalt kahaneva väikelinnaga, sealse kahanemise eripäraks on aga see, et tühjaks jäävad pigem vanemad ja väärtuslikumad hooned, mitte nõukogudeaegsed tüüpkortermajad. Sellele on kaasa aidanud ka asjaolu, et nõukogude ajal vanu puitmaju remontides, ei moderniseeritud nende elutingimusi, mistõttu on neil väga tugevalt küljes halva elukvaliteedi kuvand. (Orro 2022: 58-59) Vaatamata sellise praktika üldisele kahjulikule mõjule Valga puitarhitektuuri säilimisele, lubab see asjaolu oletada, et alles olevates hoonetes on suurema tõenäosusega säilinud sajanditaguseid ja vanemaid viimistluskihte.

Välitööde käigus sai uuritud kaht 19.sajandi teisel poolel ehitatud elamut: Uus 16 ja 23. Mõlemad on nn alevitüüpi majad ning säilinud väga autentselt. Kahjuks on hoonete seisund avariiline. Mõlema maja välisviimistlust on varasemalt uuritud EKA praktika raames läbiviidud uuringute käigus.

Uus 16, Valga

Katastri nr: 85401:005:1960

Lähiaadress: Uus 16/18

Asustusüksus: Valga linn

Vald: Valga vald

Maakond: Valgamaa

Omandivorm: Segaomand

Külastuse kuupäev: 11.12.2021



Pilt 190. Uus 16, 2021. aasta septembris

Tegemist on äärmiselt ehedalt säilinud puidust ühekorruselise elamuga (pilt 190). Hoone on ehitatud enne 1890. aastat (149... 1944-2003: 31).

Uurida õnnestus ainult kitsast lõiku tänavapoolsest uksest avaneva ruumi seinast, kuna sisse langenud vahelagi ei lubanud uksi rohkemal määral avada. Ruumi viimistlemiseks oli kasutatud läbivalt tapeete (pildid 191, 192), kusjuures



Pilt 191. Vanemad viimistluskihid

vanim neist (pilt 193) pärineb ilmselt 19. sajandi viimasest veerandist ja on väga sarnane Paidest Tallinna 13 II korruse tänavapoolsest toast leitud, mis on dateeritud perioodi 1870-1880 (Klandorf, Ribelus, Vissel 2019: 63). Esimene tapeedikiht on pandud otse puitseinale, hiljem on see kaetud papiga, millele on kinnitatud järgmised tapeedi ja makulatuuri kihid.

Uus 16 interjööri tuleks kindlasti koostöös hoone omaniku ja kohaliku omavalitsusega täiendavalt uurida enne hoone täielikku lagunemist.



Pilt 192. Uuemad viimistluskihid



Pilt 193. Kõige varasem tapeedikiht

Uus 23, Valga

Katastri nr: 85401:005:1130

Lähiaadress: Uus 23

Asustusüksus: Valga linn

Vald: Valga vald

Maakond: Valgamaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 11.12.2021



Pilt 194. Uus 23 2021. aasta septembris

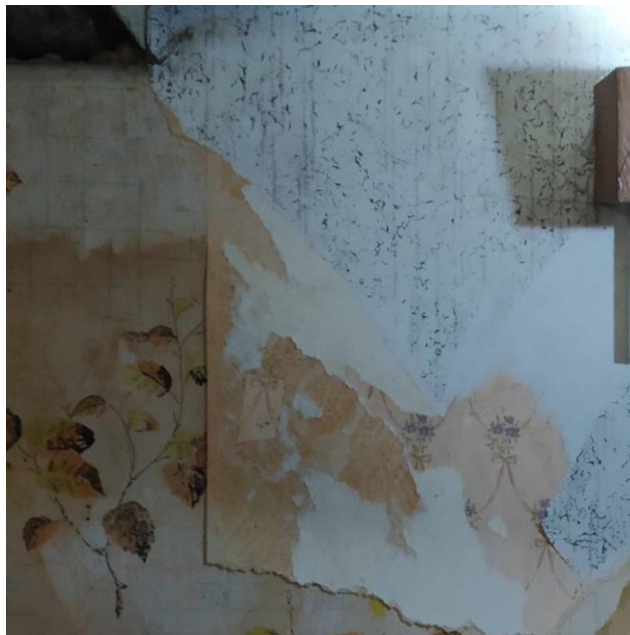
Pooleteisekorruselise puithoone, tõenäoliselt ehitatud 19. sajandi teisel poolel (pilt 194). Seinad on kaetud ülekattega rõhtlaudisega. Hoone stiilseim element on klassitsistlik esiüks. Ehitise seisund on võrdlemisi kehv, katus laseb kohati läbi, lagi ning teise korruse konstruktsioonid on mädaniku kahjustustega ja osaliselt sisse vajunud.

Interjööris õnnestus tuvastada mitmeid üsna raskesti dateeritavaid viimistluslahendusi. Kahes ruumis oli viimistlus laastumatil krohvil, mistõttu võib arvata, et see pole ehitusaegne ning suure tõenäosusega pärineb nõukogude võimu perioodist. Neist ühes on varaseimas kihis valgeks värvitud seinmaast laeni kaetud peene tumeda



Pilt 195. Seinalaual säilinud tapeeditükk. Foto: Melissa Tihhonova

säbruga (pilt 196). Raske isegi hinnata, mis tehnikaga see säbruline pind on loodud. Hilisemateks kihtideks on samas ruumis nõukogudeaegsed tapeedid. Teises laastumatil krohviga ruumis lõppeb sarnane säbruline pind enne lage ära peene sinise triibuga ning laealust ehib sinine trafarettmuster (pildid 197 ja 198). Kahjuks ei õnnestunud mustri kujundite osas täit selgust saada. Põhimotiiv meenutab viltust viinamarjakobarat, ananassi või hiigelsuurt sinist vaarikat. Osa mustrist ulatub sinisest triibust allapoole säbrulise pinna peale.



Pilt 196. Tumeda säbruga varasem viimistluskiht ja hilisemad tapeedikihid selle peal. Tapeetidest varasema motiivid tunduvad võrdlemisi väljapeetud. Foto: Melissa Tihhonova

Ühes ruumis seisid seinajämedad lauad, mis ilmselt on algselt mingisugust seinakatnud või moodustanud tänaseks lammutatud kergseina. Lauad on valgeks krunditud ja ühel on näha osaliselt säilinud võrdlemisi kaunist ja ajatu kujundusega tapeeti (pilt 195). Oletan, et see on hoone üks vanimaid viimistluslahendusi.



Pilt 197. Säbruline pind ja trafarettmuster selle kohal. Foto: Melissa Tihhonova

Lisaks eelnevale paljastus ühe toa seinajämedast punane umbes 10 cm jämedune triip, mis meenutab seinale maalitud tahveldise raami (pilt 199). Triibust allapoole jääv seinajämedus on hall. Kas tegemist on maalitud tahveldistega seinalahendusega või mitte, vajaks täiendavat uurimist. Arvestades hoone täbarat seisust, võiks interjööri viimistlust täiendavalt uurida ja dokumenteerida.



Pilt 198. Sama trafarettmuster koos sinisest joonest allapoole ulatuva osaga. Foto: Melissa Tihhonova



Pilt 199. Võimalik maalitud tahveldise fragment. Foto: Melissa Tihhonova

Järeldused

Oliver Orro on Valga hävimisohus puithoonete kohta ütelnud, et "osa elanike ja lausa ohtlikuks muutunud maju on tarvis lammutada, kuid kindlasti tuleks need eelnevalt korralikult dokumenteerida, mis mõnelgi juhul peaks hõlmama ka viimistlusuuringuid" (Orro 2017: 197-198). Arvestades Valga rohket hävimisohus arhitektuuripärandit, oleks selle siseviimistluse dokumenteerimiseks vaja ilmselt ette võtta analoogseid suuremahulisi uuringuid nagu Eesti Kunstiakadeemia poolt läbiviidud välisviimistluse uuringud 2015. aastal, mis hõlmasid 38 hoonet (Vilgota, Kaganovitš 2017: 82). Käesoleva töö raames läbiviidud välitööde käigus selgus, et Valga hävimisohus hoonete hulgas ei leidu ülemäära palju niisuguseid, mille interjöörid on vabalt ligipääsetavad, see on ka põhjus, miks sai uuritud vaid kolme hoonet. Seetõttu oleks vaja taoliste uuringute jätkamisel teha kindlasti koostööd hoonete omanike ja linnavõimuga. Peab aga arvestama, et tulenevalt vajadusest pääseda siseruumidesse, on ettevõtmine vaevalisem, omanikega kontakteerumine ja selgitustöö pole ilmselt kergete killast.

Kasutatud allikad

Alttoa, K. (2019). Valga. –Rmt: *Eesti linnaehituse ajalugu. Keskajast tsaariaja lõpuni*. Lilian Hansar. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.

Hansar, L. (2019). Valga. –Rmt: *Eesti linnaehituse ajalugu. Keskajast tsaariaja lõpuni*. Lilian Hansar. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.

Orro, O. (2017). Veel kord Valga väärtusest. Anneli Randla (toim.). *Järelevastamine Kaur Alttoale*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.

Orro, O. (2022). Eesti linnade kujunemis- ja kahanemislood. – *Ehituskunst*, nr #61/62, lk 40-61.

Vilgota, P., Kaganovitš, K. (2017). Välisvärvi uurimisest Eesti linnades. Kuhu edas?. – Rmt: *Muinsuskaitse aastaraamat 2016*. Tallinn: Muinsuskaitseamet, Tallinna

Linnaplaneerimise Ameti muinsuskaitse osakond, Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja
konserveerimise osakond

149 Uus 16, Uus 18; ER kood 111013775, 111013776, 111019966, 111019967,
111026630. (1945-2003). – VAMA, f 804, n 1, s 17459, l 31.

Raudteega seotud hooned

Eesti raudteearhitektuur põhineb valdavalt tüüpprojektidel. Tulenevalt nii rongiliikluse, peatuste aga ka liikluse toimimiseks vajalike ruumide ja hoonete vähenemisest, on üle riigi palju raudteega seotud hooned, millele pole peale algse funktsiooni äralangemist sobivat kasutust leitud. Seetõttu seisavad paljud neist tühjana ning kipuvad aja jooksul lagunema ja lõpuks ka hävima. Kui alles olevate raudteede äärde jäävatel hoonetel on nende rajamise algne kontekst raudtee näol alles, siis on Eestis hulk raudteid ka aja jooksul üles võetud. Valdavalt on nende puhul tegemist kitsarööpmeliste raudteedega, millest suurema liiklusega lõigud (Viljandi–Tallinn, Pärnu–Lelle) ehitati ümber laiarööpmelisteks (Arjakas 2010: 305). Marsruudid, millel rongiliiklus kadus, asuvad peamiselt piirkondades, mis tänaseks on võrdlemisi inimtühjad nagu Eesti-Läti piiriäärsed alad või Alutaguse kant Virumaal. Seetõttu on nende raudteedega seotud hoonete säilimine küllaltki küsitav. Mitmes piirkonnas on just raudtee kadumine olnud see, mis andis viimase hoobi kohalikule elule. Välitöödel uuritud raudteehoonetest asuvad enamus endiste kitsarööpmeliste raudteede ääres, ainult Lepassaare jaama elamu on erand.

Uuritud objektid:

1. Kalli raudteevahi maja
2. Mõniste jaama vahimajake, katastri nr 49301:001:0222
3. Teadmaste funktsiooniga hoone, katastri nr 69801:001:0733
4. Lepassaare raudteetöölise elamu
5. Tudu jaama abihoone? katastri nr 90005:002:0072
6. Peressaare raudteetöölise elamu
7. Piilsi raudteejaam
8. Surju raudteejaam
9. Surju jaama elamu

Kalli raudteevahi maja

Pärandkultuuri registri nr: 779:RTR:001

Katastri nr: 85501:001:0169

Lähiaadress: Tarsi

Asustusüksus: Kalliküla

Vald: Valga vald

Maakond: Valgamaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 27.04.2022



Pilt 200. Raudteevahi maja Kallikülas

Vahimaja (pilt 200) jääb Harglast umbes 3 kilomeetrit Võru poole Valga–Võru maantee ja kunagise Valga–Ape raudteetrassi ristumiskoha juurde. Hoone pärineb tõenäoliselt tsaariajast, ehkki veel 1920ndatel, olid siin-seal tarvitusel varasema perioodi ehitusvõtted (Välja 2012: 66). Lisaks vahimajakesele on säilinud ka kokku ehitatud saun-kuur, kelder ja veel mingisuguse hoone vare. Hoonete seisund on halb, aga veel mitte avariiline. Vahimaja ruumiplaan koosneb toast, köögist, esikust ja kuivkäimlast. Seinte viimistlusest saab rääkida toa ja köögi puhul. Esimestes viimistluskihtides on seinad olnud tüüpiliselt horisontaalselt kaheks enam-



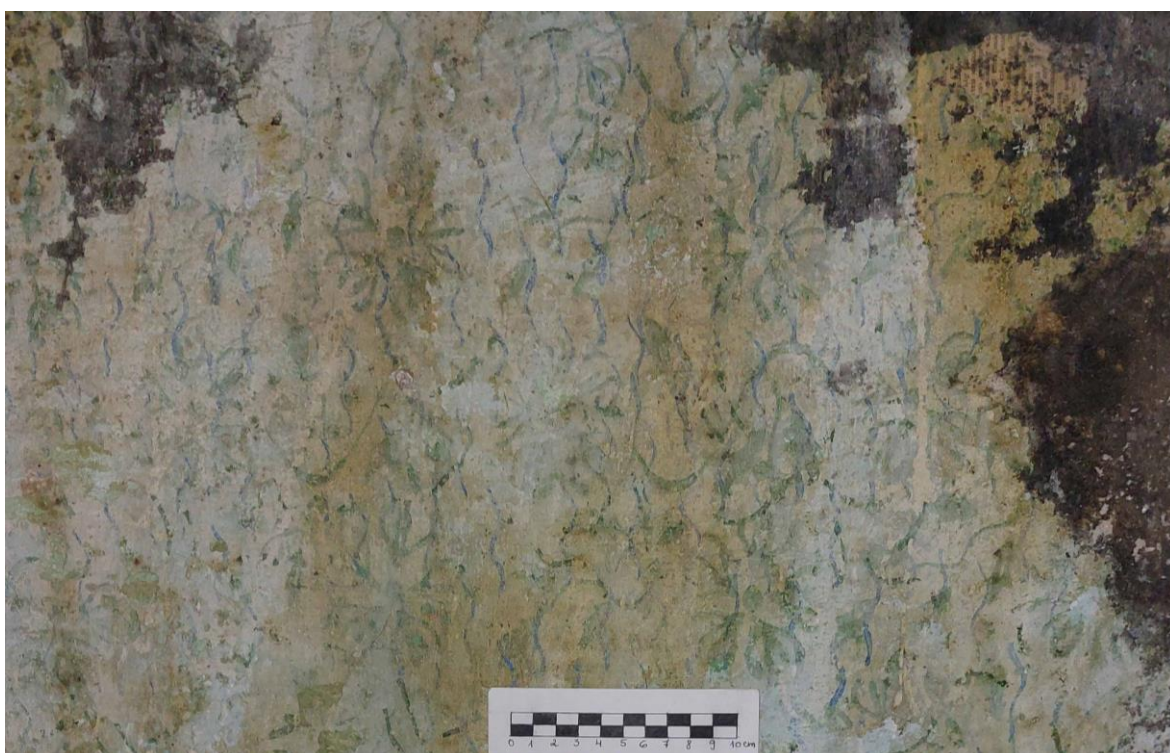
Pilt 201. Vahimaja köök. Seintel on näha nii horisontaalset kahest jaotust kui hilisemaid tapeete

vähem võrdseks osaks jagatud, kus alumine osa on tumedamas toonis, ülemine heledam ja kahe pinna kokkupuute kohta markeerib kolmandat värvi joon. Köögis (pilt 201) on ka hilisemad kihid sama loogika järgi, mõneti varieerub ainult kahe pinna kokkupuute kõrgus. Toa seinu on hiljem kaunistanud ka rullmustriga (pildid 202 ja 203). Uusimad

viimistluskihid on mõlemas ruumis nõukogudeaegsed tapeedid. Tubadevaheline uks on ilmselt olnud algselt aaderdatud.



Pilt 202. Roheline rullmustrit kiht. Seina põhiosas on kasutatud õiemotiiviga rullmustrit, lae all viinamarjamotiiviga, aga külili asendis. Foto: Melissa Tihhonova



Pilt 203. Sama rullmustrit paremini säilinud osa. Foto: Melissa Tihhonova

Lepassaare raudteetöölise elamu

Katastri nr: 54701:003:0953

Lähiaadress: Lepassaare raudteejaam

Asustusüksus: Lepassaare küla

Vald: Võru vald

Maakond: Võrumaa

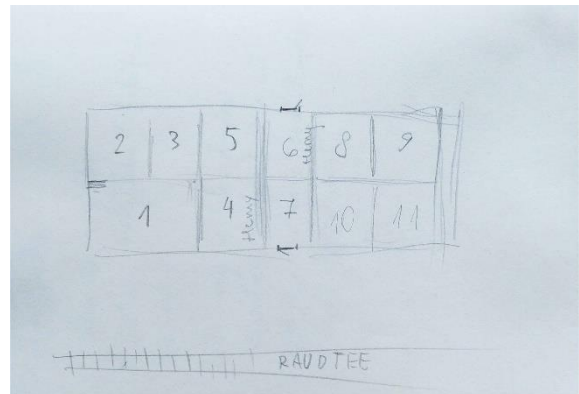
Omandivorm: Riigiomand

Külastuse kuupäev: 11.06.2022



Pilt 204. Lepassaare raudteetöölise elamu

Hoone (pilt 204) on tõenäoliselt ehitatud koos Riia–Pihkva raudteega 1880ndatel aastatel (Arjakas 2010: 55-56). Tegemist on ühekorruselise 7-teljelise keskse sissepääsuga poolkelpkatusega tüüphoonega.



Pilt 205. Ruumide skeem

Kuigi hoonel on enam kui 140 aastane ajalugu seljataga, ei õnnestunud interjööris tuvastada ühtki kindlalt tsaariaegset viimistluskihti. Säilinud on kirev galerii rullmustreid ja nõukogudeaegseid tapeete, põhjalikumalt sai dokumenteeritud esimesi. Arvestades viimistluskihtide rohkust, võib oletada, et vanemad rullmustrid pärinevad Eesti Wabariigi päevist. Dokumenteerimisel sai ruumid nummerdatud ning tehtud väike selgitav visand maja plaanist (pilt 205).



Pilt 206. Ruumid 1 ja 2

Järgnevas toetun ruumide nimetamisel just sellele numeratsioonile.

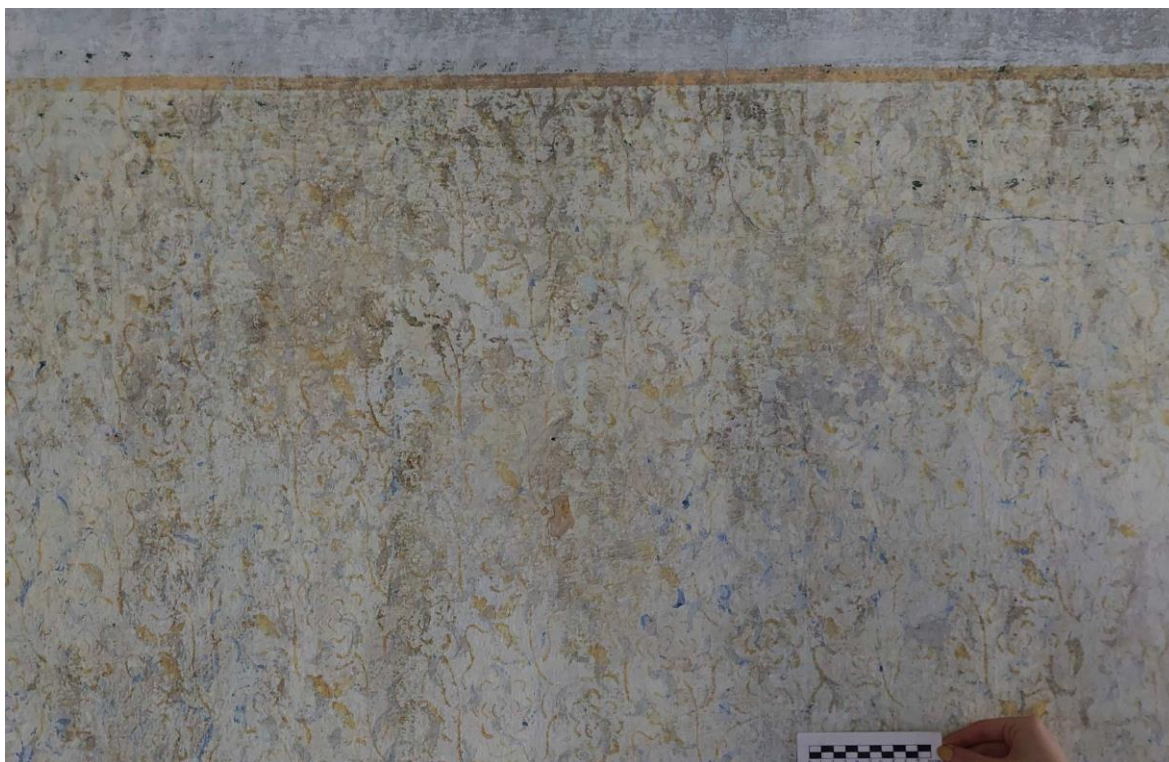
Ruumide nr 1 ja 2 (pilt 206) seinu katab pealmises kihis ühesugune tapeet, millist on toodetud nõukogude ajal Kohila paberivabrikus (Mulle... 2023). Ruumis nr 1 on selle all kolm kihti rullmustreid (pildid 207-209), milledest viimase lõpetab roheline mustririba, mis on ilmselt tehtud trafaretiga. Ruumis nr 2 on lisaks mainitule veel kolm tapeedikihti ja üks stiilne geomeetiline rullmuster (pilt 210). Tundub, et ruumid on algselt olnud eraldi, hiljem aga liidetud vaheseina lammutamise teel.



Pilt 207. Ruumi 1 rullmustrite fragmendid, roosa on kõige varasem



Pilt 208. Hilisemad rullmustrikihid ja tapeet ruumis 1



Pilt 209. Rullmustri kihtidest pealmine ruumis 1



Pilt 210. Stiilne rullmuster ja teised viimistluskihid ruumis nr 2

Ruumis nr 3 on olnud vähemalt kolm rullmuustritega kihti, millest üht on ülalt piiranud trafarettmuster. Rullmuustritest on selgesti loetav ainult paaris kriipsukestega kiht, teised on raskesti kättesaadavad (pilt 211).



Pilt 211. Viimistluskihte ruumis nr 3

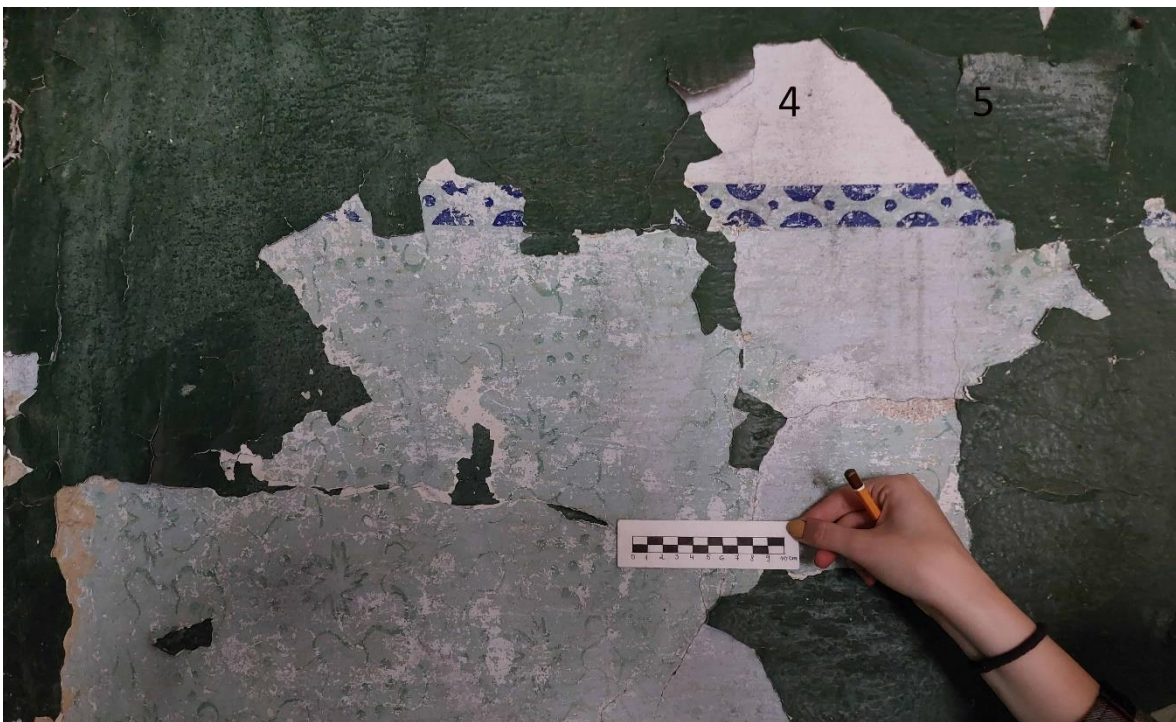
Ruumist nr 4 ei õnnestunud märkimisväärselt viimistlust leida. Ruumis nr 5 on esimene kiht ühtlaselt valge, sellele järgneb horisontaalselt triibuga kaheks jagatud seinalahendus, kus alumine osa on tumehall ja ülemine roosakas (pilt 212). Kolmandas kihis on kasutatud helebeežikal taustal pruuni rullmustrit (pilt 213), neljandas kihis on sein roheline põhiosa kaetud viinamarjamotiiviga rullmustriga ning selle lõpetab umbes 3 cm laiune sinine kaarja osaga vastakuti asetsevatest poolringidest koosnev trafarettmuster (pilt 214). Pealmises kihis on seinad maast laeni värvitud metsaroheliseks.



Pilt 212. Varasemad viimistluskihid ruumis nr 5



Pilt 213. Kolmas viimistluskiht ruumis nr 5



Pilt 214. Neljas viimistluskiht ruumis nr 5

Ruumis nr 6 on ainult ühevärvilised seinaviimistlused, ruumis nr 7 on mingisuguses varasemas kihis rullmustrit kasutatud. Mõlemad ruumid on esikud. Ruumis nr 8 on varasemad kihid ühevärvilised valge ja hall, neile järgneb neli kihti rullmustreid, millele järgneb kolm kihti õlivärvi ja neile omakorda veel kaks tapeedikihti, millest pealne on sama, mis ruumides 1 ja 2. Rullmustrite kihtidest kolm alumist on halvasti säilinud, pealne on paremini loetav (pildid 215-218).



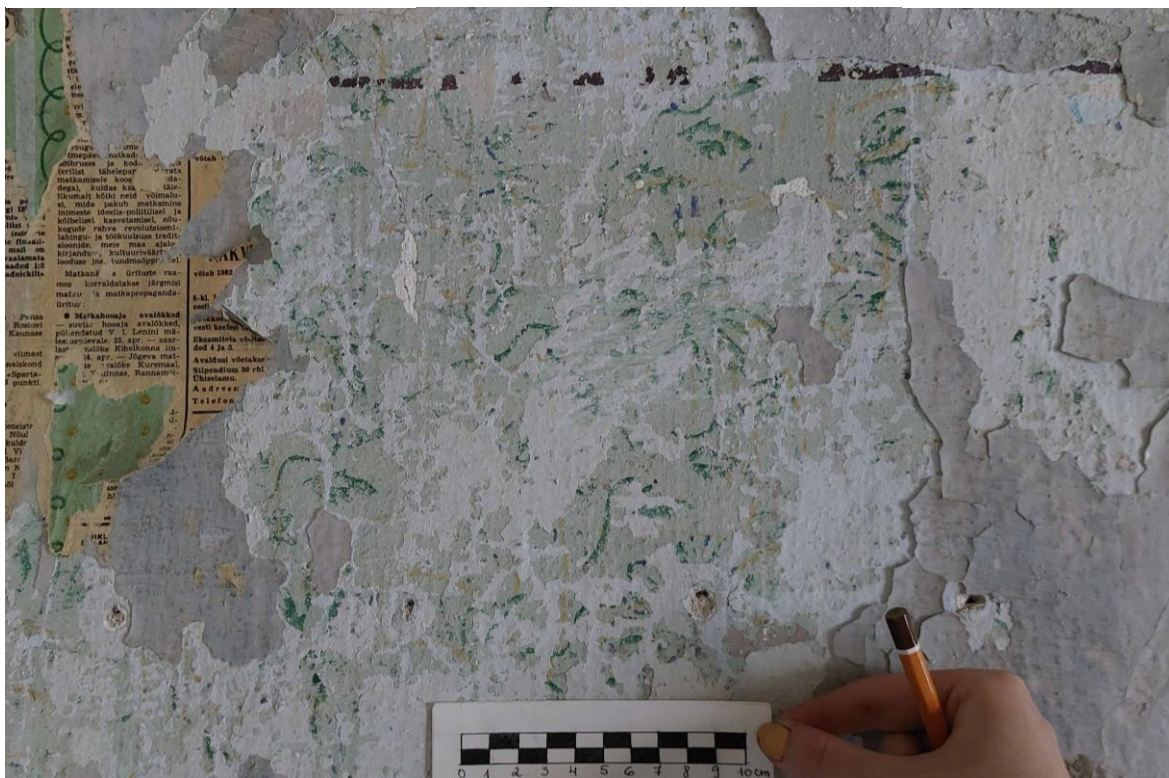
Pilt 215. Varasemad viimistluskihid ruumis nr 8



Pilt 216. Viimistluskihid ruumis nr 8

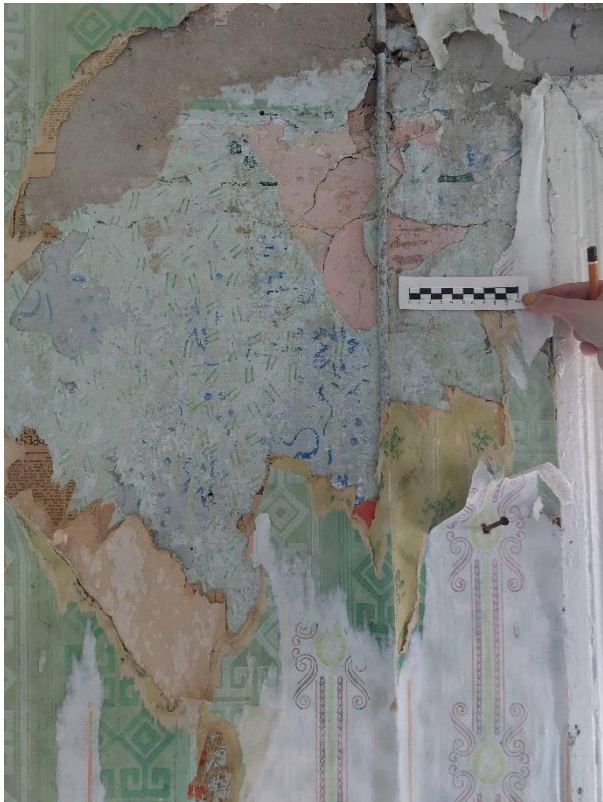


Pilt 217. Viimistluskihid ruumis nr 8



Pilt 218. Kuues viimistluskiht ruumis nr 8

Ruumis nr 9 on kaks kihti rullmustreid ja kolm kihti tapeete (pilt 219), milledest pealmine on sama, mis ruumides 1 ja 2. Alumine rullmusteri kiht on eripärane, seina põhiosas on kasutatud viinamarjamotiiviga mustrirulli, nurkadesse aga tõmmatud vertikaalse joonena teine geomeetrisema kujundiga muster ning piir kahe mustripinna vahel on markeeritud peene joonega (pilt 220). Pealmises kihis on kasutatud jällegi paaris kriipsukestega mustrit (sama mis ruumis nr 3), aga sellele on lisatud valgega teostatud kellukamuster (pilt 221). Rullmustrite peal on kolm kihti tapeete, milledest pealmine on sama, mis ruumides 1 ja 2.



Pilt 219. Läbilõige viimistluskihtidest ruumis nr 9

Ruumides nr 10 ja 11 on varasemates kihtides samuti kasutatud rullmustreid, aga neid ei õnnestunud loetavalt kätte saada. Hilisemateks kihtideks nõukogudeaegsed tapeedid (pilt 222).



Pilt 220. Omapärase nurgalahendusega rullmuster ruumis nr 9



Pilt 221. Kahe rullmusteri kombinatsioon ruumis nr 9



Pilt 222. Viimistluskihte ruumis nr 11

Peressaare raudteetöölise elamu

Pärandkultuuri registri nr: 381:RTR:001

Katastri nr: 38101:002:0321

Lähiaadress: Paasvere metskond 5

Asustusüksus: Alekvere küla

Vald: Vinni vald

Maakond: Lääne-Virumaa

Omandivorm: Riigiomand

Külastuse kuupäev: 29.06.2022



Pilt 223. Peressaare raudteetöölise maja 2022. aasta suvel

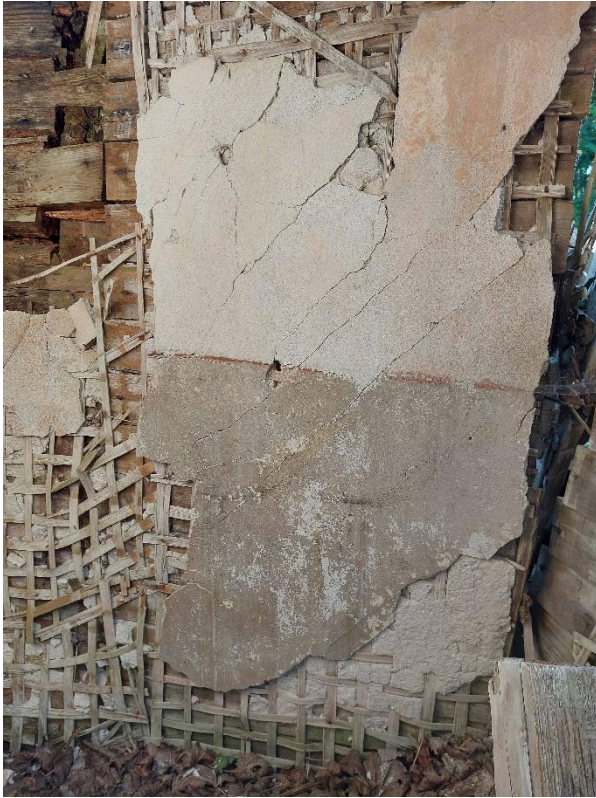
Sonda–Mustvee kitsarööpmelisel raudteel, mis oli ennekõike metsamaterjali transpordiks ehitatud (Helme 1996: 134), on raudteega seotud hooned võrdlemisi tagasihoidlikud ning suurem osa neist tänaseks hävinud. Peressaares eraldi raudteejaama hoonet polegi olnud, ootepaviljonina kasutati vana kaubavaguni keret. Ainuke raudteega seotud hoone



Pilt 224. Peressaare raudteetöölise maja ilmselt 1920ndatel aastatel. Foto: (Oonurme... 2018)

Peressaare jaamas on olnud kuuele perele mõeldud raudteetöölise elamu (pildid 223 ja 224). (Lutsepp 2006: 83) Hoone on ehitatud ilmselt 1920ndatel aastatel koos raudteega. Tegemist on olnud lihtsa krohvitud seintega rõhtpalkhoonega, mille poolkelpkatuse alla jääv põõningukorrus oli ilmselt ka eluruumiks välja ehitatud. Tänaseks on hoone varemeis.

Säilinud siseviimistluse fragmentidelt leiab nii horisontaalselt kaheks enam-vähem võrdseks osaks jagatud seinapinda (pildid 225 ja 226) kui ka üht ja sama rullmuustrit erinevates tubades eri värviga tehtuna (pildid 227 ja 228).



Pilt 225. Horisontaalselt kaheks jagatud seinapind vanemas kihistuses



Pilt 226. Horisontaalselt kaheks jagatud seinapind pealmise kihina



Pilt 227. Valge rullmuster mustal taustal



Pilt 228. Sama rullmuster teistes värvides

Piilsi raudteejaam

Pärandkultuuri registri nr: 420:RTR:001

Katastri nr: 42001:001:0660

Lähiaadress: Piilsi raudteejaam

Asustusüksus: Piilsi küla

Vald: Mustvee vald

Maakond: Jõgevamaa

Omandivorm: Munitsipaalomand

Külastuse kuupäev: 30.06.2022

ja 26.04.2023



Pilt 229. Piilsi raudteejaam

Piilsi raudteejaama hoone (pilt 229) on ehitatud H. Otloodi projekti järgi 1930ndate aastate alguses. Tegemist on stiilse funktsionalistliku ehitisega, mille nüüdseks soojustamisega moonutatud teisik asub Ülenurmel. Hoone esimesel korrusel olid jaama ülesandeid täitvad ruumid ja teisel korrusel töötajate eluruumid. Jaam suleti 1968. aastal. 2003. aastal olevat hoone olnud veel elamuna kasutusel. (Helme 2003: 153). 2012. aastal seisis maja juba tühjalt, aga avad olid suletud (Välja 2012: 82). Praeguseks on hoone igäühele avatud. Üldjoontes on Piilsi raudteejaama seisund veel rahuldav, aga muret tekitab niiskuskahjustusega laeosa ühes teise korruse ruumis, mis viitab katuse läbijooksmisele. Hoone teeb väärtuslikuks hästi säilinud detailideni algupärane tervik, samas asukoht suurematest asulatest eemal, ei toeta selle säilimist.



Pilt 230. Raudteejaama vestibüül



Pilt 231. Raudteejaama interjäär

Interjööris on maalritööst olulisemad originaalsed ukсед-aknad, piirdeliistud, puidust lambriid, ahjud, (pildid 230, 231) paekivist astmetega trepp koos funktsionalistliku horisontaali rõhutava käsipuud (pildid 232). Seinte viimistlemisel on peamiselt kasutatud tüüpilist kahest jaotust: alumine seinosa on tumedamat värvi, ülemine heledam ja laega sama värvi. Ühest



Pilt 232. Paekivist astmetega trepp

teise korruse ruumist õnnestus leida ka rullmusterit (pilt 233). Hilisemate lisandustena on jaama teise korruse ruumides omalaadseid seinamaalinguid, mis kuuluvad pigem graffiti rubriiki. Neist üks on siiski tähelepanuväärne, kujutades nõukogude sümboolikaga rongi (pilt 234). Seinal on näha ka maalingu alusjoonise jälgi. Tõenäoliselt pärineb see juba nõukogude perioodist ning kui uskuda, et veel 2003. aastal hoones elati, siis tähendab see, et maaling kaunistas kellegi kodu.



Pilt 233. Rullmuster Piilsi jaamas. Otsevaade



Pilt 234. Seinale maalitud rong Piilsi jaamas. Foto: Melissa Tihhonova

Surju raudteejaam

Mälestise reg. nr. 16815

Katastri nr: 75601:001:0305

Lähiaadress: Surju raudteejaam

Asustusüksus: Jaamaküla

Vald: Saarde vald

Maakond: Pärnumaa

Omandivorm: Riigiomand

Külastuse kuupäev: 04.09.2022



Pilt 235. Surju raudteejaam

Surju raudteejaam (pilt 235) on „ehitatud 1896.a. Ühekorruselist tiiba pikendati 1926. aastal kolme akna jagu ja lisati loodeotsa eeskojaga sissepääs, järgides täpselt hoone esialgseid kujundus-põhimõtteid. Tollal omandatud välisilme on säilinud autentsel kujul.“ (16815 Surju... 2006) Interjööris on stiilsed puidust lambriid ja talalaed. Esimesel korrusel õnnestus mitmes ruumis seinte varasema viimistlusena tuvastada lambriist ülespoole jääval seinaosal võrdlemisi robustseid maalitud tahveldiste jälgi (pilt 236). Ilmselt pole tegu algse viimistlusega. Hilisemast ajast on säilinud ka nõukogudeaegseid tapeete.



Pilt 236. Maalitud tahveldise raam

Välitöödel sai hoonet väga põgusalt külastatud, vääriks kindlasti põhjalikumat uurimist.

Surju jaama elamu

Katastri nr: 71201:001:0241

Lähiaadress: Jaamataguse

Asustusüksus: Jaamaküla

Vald: Saarde vald

Maakond: Pärnumaa

Omandivorm: Omandi ulatus selgitamisel

Külastuse kuupäev: 04.09.2022



Pilt 237. Jaama elamu

3-teljeline elamu Surju raudteejaama taga (pilt 237). Pikalt kasutuseta seisnud, konstruktsioonid on osaliselt suurte niiskus- ja mädanikkahjustustega. Siseviimistlusest õnnestus tuvastada vaid valge laealusega muidu ühevärvilisi seinu (pilt 238).



Pilt 238. Elamu interjäär

Järeldused

Kindlasti väärrib hävimisohus raudteearhitektuur dokumenteerimist, nii arhitektuursest küljest kui ka siseviimistluse osas. Varasemalt on raudteega seotud hoonetest siseviimistlust uuritud peamiselt jaamahoonetes, käesoleva töö raames sai rohkem uuritud erinevat tüüpi raudteetöölise elamuid. Ehkki valdav osa leitud viimistluslahendustest pärinevad nõukogude ajast, usun, et ka nende dokumenteerimine on oluline.

Kasutatud allikad

Arjakas, K. (2010). *Eesti raudtee 140*. Tallinn: AS Eesti Raudtee.

Helme, M. (1996). *Eesti kitsarööpmelised raudteed 1896-1996*.

Helme, M. (2003). *Eesti raudteejaamad*. Tänapäev.

Lutsepp, E. (2006). *Uudisasundused – 1930. aastate sotsiaalpoliitika ja arhitektuuri kohtumisi*. Eesti Kunstiakadeemia kunstiteaduse instituut. Tallinn. [Magistritöö].

Mulle on juba teatatud sadadest huvitavatest leidudest. (2023, 27. veebruar). – *Pealinn*. (kasutatud mais 2023) <https://www.youtube.com/watch?v=cONRVogfeRg>

Oonurme kodulugu. Ümberkaudsed asulad. (2018). [WWW]

<https://oonurme.ee/umberkaused-asulad/> (24.05.2023)

16815 Surju raudteejaama peahoone. (2006). [WWW]

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=16815>
(24.05.2023)

Välja, L. (2012). 20. sajandi Eesti raudteejaamad. [WWW]
https://register.muinas.ee/ftp/XX_saj._arhitektuur/alusuuringud/Raudteearhitektuur/Raudteearhitektuur.pdf (18.05.2023)

Õigeusu kirikuga seotud hooned

Mahajäetud õigeusu kirikuid on süstemaatiliselt jäädvustanud Arne Maasik raamatu „Õigeusu kirikud, kloostrid ja kabelid Eestis“ jaoks. Raamatust leiab interjööri fotosid kahekümne mahajäetud kiriku kohta. Tulenevalt Arne Maasiku kunstilisest huvist arhitektuuri suure vormi ja selle mõju vastu, on kõik fotod frontaalsed otsevaated kirikuruumi erinevatesse osadesse. Hoolimata sellest, et eraldi pilte lagedest või pisematest detailidest ei ole, on fotod väga informatiivsed.

Välitöödel uuritud kahest õigeusu kirikust on mõlemast olemas ka Arne Maasiku jäädvustused. Lisaks pühakodadele moodustavad olulise osa õigeusu konfessiooniga seotud ehitistest vaimulike majad ja kirikukoolid. Ka nende seas leidub rohkesti mahajäetud ja hävimisohus hooneid. Üht sellist õnnestus välitöödel uurida.

Uuritud objektid:

1. Kavilda õigeusu kirik
2. Juuru õigeusu kirik
3. Arussaare vaimulikumaja

Kavilda õigeusu kirik

Mälestise reg. nr. 7247

Katastri nr: 60501:003:0065

Lähiaadress: Õigeusu kirik

Asustusüksus: Mõisanurme küla

Vald: Elva vald

Maakond: Tartumaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 01.08.2022



Pilt 239. Kavilda kirik

Ehitatud 1873. aastal (Plaat ja Maasik 2011: 348). Kogudus on küll olemas, aga seniajani pole suudetud kiriku päästmiseks märkimisväärsed samme astuda, suur osa kirikust on ilma katusega, hoone varemestub (pildid 239 ja 240).



Pilt 240. Kiriku templiosa lagi ja kuppel

Siseviimistlusest pole palju alles, aga säilinud ning vanemate fotode kõrvutamisel saab pildi enam-vähem kokku panna. Seinte alumine osa on värvitud umbes pooleteise meetri ulatuses punaseks. Ülejäänud sein on ühtlaselt valge. Punase paneeliosa lõpetab valgele osale tehtud kummaline sinine „kuusekese“ motiiviga trafarettmuster (pilt 241). Kiriku ust ümbritseb sama värvi, aga hoopiski palmetimotiiviga muster (pilt 242). Ukse kohal on olnud maalitud lilla õigeusu



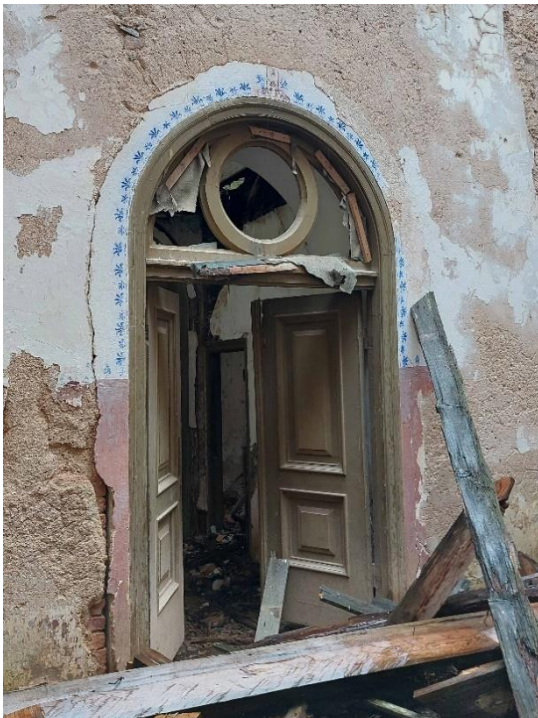
Pilt 241. "Kuusekese" motiiviga trafarettmuster

rist, millest on praeguseks alles ainult alumine ots (pilt 243). Risti kujus võib veenduda kui vaadata Tartu maakonna õigeusu kirikute inventeerimisdokumendis olevat interjööri-fotot (Pantelejev 1987: 18) (pilt 244).

Huvitav küsimus on, et miks on kasutati kaht erinevat trafarettmusterit situatsioonis, kus oleks loogilisem ühte kasutada. Välistada ei saa maalri kunstilist otsust, aga võimalik, et ülejäänud kiriku viimistlust uuendati hiljem ja siis polnud enam vana trafaretti käepärast ja otsustati kasutada teist, aga ukse ümber olev osa oli hästi säilinud ja jäeti algsel kujul alles.



Pilt 242. Ust ümbritsev palmetimotiiviga muster



Pilt 243. Uks ja seda ümbritsevad viimistluse fragmendid



Pilt 244. Sama uks 1987. aastal (Pantelejev 1987: 18)

Juuru õigeusu kirik

Katastri nr: 24005:002:0099

Lähiaadress: Kurema

Asustusüksus: Juuru alevik

Vald: Rapla vald

Maakond: Raplamaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 05.08.2022



Pilt 245. Juuru õigeusu kirik

Kirik ehitati Eestimaa kubermangu arhitekti E. Bernhardti projekti järgi 1890ndatel aastatel. Tegemist on suurima ja erilisima maa õigeusu kirikuga Eestis. Kiriku teeb ebatavaliseks asümmeetriline põhiplaan ja kõrge nurgatorn (pilt 245) (Plaat, Maasik 2011: 656).



Pilt 246. Apsiidi seinte viimistlust

Vaatamata kiriku suurejoonelisele arhitektuurile, näikse interjööri viimistlust võrdlemisi tagasihoidlik olevat. Kiriku seinad on jagatud paneeliosaks ja põhiosaks. Paneeliosa on templiruumis ja peaapsiidil sinine (pilt 246), tornialuses eeskojas roosa (pilt 247) ning mõlemaid on elavdatud kaltsumustriga. Seinte põhiosa on valge, peaapsiidil paneelist veidi heledam sinine. Võidukaarele on kirjutatud eesti- ja venekeelne lause, millest on säilinud ainult fragmendid (pilt 248).



Pilt 247. Eeskoja roosa paneeliosa



Pilt 248. Juuru õigeusu kiriku sisevaade

Arussaare vaimulikumaja

Katastri nr: 35701:003:0296

Lähiaadress: Arussaare preestrimaja

Asustusüksus: Arussaare küla

Vald: Põhja-Sakala vald

Maakond: Viljandimaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 03.08.2022



Pilt 249. Arussaare vaimulikumaja

Tüüpiline 19. sajandi teise poole vaimulikumaja (pildid 249, 250). Ehitatud tõenäoliselt koos üle välja asuva Arussaare õigeusu kirikuga, mis pühitseti 1873. aastal (Plaat, Maasik 2011: 314).



Pilt 250. Algupärane fassaadidekoor

Interjööris on säilinud stiilsed algupärased piirdeliistud, ukсед, puidust lambriid ja ahjud. Varasemates kihtides on seinad ühtlaselt valgeks lubjatud, nõukogude ajal tapetseeritud (pildid 251-253).



Pilt 251. Historitsistlik ahi vaimulikumajas



Pilt 252. Tuba vaimulikumajas



Pilt 253. Puidust lambriiga tuba vaimulikumajas

Kasutatud allikad

Pantelejev, A. (1987). Apostliku õigeusu kirikute arhitektuuriajalooline inventariseerimine. Tartu rajooni ap. õigeusu kirikud. Kõide XXVI. [WWW]
https://register.muinas.ee/ftp/DIGI_2013/pdf/eraT-0-76_001_0012148.pdf (17.05.2023)

Plaat, J., Maasik, A. (2011). *Õigeusu kirikud, kloostrid ja kabelid Eestis*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.

Meleski ja Rõika vabrikuasulad

Meleski klaasivabrik ja Rõika peeglivabrik olid esimesed Eestis, mille ümber tekkisid arvestatava suurusega tööstusasulad. Mõlemad rajati 1790ndail aastail. Mõlema asula kõrgaeg jääb 19. sajandi keskpaika. Meleskis olid tööliste elamuteks pikad ühekorruselised vanabalti tüüpi hooned, Rõikal oli elamute arhitektuurne pilt mitmekesisem. (Orro 2019: 524-526)

Meleski tööliselamud on kõik veel mingil määral kasutusel, mistõttu neid välitöödel ei õnnestunud uurida. Ainuke Meleskis uuritud hoone oli vabriku ees asuv väike valvuriputka. Rõikal sai külastatud viimase säilinud kahekorruselise puidust töölistemaja esimese korruse ruume.

Meleski vabriku valvuriputka

Katastri nr: 32802:004:0084

Lähiaadress: Meleski-Vabriku

Asustusüksus: Meleski küla

Vald: Viljandi vald

Maakond: Viljandimaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 02.08.2022



Pilt 254. Valvuriputka Meleski klaasivabriku ees

Hoone (pilt 254) on tõenäoliselt ehitatud 1960ndatel või 70ndatel aastatel ja asub Meleski klaasivabriku mälestise kaitsevööndis. Seintel on olnud vähemalt kaks viimistluskihti, milledest varasem on rullmustriga (pilt 255).



Pilt 255. Oranžikasroosal viimistluskihil on näha rullmustriga fragmente

Rõika peeglivabriku tööliste elamu

Pärandkultuuri registri nr: 328:TOM:001

Katastri nr: 89901:001:0182

Lähiaadress: Vana-Rõika

Asustusüksus: Lalsi küla

Vald: Viljandi vald

Maakond: Viljandimaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 02.08.2022



Pilt 256. Tööliste elamu Rõikal

Viimane säilinud puidust kahekorruline tööliselamu Rõikal (pilt 256). Hoone on ehitatud tõenäoliselt 18. sajandi lõpus või 19. sajandi alguses ja säilinud väga autentsel kujul. Kahjuks on hoone seisund halb kui mitte lausa avariiline. Elamu jääb mälestise kaitsevööndisse.

Kuigi hoonel on enam kui kahe sajandi pikkune ajalugu seljataga, ei suutnud õnnestunud leida ühtki viimistluskihti, mida võiks kindlalt pidada 20. sajandi eelseks. Arvestades, et tegemist on ikkagi tööliste majaga, siis ei tarvitsenud seal ka varasemal ajal mingisugust märkimisväärset dekoori olla. Samas on teada, et 19. sajandi teisel poolel oli Rõikal/Meleskis kohapeal ka maaler, kes täitis asulate tellimusi (Orro 2019: 525).

Ühes ruumis oli varaseimas kihis valgele lubi või liimvärvile tehtud sinine säbruline pind, mille lõpetas lae all samas toonis horisontaalne triip. Kuna värv oli pude (kihi nägemiseks tuli eemaldada pealmised nõukogudeaegsed tapeedid) ja säilinud fragmentaarselt, siis ei ole



Pilt 257. Säbruline muster plankseinal

võimalik üheselt väita, kas tegemist on mingisuguse kaltsumustriga või rullmustriga. Osa mustri on tehtud ka otse ruumide vahelisele plankseinale (pilt 257), mis võib teoreetiliselt viidata selle vanemale päritolule. Ühes teises toas oli hilisemate tapeetide all säilinud ka kena rullmuster (pilt 258).



Pilt 258. Rullmuster tööliselamus. Otsevaade

Esimese korruse loodepooles

otsas asunud korteri kagupooles toas võib lae all näha lihtsat trafarettmustrit, mis lõpetab seinapõhiosa (pilt 259). Muster on ilmselt seinale kantud liiga vedela värviga või on olnud trafarett kehvast materjalist, igatahes ei näe teostus just kõige professionaalsem välja. Mustri väiksus ja lihtsus, aga ka kasutatud värvitoonid meenutavad 20ndatel ja 30ndatel moes olnuid (Ribelus 2017: 81-86). Rõika töölistemaja vääriks täiendavat uurimist ja dokumenteerimist. Nii oma väärika ajaloo, autentse väljanägemise kui ka hävimise äärel oleku tõttu.



Pilt 259. Trafarettmuster peeglivabriku tööliselamus

Kasutatud allikad

Orro, O. (2019). Tööstusasulad Eestis 18. sajandi lõpust 1918. aastani. –Rmt: *Eesti linnaehituse ajalugu. Keskajast tsaariaja lõpuni*. Lilian Hansar. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.

Ribelus, K. (2017). *Trafarettmaalingud Eesti 20. sajandi interjöörides Tartu näitel*. Eesti kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakond. Tallinn. [Magistritöö].

Rabasaare

Lehtse turbatööstuse Rabasaare asula rajati 1936-37 (Eensalu, Pihel 2012: 5). Asula vanemad hooned pärinevad sellest ajast, nõukogude ajal on üht-teist veel juurde ehitatud. Väärtuslikuma osa moodustavad just eestiaegsed hooned, mille seas on nii traditsionalistlikke puitmaju kui ka silikaattellisest funktsionalistlikke ehitisi.

Rabasaare asulat on varasemalt dokumenteerinud Monika Eensalu ja Laur Pihel. Lisaks professionaalsete muinsuskaitstajate ja arhitektuuriloolaste on asulat külastanud ja jäädvustanud paljud rändajad-uitajad, kelle materjale võib internetist leida. Siiski pole varasemalt sihipäraselt dokumenteeritud hoonete interjööre.

Välitööde käigus sai kogu asulale ring peale tehtud, aga mingisugust terviklikku ülevaadet hoonete siseviimistlusest ei õnnestunud saada ja seda kahel põhjusel: esiteks on paljude hoonete põrandad osaliselt väga kehvast seisust ning me ei riskinud seetõttu mitmetesse hoonetesse üldse



Pilt 260. Ühiselamu Rabasaares (hoone nr 16)

minna, teiseks oli ilm külm ning ei võimaldanud pikalt ühe koha peal töötada, eriti kui oli tarvis midagi paljakäsi teha. Interjööri õnnestus uurida tööliste suviühiselamus (hoone nr 1) (Eensalu ja Pihel 2012: 2), tööliste ühiselamus (hoone nr 16) (Samas), juhataja kaksikelamus (hoone nr 5) (Samas) ja kontoris (hoone nr 7) (Samas). Tööliste ühiselamus (hoone nr 16, pilt 260) leidsime eest rikkalikult erinevaid rullmustreid (pildid 261-267), ka teistes uuritud hoonetes jäid varasemate viimistluskihtidena silma rullmustrid (pilt 268), mis lubab oletada, et neid leidub ka mujal. Rabasaare asula hoonete interjööri viimistlust võiks tulevikus põhjalikult uurida ja dokumenteerida. Seesuguse ettevõtmise peaks ilmselt kooskõlastama Kaitseväe esindajatega, kuna Rabasaare liidetakse Kaitseväe keskpõlügenooniga ning seal hakatakse korraldama linnalahingute õppusi.



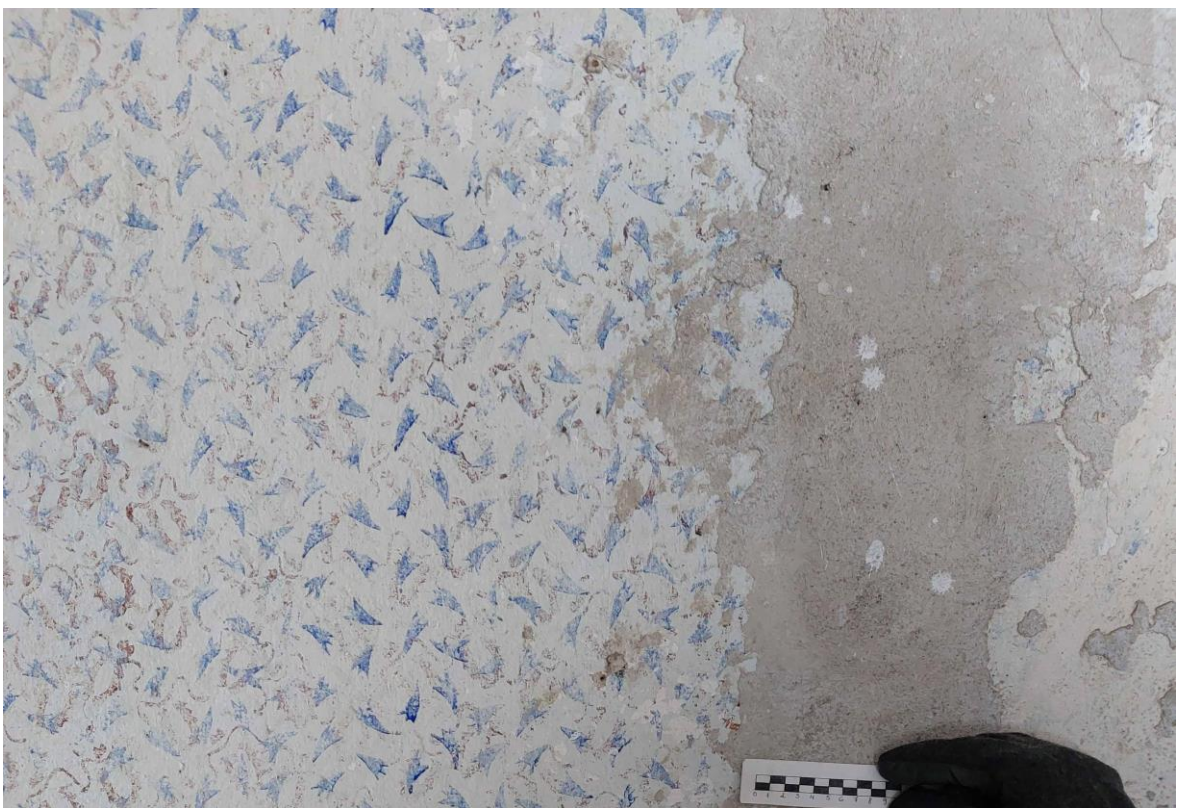
Pilt 261. Rullmuster ja nõukogudeaegsed tapeedid ühiselamus



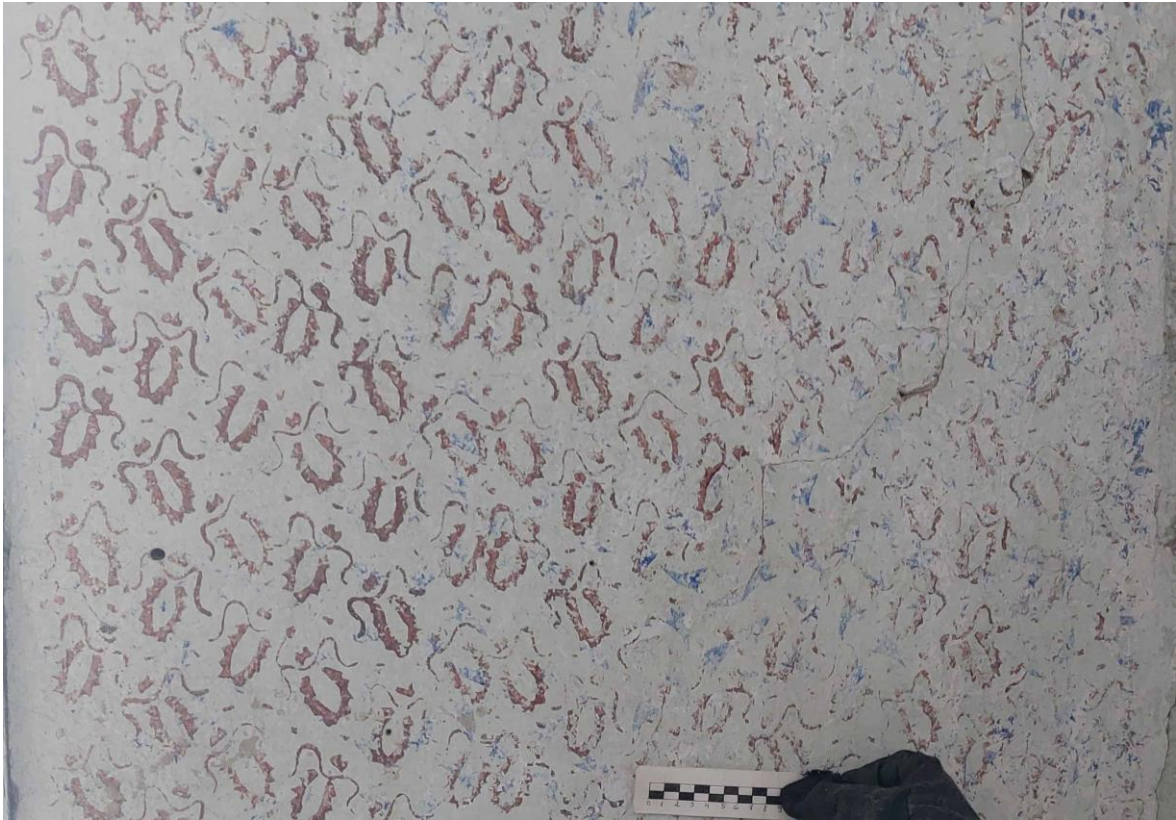
Pilt 262. Teine avang samas toas



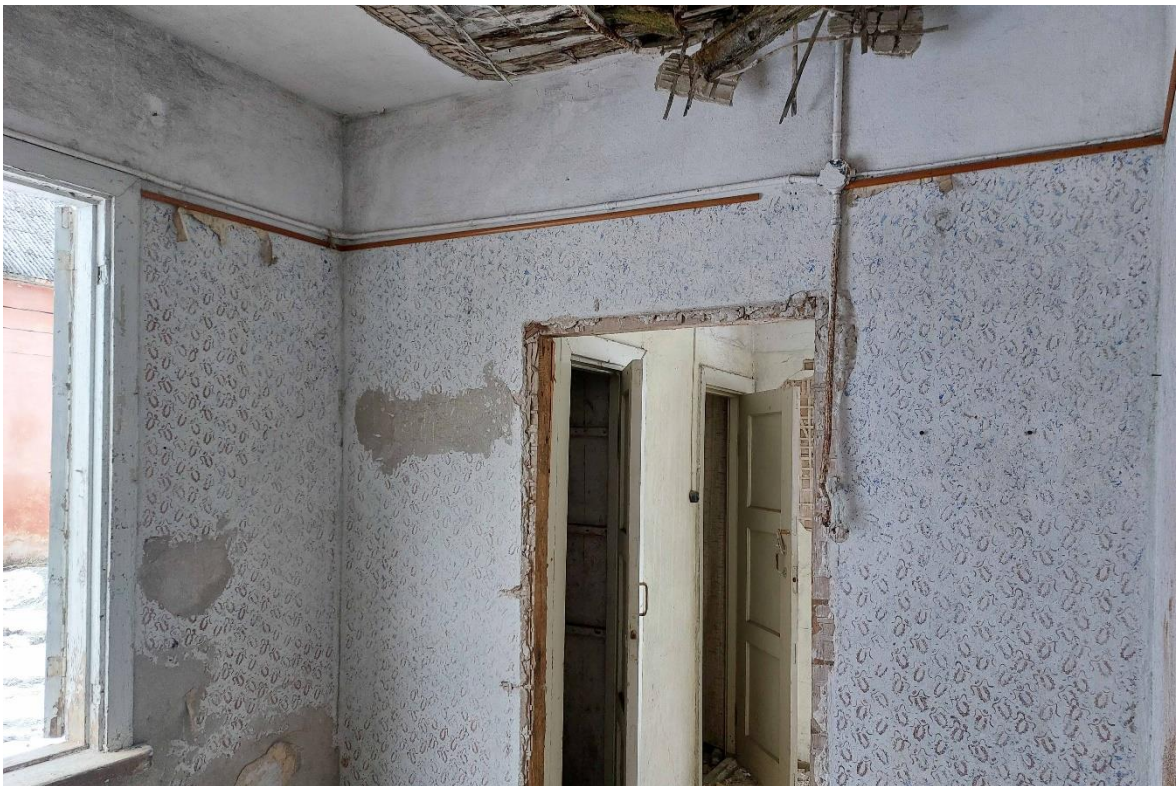
Pilt 263. Kriipsukestega rullmuster ühiselamus



Pilt 264. Kaks kihti rullmustreid ühiselamus



Pilt 265. Üks eelmisel pildil nähtavatest rullmuustritest



Pilt 266. Sama ruumi üldvaade



Pilt 267. Rullmusteriga viimistletud korstmajalg ühiselamu katusekorrusel



Pilt 268. Rillmuster Rabasaares

Kasutatud allikad

Eensalu, M., Pihel, L. (2012). *Rabasaare turbatööstuse asula dokumenteerimine ja ekspertiishinnang*. Tallinn: EKA muinsuskaitse ja restaureerimise osakond.

Muud uuritud hooned

Järgnevas esitan dokumentatsiooni nendest hoonetest, mille üldisema grupi või tüübi järgi käsitlemine ei tundunud mõttekas. Leidude osas väärivad neist objektidest eriliselt esiletoomist Liivi 5 Tartus ja Kaagjärve mõisa teenijatemaja. mõlemad on riiklikud mälestised.

Uuritud objektid:

1. Elamu Liivi 5, Tartu
2. Tiitsa karjamõisa moonakatemaja
3. Kõlli kauplus
4. Lalsi kool
5. Soosaare mõisa peahoone
6. Tuuliku kauplus
7. Tuuliku algkool
8. Kaagjärve-Mäemõisa teenijatemaja
9. Peressaare kool

Elamu Liivi 5, Tartu

Mälestise reg. nr. 6985

Katastri nr: 79507:021:0003

Lähiaadress: Liivi 5

Asustusüksus: Tartu linn

Vald: Tartu linn

Maakond: Tartumaa

Omandivorm: külastuse ajal riigi-
omand nüüd eraomand

Külastuse kuupäev: 25.12.2021



Pilt 269. Liivi 5 suvisel ajal

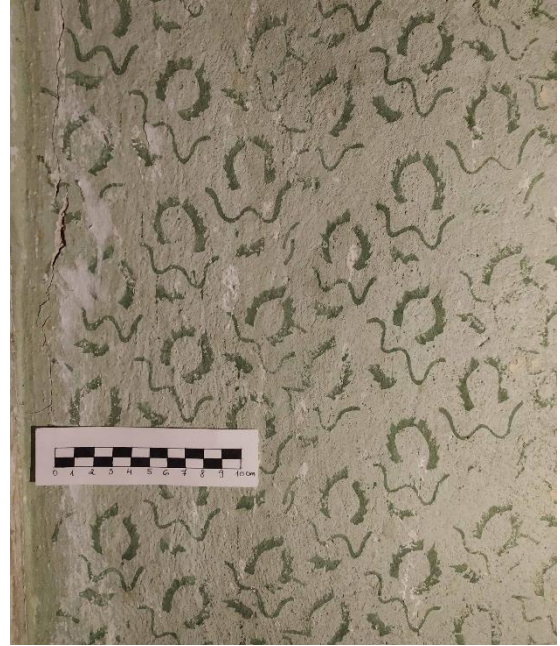
Välitöödel õnnestus tutvuda vaid hoone (pilt 269) kõige põhjapoolsema trepikojaga seotud korteritega. Seinad on valdavalt kaetud tsementkrohviga ja pealmisteks viimistluskihtideks on kas nõukogudeaegne õlivärv või hilisemast ajast pärit tapeedid. Kõige põnevamaks leiuks oli kahes teise korruse ruumis, mis algselt on moodustanud ühe ruumi, laest välja koorunud maalingu fragmendid. Tegemist on tüüpilise historitsistliku puidust kassettlage imiteeriva maalinguga (pilt 273). Lisaks leidis uuritud ruumides kolm rullmusterit (pildid 270-272).



Pilt 270. Rullmuster, Liivi 5



Pilt 271. Rullmuster



Pilt 272. Hästi säilinud rullmuster



Pilt 273. Historitsistlik laemaaling

Tiitsa karjamõisa moonakatemaja

Pärandkultuuri registri nr: 493:MOM:003

Katastri nr: 69801:001:0635

Lähiaadress: Teeääre

Asustusüksus: Tiitsa küla

Vald: Rõuge vald

Maakond: Võrumaa

Omandivorm: Omandi ulatus selgitamisel

Külastuse kuupäev: 28.04.2022



Pilt 274. Tiitsa karjamõisa moonakatemaja

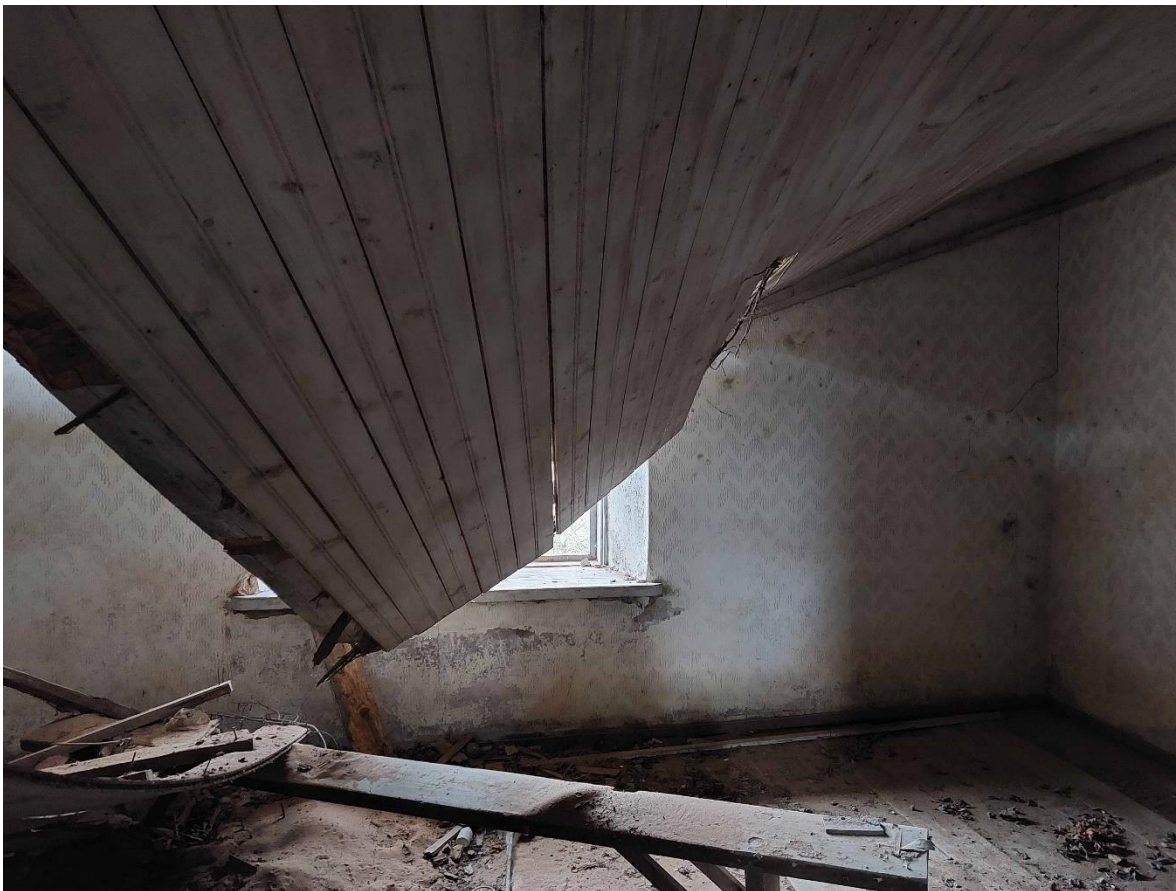
Kui uskuda fassaadil kirjutatut, siis on moonakatemaja (pilt 274) ehitatud 1912. aastal. Tegemist on tellisest nurkadega paekivi seintega pika poolkelpkatusega ühekorruselise hoonega. Arvatavasti on ehitist ka nõukogude ajal elamuna kasutatud. Varasemate viimistluslahendustena leiab nii valgeks lubjatud seinad kui tooniga seinapõhiosa, mida eraldab valgest laealusest horisontaalne joon (pilt 275). Hiljem on kasutatud rullmustrit (pildid 276 ja 277) ning pealmises kihis on seinad ühevärvilised.



Pilt 275. Triibuga eraldatud seinapõhiosa ja valge laealune



Pilt 276. Hõbedane rullmuster



Pilt 277. Rullmustriga ruumi seisund

Kõlli kauplus

Pärandkultuuri registri nr: 547:POE:003

Katastri nr: 54701:003:0882

Lähiaadress: Mardi

Asustusüksus: Tamme küla

Vald: Võru vald

Maakond: Võrumaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 11.06.2022



Pilt 278. Kõlli kauplus

Hoones (pilt 278) on lisaks kauplusele asunud kolhoosi „Kuldvihk“ kontor ning seal on näidatud ka kino (Pärandkultuuri...). Praegu seisab maja tühjalt ning osaliselt on korruste vaheline lagi sisse vajunud. Interjööris on seinu peamiselt lubivärviga valgeks võõbatud (pilt 279). Suures toas on lae all näha umbes 2 cm jämedust joont (pilt 281). Ühes väiksemas ruumis on lae all mingisugune lai kollane umbes 15 cm laiune triip, mida piiravad ülevalt ja alt peened valged jooned (pilt 280).



Pilt 279. Kõlli kaupluse interjäär



Pilt 280. Laiem laealune triip



Pilt 281. Laealust ehtiv joon

Lalsi kool

Pärandkultuuri registri nr: 328:KOO:002

Katastri nr: 32802:002:0087

Lähiaadress: Kooli

Asustusüksus: Lalsi küla

Vald: Viljandi vald

Maakond: Viljandimaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 02.08.2022



Pilt 282. Lalsi kool

Hoone (pilt 282) valmis 1908. aastal ning kool tegutses seal kuni 1973. aastani. Pärast seda kasutas kohalik kolhoos ehitist malevlaste majutamiseks. (Talving 2011: 207) Praegu seisab tühjalt ja on kõigile avatud.



Pilt 283. Lalsi kooli interjäär

Interjööris ei õnnestunud põgusal külastusel ühtki erilist viimistluslahendust tuvastada, mis koolihoone puhul ka ei üllata. Tundub, et läbivalt on kasutatud lihtsat kaheosalist seinaskaemi, alumine osa tume, ülemine hele. Hoones on säilinud mõned vanad massiivsed kapid, algsed piirdeliistud jm interjööridetailid (pilt 283).

Soosaare mõisa peahoone

Pärandkultuuri registri nr: 899:MOA:011

Katastri nr: 32801:001:0048

Lähiaadress: Soosaare mõis

Asustusüksus: Järtsaare küla

Vald: Viljandi vald

Maakond: Viljandimaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 03.08.2022



Pilt 284. Soosaare mõisa peahoone

Mõisa peahoone (pilt 284) on arvatavasti 19. sajandi keskpaigas ehitatud (Soosaare...). Hiljem on hoone taha tehtud juurdeehitus, mille tulemusena on see omandanud L-kujulise põhiplaani. Praegu seisab tühjana ja on kõigile avatud.



Pilt 285. Maalitud tahveldise fragment

Interjööris on vanemates viimistluskihtides mitmes ruumis olnud seintel maalitud tahveldised (pilt 285). Ühes ruumis on seina ülaosas näha õrna lillemustrit (pilt 286). Hiljem on seinad kas valgeks lubjatud või horisontaalselt kaheks jagatud, alumine tume ja ülemine hele osa. Ehkki tegemist on lihtsa hoonega, võiks interjööri täiendavalt uurida.



Pilt 286. Maalitud raamjoone fragment ja lillemuster selle peal

Kaagjärve-Mäemõisa teenijatemaja

Mälestise reg. nr. 23126

Katastri nr: 28901:003:0031

Lähiaadress: Mäemõisa teenijatemaja

Asustusüksus: Kaagjärve küla

Vald: Valga vald

Maakond: Valgamaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 07.10.2022



Pilt 287. Kaagjärve mõisa teenijatemaja

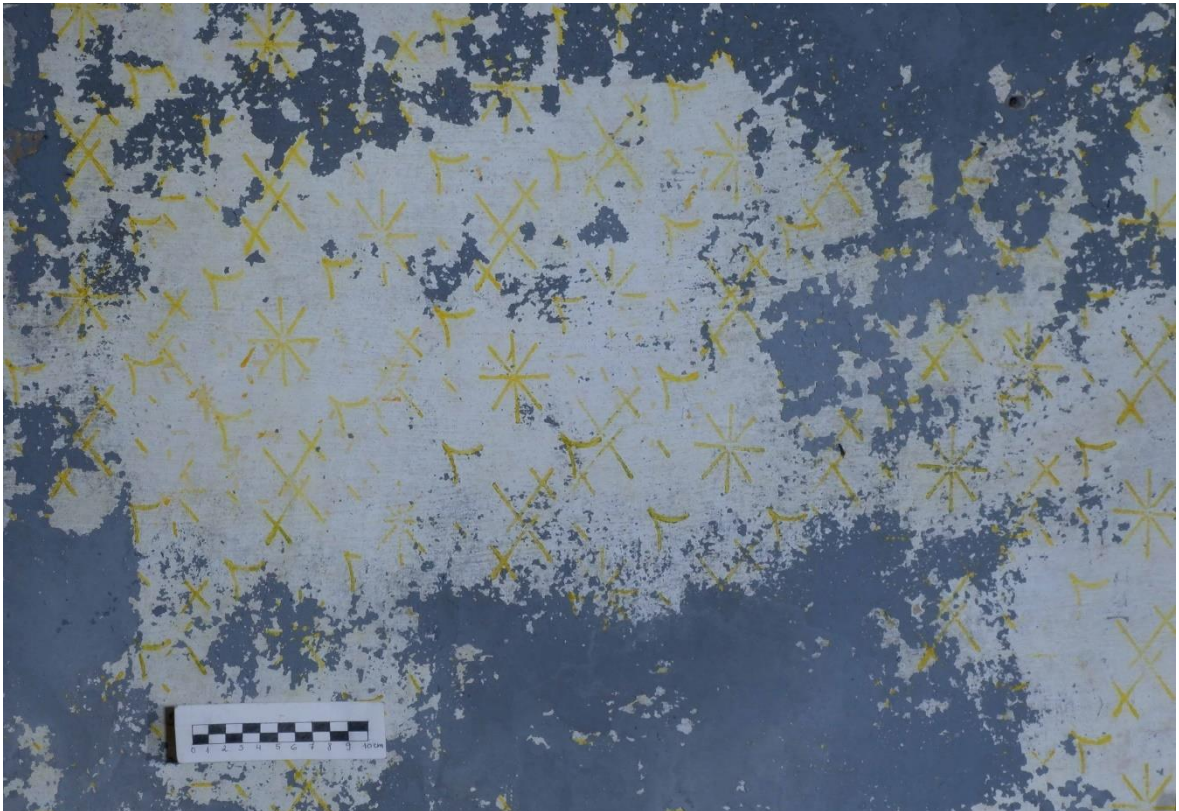
Teenijatemaja (pilt 287) on ehitatud 19. sajandi viimasel veerandil (23126... 2003). Interjöõri viimistlemisel on pealmistes kihtides pea kõigis ruumides kasutatud mustrirulli (pildid 288-295). Mõnes ruumis on siiski rullmustrite peal veel kiht nõukogudeaegset õlivärvi. Kuna objektil on omanikupoolse tegevuse jälgi, ei pidanud sobilikuks omavoliliselt sondaažide tegemist, võimalik, et alumistes kihtides leidub veel midagi huvitavat. Hoone vajaks ka rullmustrite osas täiendavat dokumenteerimist.



Pilt 288. Hästi säilinud rullmuster esiku seinal



Pilt 289. Sama rullmuster, otsevaade



Pilt 290. Õrn kollane rullmuster



Pilt 291. Rullmuster kollase õlivärvi all



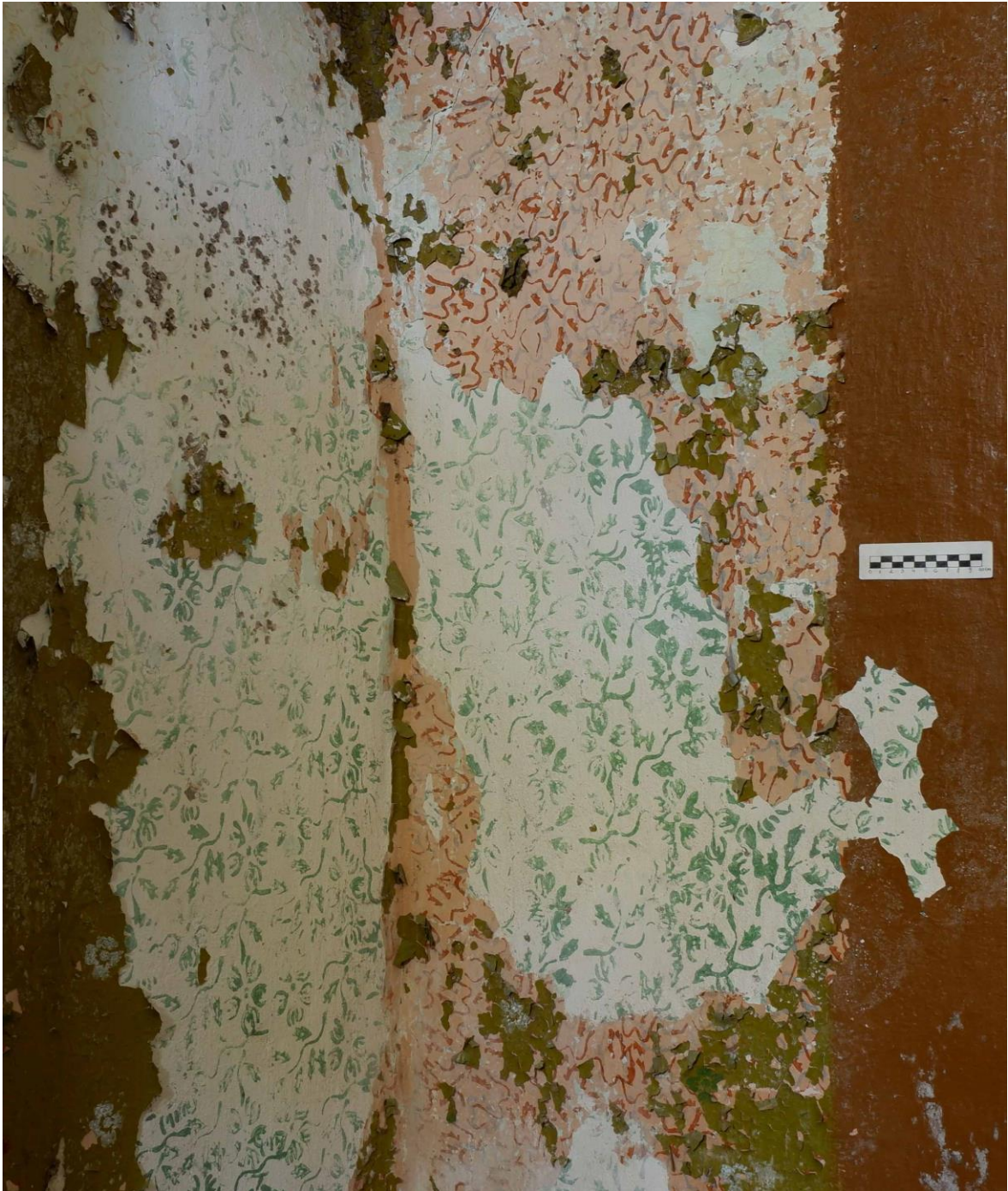
Pilt 292. Hästi säilinud rullmuster



Pilt 293. Rullmuster õlivärvi all



Pilt 294. Paaris kriipsukestega rullmuster



Pilt 295. Mitu kihti rullmustreid õlivärvi all

Peressaare kool

Pärandkultuuri registri nr: 815:KOO:002

Katastri nr: 81501:002:0057

Lähiaadress: Koolimaja

Asustusüksus: Peressaare küla

Vald: Alutaguse vald

Maakond: Ida-Virumaa

Omandivorm: Eraomand

Külastuse kuupäev: 26.04.2023



Pilt 296. Peressaare kool

Koolimaja (pilt 296) valmis 1938. aastal ning oli keskkütte ja funktsionalistliku arhitektuurikeelega üks oma aja moodsamaid maakooli. Kool lõpetas tegevuse 1964. aastal (Lutsepp 2006: 83), praegu varemeis.



Pilt 297. Kooli interjäär

Hoone siseviimistlus on lihtne, seinad on horisontaalselt jagatud kaheks enam-vähem võrdseks osaks, alumine tume ülemine laekarva valge (pildid 297 ja 298).



Pilt 298. Peressaare kooli seinte kujunduse näiteid

Kasutatud allikad

Lutsepp, E. (2006). *Uudisasundused – 1930. aastate sotsiaalpoliitika ja arhitektuuri kohtumisi*. Eesti Kunstiakadeemia kunstiteaduse instituut. Tallinn. [Magistritöö].

Pärandkultuuri kaardirakendus. (2023). [WWW]
<https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/parandkultuur> (19.05.2023).

Soosaare mõis. [WWW] <https://mois.ee/vilj/soosaare.shtml> (26.05.2023)

Talving, H. (2011). *Eesti koolimajad*. Tänapäev.

23126 Kaagjärve-Mäemõisa teenijatemaja. (2003). [WWW]
<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=23126>
(26.05.2023)